

๖๐๐ มหาวิทยาลัยบูรพา
ศรีสิริกษสถานพัชรสมโภช
พฤษภาคม ๒๕๕๘

เทศน์มหาชาติพระเวสสันดรชาดก ศรีสิริกษสถานพัชรสมโภช

เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ๒ เมษายน ๒๕๕๘

วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ และวันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๘

ณ หอประชุมอ่าวรวง บัวศรี มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี

พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๓๕
มหาวิทยาลัยบูรพาภิรมย์
พระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
อาศิรวาท

๑ พระเทพรัตนर्मเกล้า ประชาไทย
พระจริยาวัตรพิไล พิลาสแล้ว
พระคือมิ่งราชย์ ขวัญชาติ
พระเกียรติคุณเพริศแพร้ว ผ่องแผ้วหทัยสยาม ฯ

๑ ทิวเขตคามเทิดไท้ สิรินคร
ทรงบำบัดทุกข์นิกร หัวหล้า
บำรุงสุขราษฎร์ ทุกเมื่อ เสมอเอย
พลกรักเจ้าฟ้า ชาบั้งพระการุณย์ ฯ

๑ บำเพ็ญบุญทั่วแคว้น ความดี
ดลพระราชกุศลศรี สิทธิพร้อม
จำเริญพระบารมี งามเด่น
ไทยเทศทุกเขตน้อม นอบเกล้าถวายชัย ฯ

๑ ขอพรไตรรัตน์เรื่อง บันดาล
ทรงพระเกษมสำราญ รื่นแล้
พระชนม์มิ่งยืนนาน ศรีสวัสดิ์
เจริญยิ่งสัมฤทธิ์แท้ สฤชดีถ้วนพระประสงค์ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม
ข้าพระพุทธเจ้า มหาวิทยาลัยบูรพา
(อาจารย์ธวัชชัย ดุสิตกุล ประพันธ์)

คำนำ

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก เป็นการพรรณนาเรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี โดยเฉพาะด้านการเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ในเรื่องพระเวสสันดรมีการดำเนินเรื่องราวทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์มีจำนวนพระคาถาแตกต่างกัน เช่น กัณฑ์ทศพรมี ๑๙ พระคาถา กัณฑ์หิมพานต์มี ๑๓๔ พระคาถา รวมทั้งเรื่อง ๑๓ กัณฑ์ มี ๑,๐๐๐ พระคาถา การเทศน์มหาชาติ ฯ ในครั้งนี้จะมีการเทศน์คาถาพัน เป็นการสวดพระคาถาเวสสันดรชาดกเป็นภาษาบาลีติดต่อกัน ๑,๐๐๐ พระคาถาในกัณฑ์เดียว จากนั้นจักได้เทศน์แบบเรียงกัณฑ์ จบครบเรื่องราวทั้ง ๑๓ กัณฑ์ การได้ฟังเทศน์มหาชาติเป็นการย้าเตือนคุณธรรมด้านการเสียสละส่วนตัว บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเป็นหนึ่งในค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ

ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๕๘ ประกอบกับ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ เป็นปีที่มหาวิทยาลัยบูรพา ครบ ๖๐ ปีแห่งการสถาปนา ซึ่งพัฒนามาจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน เป็นลำดับ มหาวิทยาลัยบูรพาได้รับพระราชทานพระราชนุญาตให้จัดงานเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ตรีสิกขสถาน พัชรสมโภช เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ๒ เมษายน ๒๕๕๘ ระหว่างวันพฤหัสบดีที่ ๑๙ และวันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๘ ณ มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระองค์ ที่ทรงสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ รวมถึงการอนุรักษ์สืบทอดพระพุทธศาสนา และสืบสานประเพณีอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติให้คงอยู่สืบไป โดยรายได้จากการจัดงานทั้งหมดจะนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายเพื่อสนับสนุนโครงการพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราชอาณาจักรกัมพูชา ด้านการศึกษา

ขออำนาจพระบารมีแห่งพระรัตนตรัย ขออำนาจบารมีแห่งพระพุทธทศวันตศาสดา มหาวิทยาลัยบูรพาภิมงคล พระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัยบูรพา ขอให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระพลาณามัยสมบุญรรม ปราศจากโรคพาธและอุปัทวันตรายทั้งปวง พระชนมายุยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญเป็นนิตย์ ขอทุกสิ่งจงสัมฤทธิ์ดังพระราชหฤทัยปรารถนา เป็นมิ่งขวัญของปวงพสกนิกรชาวไทยสืบไป และในโอกาสนี้ มหาวิทยาลัยขออนุโมทนากุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้ร่วมสืบทอดรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งามของชาติ และขออานิสงส์แห่งการประกอบกิจกรรมอันเป็นกุศลครั้งนี้ ส่งเสริมให้ท่านทั้งหลาย มีความสุขความเจริญประสบแต่สิ่งที่พึงปรารถนาทุกประการ

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย)

ผู้รักษาการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

กำหนดการ

“งานเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ตรีสิกขสถานพัชรสมโภช
เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ๒ เมษายน ๒๕๕๘”

วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ และวันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

ณ หอประชุมอรัญ บัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา

.....

วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๐๘:๐๐ - ๐๙:๐๐ น. โหมโรงเช้า

ขบวนแห่เข้าหอประชุม

เวลา ๐๙:๐๐ - ๑๐:๐๐ น.

ประธานในพิธี ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย
ผู้รักษาการแทนอธิการบดี

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

เท้าน้ำพระพุทธรูปในชั้นน้ามนต์

เปิดกรวย

กล่าวคำสวดเทิดพระเกียรติ

(บรรเลงเพลงมหาชัย)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์ (ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์คาถาพัน

โดย พระมหากรวิก อธิสโก วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร

คณะผู้บริหารจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจักษ์กัณฑ์ ถวายผ้าไตรและเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงสาธุการ

เวลา ๑๐:๐๐ น. เป็นต้นไป

เริ่มการเทศน์เรียงกัณฑ์

เวลา ๑๐:๐๐ - ๑๑:๐๐ น.

ประธานร่วมประจักษ์กัณฑ์ทศพร

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์เทศพร ๑๙ พระคาถา

โดย สามเณรภูวนาท แสงดี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงสาธุการ

เวลา ๑๑:๐๐ - ๑๒:๓๐ น.

พักรับประทานอาหารกลางวันตามอัยยาศัย

เวลา ๑๒:๓๐ - ๑๒:๕๐ น.

ปีพาทย์บรรเลงเพลงไทย

เวลา ๑๒:๕๐ - ๑๓:๐๐ น.

การแสดงประจำกัณฑ์หิมพานต์

เวลา ๑๓:๐๐ - ๑๔:๐๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์หิมพานต์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์ วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา

โดย พระมหากิตติ กันตสีโล วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงดวงพระธาตุ

เวลา ๑๔:๐๐ - ๑๕:๐๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา

โดย พระราชธรรมวาทी วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงพญาโคก

เวลา ๑๕:๐๐ - ๑๖:๐๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์วนปเวสน์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์วนปเวสน์ ๕๗ พระคาถา

โดย พระพงษ์เทพ ประภากรโ วัดเปรมประชา ปทุมธานี

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงพญาเดิน

เวลา ๑๖:๐๐ - ๑๗:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์ชูชก

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา

โดย พระครูพิมพ์ลธรรมภาณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงเช่นเหล่า

เวลา ๑๗:๐๐ - ๑๘:๐๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์จุลพน

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา

โดย พระมหากิตติ กันตสีโล วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ขันน้ำมนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงคุณพาทย์

วันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๑๗:๐๐ - ๑๘:๐๐ น.

โหมโรงเทศน์

เวลา ๑๘:๐๐ - ๑๙:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์มหาพน

พลเอกวาณิช มนัสรังสี รองสมุหราชองครักษ์

ประธานโครงการพระราชทาน

ความช่วยเหลือแก่ราชอาณาจักรกัมพูชา ด้านการศึกษา

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

เปิดกรวย

(บรรเลงเพลงมหาชัย)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา

โดย พระมหาจรรูวัฒน์ จรณธมโม วัดบางรักใหญ่ นนทบุรี
(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
(ประธานร่วม) ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจักษ์กัณฑ์เพลงเชิดกลอง

เวลา ๐๙:๐๐ - ๑๐:๐๐ น.

ประธานร่วมประจักษ์กัณฑ์กุมาร

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา

โดย พระมหาจรรูวัฒน์ จรณธมโม วัดบางรักใหญ่ นนทบุรี
(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจักษ์กัณฑ์เพลงโอด - เชิดฉิ่ง

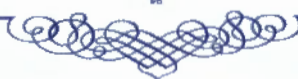
เวลา ๑๐:๐๐ - ๑๑:๐๐ น.

ประธานร่วมประจักษ์กัณฑ์มัทรี

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา

โดย พระราชวิสุทธิดิลก วัดสามพระยาวรวิหาร
(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ

- (ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงทยอยโอด
- เวลา ๑๑:๐๐ - ๑๒:๐๐ น. พักรับประทานอาหารกลางวันตามอัธยาศัย
- เวลา ๑๒:๐๐ - ๑๓:๐๐ น. ปี่พาทย์บรรเลงเพลงไทย
- เวลา ๑๓:๐๐ - ๑๔:๐๐ น. **ประธานร่วมประจำกัณฑ์สักกบรรพ**
จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
เทศน์กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา
โดย พระมหาวิวัฒนา ธรรมานุสาโร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร
(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ำมนต์
พระเทศน์จบ
(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงกลม
- เวลา ๑๔:๐๐ - ๑๔:๓๐ น. การแสดงประจำกัณฑ์สักกบรรพ
- เวลา ๑๔:๓๐ - ๑๕:๓๐ น. **ประธานร่วมประจำกัณฑ์มหाराช**
จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
เทศน์กัณฑ์มหाराช ๖๙ พระคาถา
โดย พระครูพิมพ์มลธรรมภาณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ำมนต์
พระเทศน์จบ
(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงกราวนอก

เวลา ๑๕:๓๐ - ๑๖:๓๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา

โดย สามเณรภูวนาท แสงดี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงตระนออน

เวลา ๑๖:๓๐ - ๑๗:๓๐ น.

ประธานร่วมประจำกัณฑ์นครกัณฑ์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

(ประธานร่วม) ประเคนถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

วางผ้าไตรบนพานแว่นฟ้า

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

(ประธานร่วม) จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

เทศน์กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา

โดย พระครูพิมลธรรมภาณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

(ประธานร่วม) จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

(ประธานร่วม) ถวายผ้าไตร และเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงทะเลแยกลองโยน

พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ผู้ฟังเทศน์

โปรยทานแจกน้ามนต์ ส้มสุกลูกไม้ประกอบพิธี

บรรเลงเพลงสาธุการ มหาชัย และเชิด - กราวรำ

*****

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
กำหนดการ	ข-ช
เทศน์มหาชาติ	๑
ทศชาติชาดก (พระเจ้าสิบทิศ)	๑
ประเพณีการเทศน์มหาชาติ	๔
ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ	๙
เครื่องกัณฑ์เทศน์	๑๐
พระผู้เทศน์มหาชาติ	๑๒
วิธีการเทศน์มหาชาติ	๑๓
ทำนองเทศน์มหาชาติ	๑๕
การบรรเลงปี่พาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ	๑๘
ความเชื่อในการบูชาเทศน์มหาชาติ	๒๐
ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก	๒๑
รูปแบบและขั้นตอนการเทศน์มหาชาติ	๒๓
บุพพกรรมของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระชालี ชูชก นางอมิตตดา	๒๔
ประชุมชาดกกลับชาติ	๒๕
เนื้อเรื่องย่อ มหาเวสสันดรชาดก	๒๖
คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์และข้อคิดประจำกัณฑ์	๓๒
ตัวละครในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก	๓๘
บรรณานุกรม	๖๐

เทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยทุกภาคของประเทศซึ่งถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของสังคมชาวไทยพุทธ โดยมีความเชื่อว่า การฟังเทศน์มหาชาติทำให้ผู้ฟังได้บุญมาก และในขณะที่ฟังก็ได้รับความสนุกเพลิดเพลินไปด้วย ถ้ายิ่งพระเทศน์เสียงดี ๆ ก็ยิ่งทำให้ฟังซาบซึ้งยิ่งขึ้น เทศน์มหาชาติเป็นงานใหญ่ ไม่มีใครสามารถจัดให้มีขึ้นมาได้โดยลำพัง วัดใดจะจัดให้มีเทศน์มหาชาติจะต้องเริ่มด้วยการระดมกำลังคน ประชุมปรึกษาหารือแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ วางแผนดำเนินงานไว้แต่เนิ่นๆ เช่น จัดทำความสะอาดบริเวณวัด ประดับตกแต่งธรรมาสน์ ศาลาการเปรียญ เตรียมหาต้นกล้วย ต้นอ้อย ตลอดจนจัดทำธงทิวประดับประตูกำแพงวัด เป็นต้น จัดได้ว่าเป็นงานใหญ่ในรอบปีเลยทีเดียว การเตรียมงานเทศน์มหาชาติ จึงเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ความสามัคคีของประชาชน ทำให้ประชาชนรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักแบ่งหน้าที่และรับผิดชอบร่วมกัน

คำว่า “เทศน์มหาชาติ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒:๕๔๑:๘๓๘) ให้ความหมาย “เทศน์” ว่าการแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนา และ “มหาชาติ” น. เรียกเวสสันดรชาดก ว่า มหาชาติ มี ๑๓ กัณฑ์, การมีเทศน์ เรื่องมหาเวสสันดรชาดกเรียกว่า มีเทศน์มหาชาติ

เทศน์มหาชาติเป็นการพรรณนาถึง “เรื่องพระเวสสันดรชาดก” คำว่า “ชาดก” นั้นเป็นชื่อเรียกคัมภีร์ประเภทหนึ่งของพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนประเภทบุคลาธิษฐาน คือ ยกตัวละครขึ้นมาเล่า แล้วสอดแทรกคำสอนเข้าไปในการเล่าเรื่องนั้นๆ ชาดกมีอยู่มากมาย แต่ที่นับว่าสำคัญที่สุดมีอยู่ ๑๐ ชาดกหรือสิบชาติ ตามที่นิยมเรียกกันว่า “พระเจ้าสิบชาติ” ในแต่ละชาติพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีต่างๆ กัน เพื่อมุ่งหวังที่จะให้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ

การบำเพ็ญบารมีก็คือการกระทำความดี ซึ่งดูเหมือนเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลเป็นเรื่องเฉพาะตัว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่นหรือส่วนรวม แต่ตามความเป็นจริงแล้วการบำเพ็ญบารมีนั้นย่อมจะทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ตัวผู้กระทำและประชาชน โดยส่วนรวมโดยแท้ เช่น “การบำเพ็ญสัจจะบารมี” ผู้บำเพ็ญยึดมั่นแต่เฉพาะความเป็นจริง ความเที่ยงตรง บุคคลอื่นได้รับผลก็คือ ไม่ถูกหลอกลวง เป็นต้น อนึ่ง การบำเพ็ญบารมีนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น หรือ ๓ ระดับคือ ระดับธรรมดาขั้นต้น ๆ เรียกว่า “บารมี” ระดับสูงคือระดับที่ทำได้ค่อนข้างยาก เรียกว่า “อุบารมี” และระดับสูงสุดคือระดับที่บุคคลซึ่งยังเป็นปุถุชนอยู่ไม่สามารถจะทำได้ เรียกว่า “ปรมัตถบารมี”

ทศชาติชาดก (พระเจ้าสิบชาติ)

อดีตกาลไกลโพ้น พระพุทธองค์ได้เสวยพระชาติมาแล้ว ๑๐ พระชาติ *เรื่องพระเจ้าสิบชาติ หรือทศชาติชาดก* เป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ชื่อ “มหานิบาตชาดก” ได้แก่ พระเทมียีบี พระชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระกิริทัต พระจันทกุมาร พระนารท พระวิหุร และ *พระเวสสันดร* ซึ่งย่อหัวใจพระเจ้าสิบชาติ ดังนี้ เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว ในชาติสุดท้ายเรียกว่า

มหาชาติหรือมหาชาตัก ซึ่งหมายถึง ชาตก เรื่องยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๓ ระดับทุกชาติ ดังนั้น รวมสิบชาติจึงเป็น ๓๐ ระดับ เรียกว่า “บารมี ๓๐ ทัศน์” ชาติทั้งสิบนั้น เรียงตามลำดับดังนี้

๑. เตมียชาตก

พระเตมียไ้ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี คือ การออกบวชหรือออกจากกาม

๒. มหาชนกชาตก

พระชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี คือ ความเพียร

๓. สุวรรณสามชาตก

พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ประสงค์ให้คนอื่นมีความสุข

๔. เนมิราชชาตก

พระเนมิราช บำเพ็ญอธิษฐานบารมี คือ มีความตั้งใจแน่วแน่

๕. มโหสถชาตก

พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี คือ มีความรับผิดชอบ

๖. ภูริทัตชาตก

พระภูริทัต บำเพ็ญศีลบารมี คือ รักษาศีลอย่างเคร่งครัด

๗. จันทกุมารชาตก

พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี คือ ความอดทนอดกลั้น

๘. นารทชาตก

พระนารท บำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ความวางเฉย ไม่หวั่นไหว

๙. วิฑูรชาตก

พระวิฑูร บำเพ็ญสัจจะบารมี คือ ความจริงความเที่ยงตรง

๑๐. เวสสันดรชาตก

พระเวสสันดรชาตก บำเพ็ญทานบารมี คือ ความเสียสละ เพื่อความสุขของคนอื่น

การที่เรียกเวสสันดรชาตกว่า “มหาชาติ” นั้น น่าจะมีเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย และไม่เรียกชาตกเรื่องอื่นๆ ว่ามหาชาติ ชาตกเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเวสสันดรชาตกที่เน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นที่รู้จักในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยทวาราวดีแล้ว เพราะสังคมทวาราวดีมีค่านิยมในเรื่องการสร้างสมบุญญาบารมี มหาชาติคือเรื่องเวสสันดรชาตก หรือมหาเวสสันดรชาตก ที่มีความสำคัญกว่าชาตกเรื่องอื่นๆ เพราะปรากฏพระบารมีของพระโพธิสัตว์ครบถ้วนบริบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ คือ

๑. เนกขัมบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต

๒. วิริยะบารมี ทรงปฏิบัติธรรมมิได้ย่อหย่อน

๓. เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์จากเมืองกลิงคราชฎร์มาทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ เพราะเมืองกลิงคราชฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชุกกมาทูลขอสองกุมารโดยอ้างว่าตนได้รับความลำบากต่างๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

๔. อริชฐานบารมี คือ ทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จพระโพธิญาณเบื้องหน้า แม้จะมีอุปสรรคก็ได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะตระหนักในน้ำพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

๕. ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

๖. ศิลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

๗. ขันติบารมี ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่างๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้เมื่อทอดพระเนตรเห็นชุกกเขียนติสองพระกุมารอย่างทารุณ พระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

๘. อุเบกขาบารมี เมื่อสองพระกุมารถูกชุกกเขียนตีวิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือ ทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกกไปแล้ว

๙. สัจจะบารมี ทรงลั่นวาจายกพระกุมารให้ชุกก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามมาให้

๑๐. ทานบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี

การบำเพ็ญทานนี้เป็นเรื่องที่สืบ เป็นเรื่องสุดท้ายของพระเจ้าสิริชาติ เป็นเรื่องที่มีผู้รู้จักกันมากตั้งแต่โบราณกาลมาทีเดียว จึงมีการเทศน์ที่เรียกกันว่า มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่งเป็นร้อยยาวอย่างเพราะพริ้งสมัยพระบรมโกศฯ กษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาก็ได้แต่งมหาชาติคำหลวง อันประกอบไปด้วยร้อยและโคลงเป็นทำนองสำหรับสวด หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ใช้พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส กัณฑ์มหาราช เป็นแบบเรียน โดยเฉพาะในแหล่งที่ ๑๓ ตอนจัดพล มีกลบทอยู่ถึง ๓ กลบทด้วยกัน คือ กลบทยติภังค์ กลบทกบเดินสลักเพชร และกลบทนาครบริพันธ์

“เวสสันดรชาดก” เป็นพระชาติสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ และพระชาติต่อไปก็ได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระชาติที่เป็นเวสสันดรนี้พระองค์บำเพ็ญทานบารมีครบทั้ง ๓ ระดับ เริ่มด้วยการเสียสละทรัพย์สินของพระองค์ ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่ได้รับความเดือดร้อนทั่วไป เป็นทานบารมีระดับแรก ขั้นที่สองเป็นขั้นที่บุคคลทั่วไปน้อยคนจะสามารถทำได้คือเสียสละเลือดเนื้อของพระองค์ให้เป็นทาน เช่น ให้ลูกเป็นทาน เป็นต้น ระดับสูงสุดพระองค์ยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตเพื่อให้เป็นทาน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าสิ่งใดจะเป็นความสุขของปวงชน พระองค์ยอมเสียสละได้ทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิต

เวสสันดรชาดกปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นคาถาภาษาบาลีนับได้ ๑,๐๐๐ พระคาถา เป็นพระพุทธวจนะแท้ๆอยู่ในรูปคาถา คือคำร้อยกรอง ซึ่งต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

กล่าวกันว่าคนไทยนิยมฟังเทศน์มหาชาติเพราะอิทธิพลของมัลลยสูตร มีผู้เล่าประวัติการเทศน์มหาชาติ โดยกล่าวถึงพระมัลลยเถระผู้นำข่าวสารจากพระศรีอาริย์เมตไตรยมาแจ้งแก่ชาวโลกว่า พระมัลลยขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดุสิตนั่งสนทนารธรรมกับพระอินทร์และพระศรีอาริย์เมตไตรยเทพบุตร ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์องค์นั้นได้มีเทวโองการสั่งพระมัลลยมหาเถระให้มาบอกแก่มนุษย์ทั้งหลายในโลกว่า ถ้านรชนชายหญิงทั้งปวงปรารถนาจะพบกับพระศรีอาริย์เมตไตรยผู้จะบรรลุพระสัมพันธัญญะในอนาคตแล้วใครผู้หนึ่งจะต้องทำบุญมหาชาติ โดยนำเครื่องสักการบูชาได้แก่ ประทีป รูป เทียน ธง ฉัตร สารพัดดอกไม้ดอกบัว ดอกกุบล จงกลณี ราชพฤกษ์ ให้ครบจำนวนสิ่งละพัน มาบูชาพระธรรมเทศนามหาชาติ คือ การฟังเทศน์เวสสันดรชาดกอันประดับด้วยพระคาถาหนึ่งพันพระคาถา แล้วนั่งสวดฟังให้จบในเวลาวันเดียว ผลานิสงส์จะทำให้ได้พบศาสนาของพระศรีอาริย์เมตไตรย (ภูิกามัลลยเทวสูตร) บ้างก็ว่า “ญาติโยมทั้งหลายหากใครพบพระศรีอาริย์ให้บูชาธรรมพระเวสสันดรชาดกด้วยรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้สิ่งละพัน” การที่มีผู้นิยมนับถือ เรื่องเวสสันดรกันมากนี้ เพราะมีเรื่องจากหนังสือภูิกามัลลยกล่าวไว้ว่า หากผู้ใดได้ฟังมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว และบูชารูปเทียนดอกไม้ ๑,๐๐๐ เท้าจำนวนคาถานั้นแล้ว จะได้พบศาสนาพระศรีอาริย์ และศาสนาพระศรีอาริย์นั้นพรรณนาไว้อย่างวิเศษ เป็นต้นว่าผู้หญิงงดงามเสมอกันหมด จนกระทั่งลงจากเรือนแล้วจำกันไม่ได้ แม่น้ำลำคลองจะมีน้ำไหลขึ้นมาข้างหนึ่ง และไหลลงมาข้างหนึ่ง จึงทำให้เปี่ยมฝั่งอยู่เสมอ แผ่นดินก็ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อเรียบเป็นหน้ากลองและอะไรอีกมากมาย เลยทำให้คนอยากพบศาสนาพระศรีอาริย์กันมาก ชาวพุทธจึงมีความเชื่อว่าหากผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ภายในวันเดียวจะได้านิสงส์มาก

เทศน์มหาชาติ คือ เทศนาเวสสันดรชาดก ถือเป็นงานบุญพิธีที่สำคัญ เป็นประเพณีที่มีคุณค่าที่ต้องสืบทอดที่นิยมจัดให้มีกันมาแต่โบราณ ส่วนมากจัดให้มีในวัดเป็นหน้าที่ของชาวบ้านและวัดนั้นๆ จะตกลงร่วมกันจัด ปกติจัดหลังวันออกพรรษาและพ้นหน้าทอดกฐินไปแล้วจนตลอดฤดูหนาว ส่วนใหญ่ทางภาคกลางนิยมทำกันในวันขึ้น ๘ ค่ำหรือวันแรม ๘ ค่ำ กลางเดือนสิบสอง ซึ่งในช่วงนี้น้ำเริ่มลดและข้าวปลาอาหารกำลังอุดมสมบูรณ์ จึงพร้อมใจกันทำบุญทำทานและเล่นสนุกสนานรื่นเริง

ทางภาคเหนือนิยมจัดเทศน์ในเดือนยี่ นอกจากจะเป็นประเพณีลอยกระทงแล้วยังมีประเพณี “ตั้งธัมมehlวง” หมายถึงการฟังพระธรรมเทศนาเรื่องใหญ่หรือเรื่องสำคัญ เพราะธรรมหลวงที่ใช้เทศน์มักจะเป็นเวสสันดรชาดก อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะได้มาประสูติแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในชาติต่อมา มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คำว่า “ตั้ง” แปลว่าเริ่มต้น การตั้งธรรมหลวง ก็อาจแปลว่าการสวดพระธรรมเทศนาจากคัมภีร์ที่จารขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกด้วยประเพณีนี้ตรงกับงานประเพณีฟังเทศน์มหาชาติของภาคกลาง การตั้งธรรมหลวงนี้ จะจัดขึ้นในเดือนเพ็ญที่เรียกว่าเดือนยี่เพง (ยี่เป็ง) คือวันเพ็ญเดือน ๑๒ จะมีการเตรียมงานมากมายนับตั้งแต่การเตรียมคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ เตรียมองค์ธรรมกถิกหรือพระนักเทศน์ การเตรียมผู้รับผิดชอบกัณฑ์เทศน์หรือเจ้าของกัณฑ์ การจัดเตรียมสถานที่ในการเทศน์และ

การเตรียมตัวของผู้จะมาฟังเทศน์ ถือเป็นพิธีใหญ่คู่กับงานทานสลากภัตต์ ดังนั้นจึงมีคตินิยมว่า ในวัดหนึ่งนั้น ปีใดที่จัดงานทานสลากภัตต์ก็จะไม่จัดงานตั้งธรรมหลวง และปีใดที่จัดงานตั้งธรรมหลวงก็จะไม่จัดงานทานสลากภัตต์นอกจากเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกแล้ว ธรรมหรือคัมภีร์ที่นำมาเทศน์ในงานตั้งธรรมหลวงนี้อาจเป็นคัมภีร์ขนาดยาวเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทางวัดและคณะศรัทธาจะช่วยกันพิจารณา โดยอาจเป็นเรื่องในหมวด ทศชาติชาดก ปัญญาสาชดก หรือชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่น แต่ที่นิยมกันมากคือเรื่อง “มหาชาติ” หรือ เวสสันดรชาดก ซึ่งมีความเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จะได้ไปเกิดในแผ่นดินยุคพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคตเช่นกัน ซึ่งหากเป็นธรรมที่มีชื่อเรื่องมหาชาติแล้วก็จะฟังกันไม่เกิน ๓ วัน แต่หากเป็นเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติแล้วอาจมีการฟังธรรมต่อเนื่องกันไปถึง ๗ วันโดยแบ่งการเทศน์เป็นวันแรกเทศน์ธรรมวัตร วันที่สองเทศน์คาถาพัน ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์เรื่องอื่นไปเรื่อยๆ พอถึงวันสุดท้ายก็จะเทศน์ด้วยคัมภีร์ชื่อ มาลัยต้น มาลัยปลาย และอาเนสงส์มหาชาติ รุ่งขึ้นเวลาเช้ามีดก็จะเริ่มเทศน์มหาชาติตั้งแต่กัณฑ์ทศพรเรื่อยไป จนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งมักจะไปเสร็จเอาในเวลาทุ่มเศษแล้วจะมีการเทศน์ธรรมพุทธาภิเษกปฐมสมโพธิ สวดมนต์เจ็ดตำนานย่อ ธรรมจักกัปปวัตตสูตร และสวดพุทธาภิเษก ปัจจุบันนิยมเทศน์จบภายในวันเดียว

เจ้าของกัณฑ์จะนิมนต์พระที่เทศน์เฉพาะกัณฑ์นั้นๆ มาเทศน์ เรียก “เทศน์กินกัณฑ์” ทำนองที่ใช้เทศน์แบบพื้นเมือง เรียกตามแบบลานานาว่า “ระบำ” การเรียกชื่อกัณฑ์ ทางภาษาเหนือเรียกว่า “ผูก”

ด้วยเหตุที่เทศน์มหาชาติเป็นที่นิยม จึงมีนักปราชญ์ฉบับล้านนาแต่งธรรมเป็นจำนวนถึงประมาณ ๑๕๐ ฉบับ หรือสำนวน เช่น ฉบับวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง วิงวอนตอนกลาง หึงแก้วโนวอน ทำแป้นริมคง สร้อยสังกร เป็นต้น ส่วนฉบับที่เป็นภาษาบาลีล้วนเรียกว่า “คาถาพัน”

ในภาคอีสานนั้นนิยมทำกันในเดือน ๔ ซึ่งเป็นช่วงที่เสร็จจากการทำบุญลานเอาข้าวเข้ายุ้ง เรียกว่า “ประเพณีงานบุญผะเหวด (บุญผะเวส) ฟังเทศน์มหาชาติ” อันเป็นประเพณีอันเก่าแก่ที่มีเรื่องราวเล่าขานและปฏิบัติสืบทอดมาแต่โบราณยังดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน อย่างเช่น จังหวัดร้อยเอ็ดหรือสกลนครอันยิ่งใหญ่ในอดีตได้จัดงานบุญผะเหวดให้เป็นงานประเพณีประจำปีของจังหวัดทุก ๆ ปี ในการแจกกัณฑ์เทศน์ เมื่อผู้ได้รับเป็นเจ้าของภาพต้องแบ่งแจกจ่ายกันไปอีก ๓-๔ คน ให้ร่วมกันเป็นเจ้าของกัณฑ์ และกัณฑ์หนึ่ง ๆ จะมีพระเทศน์ ๓-๔ องค์แบ่งกันไป ดังนั้นจึงมีพระเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์ทศพรถึงนครกัณฑ์ไม่น้อยกว่า ๕๐ รูป ในการจัดงานนั้นจะปลูกที่ปักขันธ์ชั่วคราวเรียกว่า “ตูป” โดยชาวบ้านรวมกันไปทำของก่อนถึงวันงาน เรียกว่า “มือโฮม” ก่อนการเทศน์บุญผะเวสจะต้องอาราธนาพระอุปัชฌาย์มาประดิษฐานที่หอเพื่อมาปกป้องหรือคุ้มครองงาน ช่วงเย็นเป็นพิธีเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในพิธีนี้มักนำผ้าพระเวส (ผ้าที่วาดรูปเรื่องมหาชาติตั้งแต่ต้นจนจบ) ร่วมขบวนแห่ด้วย แล้วเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน วันที่สองประมาณสี่ตีห้าชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวหนึ่งปุ้นเป็นก้อนเล็ก ๆ แห่รอบหมู่บ้าน เรียกว่า แห่ข้าวพันก้อนเพื่อบูชาคาถาพัน จากนั้นเป็นการเทศน์สังกาด (คือการบอกรับ เดือน ปี) แล้วเริ่มเทศน์มหาชาติ ระหว่างการเทศน์มหาชาติจะมีการจุดธูป เทียน บูชากัณฑ์ ตลอดเวลา เมื่อพระเทศน์จบกัณฑ์หนึ่งๆ

ก็มีการหว่านข้าวตอกดอกไม้และข้าวสาร ช่วงบ่ายจะมีการแห่กัณฑ์หลอนมาถวายพระรูปโครูปหนึ่งซึ่งกำลังเทศน์อยู่ในขณะนั้น จบการเทศน์มหาชาติแล้วมีการเทศน์ฉลองเป็นการกล่าวถึงผลานิสงส์ที่ได้รับ

ประเพณีเทศน์มหาชาติภาคใต้เรียกว่า “ฟังธรรมมหาชาติ” โดยทางวัดจะบอกบุญกับประชาชนผู้ซึ่งเคยทำบุญที่วัดนั้น ๆ และใช้วิธีจับสลากว่าใครจะได้กัณฑ์ไหนหรือแจกฏีกาไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ นิยมทำหลังจากเสร็จการทำนาแล้วคือในเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรกมีการเทศน์อานิสงส์ต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องพระมาลัย วันที่สองเทศน์สหัสคาถาหรือคาถาพันเป็นทำนองบักขีได้ นิยมให้เจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ การเทศน์นิยมใช้ภาษาถิ่น เครื่องสักการะใช้ดอกบัว ๑,๐๐๐ ดอก และเทียน ๑,๐๐๐ เล่ม จุดบูชาในตอนเทศน์คาถาพัน

ในภาคกลาง แต่เดิมนิยมทำหลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ระหว่างเดือน ๑๒ ถึงเดือน ๔ แต่บางท้องถิ่นอาจนิยมทำกันในเดือน ๕ ต่อเดือน ๖ ก็มี ปัจจุบันนี้การจัดงานเทศน์มหาชาติขึ้นอยู่กับความสะดวกและมีได้ตลอดปี จะทำในกาลพิเศษจะทำในเดือนไหนก็ได้ไม่จำกัดฤดูกาลเช่นแต่ก่อน โดยมากเพื่อเป็นการหาเงินเข้าวัด บางแห่งนิยมทำในเดือน ๑๐ และบางแห่งจัดวันออกพรรษา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ การเทศน์มหาชาติแต่เดิมจัด ๓ วัน คือ สวดคาถาภาษาบาลีล้วน ๆ ๑ วัน เทศน์มหาชาติ ๑ วัน และมีเทศน์อริยสังอีก ๑ วัน รวมเป็น ๓ วัน ปัจจุบันมีการตัดทอนระยะเวลาในการเทศน์ เช่น ทำวันเดียวโดยมีพระเทศน์ ๒ หรือ ๓ ธรรมาสมนิใช้เวลาประมาณ ๓ ชั่วโมง เรียกว่า “การเทศน์แบบประยุกต์” ใช้วิธีเทศน์เล็กน้อยเน้นที่การแห่ การเล่าเรื่อง นอกจากนี้ก็มี “การเทศน์ทรงเครื่อง” คือมีการแสดงประกอบการเทศน์ด้วย

การเทศน์มหาชาติหมายถึง การเทศนาเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก เป็นการเทศนาที่กล่าวถึงมหาบารมีที่พระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญตอนเป็นพระเวสสันดร พระชาติอันยิ่งใหญ่อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระชาติต่อมา นิยมจัดเป็นงานสองวัน คือ วันเทศน์เวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์วันหนึ่ง และวันเทศน์จตุราริยสังจกถา ท้ายเวสสันดรชาดกอีกวันหนึ่ง วันแรกเริ่มงานด้วยพิธีทำบุญตักบาตรพระทั้งวัด หรือเลี้ยงพระตามจำนวนที่เห็นสมควร แล้วเริ่มเทศน์เวสสันดรชาดก ตามแบบเทศน์ต่อกันไปจนสุด ๑๓ กัณฑ์ถึงเวลากลางคืนบางแห่งจัดปีพาทย์ประโคมระหว่างกัณฑ์หนึ่ง ๆ ตลอดทั้ง ๑๓ กัณฑ์ด้วย วันรุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระอีกแล้วมีเทศน์จตุราริยสังจกถาในระหว่างเพลจบแล้วเลี้ยงพระเพลเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีการเทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกนี้มีมาแต่โบราณกาลยากที่จะกำหนดแน่นอนว่ามีมาแต่เมื่อใด แต่จากประวัติศาสตร์ทำให้สันนิษฐานว่าการเทศน์มหาชาตินั้นนิยมทำกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา โดยจัดเป็นพระราชพิธีประจำปี คือ ระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ และเดือนอ้าย ส่วนพิธีเทศน์ของราษฎรนิยมทำกันในวันออกพรรษา (เดือน ๑๑)

มหาชาติไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง มีการแปลเป็นภาษาไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในหนังสือไตรภูมิพระร่วง มีการกล่าวถึงเรื่องพระเวสสันดรว่า “ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเราสร้างสมภารเป็นพระญาเวสสันดร อันอวยทานข้างนาเคนทร์แก่งเผือกปัจจัยพราหมณ์ทั้งหลาย อันมาแต่เมืองกลิงคราฐด้วยใจสัทธาด้วยบุญสมภารบารมี

ตั้งนั้นตวจึงได้มาเป็นพระรัศมีอันขาวแล” ส่วนในจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๓ คือ จารึกนครชุมก่กล่าวถึง ประเพณีการสวดมหาชาติว่า “อันหนึ่งโสดนับแต่มีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อน้ำ ได้เก้าสิบเก้าปีถึง ในปีกุนอันว่าพระไตรปิฎกไตรยนี้จักหายและจักหาคนรู้จักแท้มียังคนรู้คั้นสเล็กสน้อยไซ้ ธรรมเทศนาอัน เป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้” และในจารึกวัดป่าม่วงหลักที่ ๖ กล่าวสรรเสริญพระมหาธรรมราชา ที่ทรงผนวชว่า “พระองค์ประกอบไปด้วยทานบารมีคล้ายพระเวสสันดร”

การเทศน์จะเทศน์เป็นภาษาบาลีเรียกว่าเทศน์ คาทาพัน ถ้าเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวได้ ถือว่าได้ผลานิสงส์มาก และเป็นสิริมงคลสูงสุด ดังข้อความเรื่องการเทศน์มหาชาติในประชุมจารึกหลักที่ ๑๔ จารึกวัดเขมา พ.ศ.๒๐๗๙ มีใจความว่า “ลายปักผืนหนึ่งคำตำลึงหนึ่ง อำแดงหอมชื่อไว้ร้องมหาเวสสันดร อำแดงเสนบุชามหาเวสสันดรจารสำหรับหนึ่งบาทหนึ่ง”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปีชกาล จุลศักราช ๘๔๔ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๒๕ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ประชุมบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่งเรื่องมหาชาติ เรียกว่า “มหาชาติคำหลวง” ขึ้น วิธีแต่ง ก็คือเอาภาษามคธเดิมตั้งบาทหนึ่งแล้วแปลแต่งเป็นคำประพันธ์ภาษาไทยวรรคหนึ่งสลับกัน ซึ่งยังใช้สวด ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตราบจนทุกวันนี้ และเป็นหนังสือมหาชาติที่เก่าที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบัน คือแปลและแต่งเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ โดยกรุงศรีอยุธยารับธรรมเนียมการอ่านเวสสันดรชาดกมาจากล้านนา ที่พระเจ้าติโลกราชจัดให้มีขึ้น เพื่อให้สัปบุรุษ (คนดี ขรवासผู้มีศรัทธาในศาสนา) ให้อุบาสกอุบาสิกาที่ไป ถือศีลและทำบุญให้ทานที่วัดฟังในวันธรรมสวนะ เพื่อให้เข้าใจความของคาทาพัน

ต่อมา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๔-๒๑๗๐ พระเจ้าทรงธรรมโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง กาพย์ มหาชาติ ขึ้นอีกชุดหนึ่ง ซึ่งนิยมนำมาอ่านเป็นพุทธบูชาในงานเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลมนัสการ พระพุทธบาท เทศกาลเข้าพรรษา เป็นต้น ลักษณะกาพย์มหาชาตินั้นจะมีศัพท์ภาษามคธน้อย เป็นร้อยยาว ภาษาไทยมาก สันนิษฐานว่าแต่งไว้สำหรับพระเทศน์ และการที่พระเทศน์เป็นทำนองต่าง ๆ นั้นน่าจะมาจากการเทศน์ตามลักษณะการสวดมหาชาติคำหลวง ส่วนมหาชาติกลอนเทศน์ หรือร้อยยาวมหาชาตินั้น จะยกคาทาภาษามคธมาตอนหนึ่ง แล้วนำความมาแปลเป็นภาษาไทย แต่งเป็นร้อยยาวแต่รวบรัดเรื่องให้ สั้นเข้าสำหรับพระเทศน์ให้จบ ๑๓ กัณฑ์ได้ในวันเดียวเพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่การพิธี

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้มีการฟื้นฟูการเทศน์มหาชาติ ขึ้นใหม่ ดังปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เองที่มีการตั้งประเพณีเทศกาลขึ้นเฉพาะเรียกว่า ประเพณีเทศน์มหาชาติ โดย แต่งเวสสันดรชาดกเป็นร้อยยาว และบัญญัติเป็นทำนองสำหรับพระเทศน์ขึ้นโดยเฉพาะแต่ละกัณฑ์ไม่ ให้เหมือนกัน และนิยมนำปี่พาทย์มาประโคมประกอบท้ายกัณฑ์ โดยบัญญัติเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ไว้ด้วย นอกจากนี้ยังมีความในพระราชพิธีสิบสองเดือน กล่าวถึงพระราชกุศลเทศนามหาชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ ว่า การพระราชกุศลเทศนามหาชาตินี้ถือว่าเป็นเทศนาสำหรับแผ่นดิน แต่เดิมนั้นมีการกำหนดเครื่องกัณฑ์ คล้ายบริวารกฐิน คือมีผ้าไตรแพร เงิน ๑๐ ตำลึง และขนมต่าง ๆ ด้วย

สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ทรงนิพนธ์เรื่องประเพณีเทศน์มหาชาตินี้ไว้ใน “หนังสือกาพย์ สักรบรรพ” มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า เทศน์มหาชาติ ชั้นแรกนิยมเทศน์แต่คาถาอย่างเดียว และเทศน์ วันเดียวจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ถือว่ามีอานิสงส์มากและเป็นอุดมมงคล ตลอดถึงน้ำมนต์ที่ตั้งไว้ในบริเวณพิธี อาจชำระล้างอัปมงคลได้ ต่อมาสมัยกรุงสุโขทัยยังเป็นราชธานี ได้แปลออกเป็นภาษาไทยด้วย สำนวนธรรมดาไม่ได้แต่งเป็นกลอนร้อยยาวเหมือนปัจจุบันนี้ เพิ่งจะมาแต่งเป็นกลอนร้อยขึ้นครั้งแรกในปีขาล จุลศักราช ๘๔๔ (พ.ศ. ๒๐๒๕) ครั้งแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถครองกรุงศรีอยุธยา วิธีแต่งในครั้งนั้นเอาตัว คาถาภาษามคธมาแต่งก่อน แล้วแต่งแปลเป็นกลอนร้อยสลับกันไป แล้วนำมาอ่านคู่กันฟังปฏิบัติกันสืบมา จนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันมีหนังสือมหาชาติที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ คือ

- ๑) มหาชาติคำหลวง
  - ๒) กาพย์มหาชาติ (ซึ่งภาษาเข้าใจง่ายกว่ามหาชาติคำหลวง แต่มีความยาวมาก ไม่สามารถเทศน์ ให้จบภายในวันเดียวได้)
  - ๓) มหาชาติกลอนเทศน์หรือร้อยยาวมหาเวสสันดร เป็นมหาชาติคำร้อย หรือเรียกว่ามหาชาติเทศนา (สั้นกว่ากาพย์มหาชาติและเทศน์ได้จบทั้งตัวคาถาและคำแปลภายในวันเดียว)
  - ๔) มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔
  - ๕) มหาเวสสันดรชาดกสำนวนเทศนา
  - ๖) มัทรีคำฉันท์
  - ๗) มหาชาติคำฉันท์
- และ ๘) มหาชาติคำกลอน

เทศนามหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้แก่

๑. ทศพร	พระนางผุสดีทรงขอพรพระอินทร์ ๑๐ ประการ
๒. หิมพานต์	พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์
๓. ทานกัณฑ์	พระเวสสันดรบริจาคสัตตตสมภพมหาทาน
๔. วณปเวสน์	พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเดินชมป่า
๕. ชูชก	นางอมิตตดาให้ชูชกไปทูลขอพระกัณหาและพระชาติ
๖. จุลพน	ชูชกหลอกพรานเจตบุตร
๗. มหาพน	ชูชกหลอกพระอัจจุตฤษี
๘. กุมาร	ชูชกทูลขอพระกัณหาและพระชาติ
๙. มัทรี	พระอินทร์ถ่วงเวลาพระนางมัทรีไม่ให้ไปทันเวลา
๑๐. สักรบรรพ	พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์ทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้พราหมณ์แปลง
๑๑. มหาราช	พระเจ้าสญชัยไถ่ตัวสองพระกุมารแล้วยกทัพไปเชิญ พระเวสสันดรกลับมาครองราชย์สมบัติ

๑๒. ฉกษัตริย์   กษัตริย์ ๖ พระองค์พบกันดีใจและทรงกรแสงจนสลบ
พระอินทร์บันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตก

๑๓. กัณท์นครกัณท์* พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเสด็จกลับนคร
*ส่วนใหญ่กัณท์นี้จะรวมเป็นเจ้าภาพ

ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ เริ่มต้นในตอนเช้า ทำพิธีทำบุญตักบาตรพระทั้งวัด หรือเลี้ยงพระตามจำนวนที่เห็นสมควรแล้วเริ่มเทศน์เวสสันดรชาดกต่อกันไปจนสุด ๑๓ กัณท์ บางแห่งจัดปีพาทย์ประโคมระหวังกัณท์ตลอดทั้ง ๑๓ กัณท์ด้วย บางแห่งวันรุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระอีก แล้วมีเทศน์จตุรารีย์สัจจกถาในระหว่างเพลจบแล้วเลี้ยงพระเพลเป็นอันเสร็จพิธี หลักในการจัดพิธีมีดังนี้

๑. ตกแต่งบริเวณพิธีหรือสถานที่ที่จะเทศน์ ให้มีบรรยากาศคล้ายอยู่ในบริเวณป่าหิมพานต์ตามท้องเรื่องพระเวสสันดรชาดก บ้างว่าตกแต่งสถานที่ให้ดูเป็นป่าสมมติเหมือนกับว่าเป็นนิโครธาราม สถานที่พระพุทธรูปประทับประทานเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ส่วนมากมักนำต้นกล้วย อ้อย และทางมะพร้าวมาประดับตกแต่งบางที่ก็มีการใส่กรงปลาใส่อ่าง เพื่อจัดบรรยากาศให้คล้ายกับท้องเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่าและมีราชวัตรฉัตรธงปัก เพื่อเป็นการแสดงว่าเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ สำหรับธรรมมาสน์ก็เช่นกัน มีการแต่งธรรมาสน์มาแต่โบราณกาลแล้ว โดยนำเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย ทางมะพร้าว กิ่งไม้ และราชวัตรฉัตรธงต่างๆ ที่เจ้าของกัณท์แต่ละกันจะแห่แหนแบกมาจากบ้านเพื่อรับกัณท์เทศน์ที่ตนจองไว้ มาผูกตามเสา และบริเวณรอบๆ ธรรมาสน์ สำหรับเครื่องกัณท์เทศน์นั้น จะประกอบด้วยส้มสุกลูกไม้ ขนมและกล้วยอ้อยเป็นพื้นและมีขันเรียกว่า “ขันประจำกัณท์” โดยเจ้าภาพเป็นผู้ติดเครื่องกัณท์เทศน์ และผู้คนที่มาร่วมงานจะนำปัจจัยมาใส่ขัน เมื่อถึงกัณท์เทศน์ของใครก็ไปประจำอยู่ในที่อันใกล้พอสมควรกับพระเทศน์ ทั้งนี้เจ้าของกัณท์มักจะเตรียมดอกไม้ธูปเทียนให้เท่ากับจำนวนคาถา เช่น ทศพร ๑๙ พระคาถา ดอกไม้ธูปเทียนก็อย่างละ ๑๙ ดอก เมื่อจบกัณท์ปีพาทย์จะประโคมเพลงประจำกัณท์รับ

๒. ตั้งขันสาครใหญ่สำหรับปักเทียนบูชาประจำกัณท์ในระหว่างที่พระเทศน์ หรือจะใช้อ่างใหญ่ที่สมควรก็ได้ ใส่ น้ำสะอาดเต็ม ตั้งไว้หน้าธรรมาสน์ กลางบริเวณพิธี น้ำในภาชนะที่ตั้งนี้ เสร็จพิธีแล้วถือว่าเป็นน้ำพระพุทธรมนต์ที่สำคัญ น้ำที่ตั้งในบริเวณพิธีมีเทศน์มหาชาติถือกันว่าเป็นน้ำปัดเสนียดจัญไร

๓. เตรียมเทียนเล็กๆ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม แล้วนับแยกเป็นมัด มัดหนึ่งมีจำนวนเท่าคาถาของกัณท์หนึ่ง แล้วทำเครื่องหมายไว้ให้ทราบ ว่ามัดไหนสำหรับบูชาคาถากัณท์ใด เมื่อถึงคราวเทศน์กัณท์นั้นก็เอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบ ๆ ภาชนะใส่น้ำ ต่อกันไปจนจบกัณท์ให้หมดมัดพอดี ครบ ๑๓ กัณท์ถ้วน จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม เท่าจำนวนคาถา บางแห่งนิยมทำธงเล็ก ๆ ๑,๐๐๐ คัน แบ่งจำนวนเท่าคาถาประจำกัณท์เช่นอย่างเทียน แล้วปักธงบูชาระหว่างกัณท์บนหยวกกล้วย แต่การใช้ธงไม่เป็นที่นิยมเช่นเทียน การจุดเทียนหรือปักธงบูชากัณท์ดังกล่าวเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพผู้รับกัณท์นั้น ๆ เมื่อถึงตอนเทศน์กัณท์นั้นก็เอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบ ๆ ขันน้ำ

เครื่องกัณฑ์เทศน์

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ กล่าวถึงเรื่องเทศน์มหาชาติว่า เมื่อเจ้านายทรงผนวชจะฝึกหัดเทศน์มหาชาติจนได้เทศน์ถวายหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อทรงบรรพชาเป็นสามเณร ได้เทศน์กัณฑ์สักกบรรพถวายพระชนกนาถ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ได้เทศน์กัณฑ์สักกบรรพถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เช่นเดียวกัน พระราชโอรสองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๔ และพระเจ้าพี่ยาเธอในรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าของกัณฑ์ ได้ทรงทำกระจาดผูกเป็นรูปเรือสำเภา ขึ้นที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ปากกว้าง ๕ วา ยาว ๑ เส้น มีของไทยทานต่างๆ แลกตา มีนั่งร้านขายของ เหมือนที่ลูกค้าเรือสำเภาในสมัยนั้นและวางร้านสินค้าที่พื้นดินซึ่งตักแต่งให้เหมือนลูกคลื่น มีเต้า ปลา นานาชนิดที่มีในทะเล เมื่อพูดถึงเรือสำเภาก็ต้องกล่าวถึงเทศน์มหาชาติที่วัดพระเชตุพนจัดเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ พระครูวินัยธร มาณพ กนต์สีโล เขียนเล่าไว้ในหนังสือเล่าความตามแท้ในมหาเวสสันดรชาดกว่า “ครั้งนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เมื่อครั้งทรงศึกษาในระดับชั้นมัธยมปลายเสด็จพระราชดำเนินมาทรงสดับพระธรรมเทศนามหาชาติด้วย ทรงรับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์กุมาร และทรงเป็นแม่กองทำสำเภา สำเภาลำนี้มีความวิจิตรพิสดารมาก คุณสงวนเป็นผู้ต่อเรือ อาจารย์ภาวาส บุนนาค แกะพระกัณฑ์มหาชาติ อาจารย์กำชัย ทองหล่อ เป็นผู้อธิบาย ให้ความรู้ก่อนเทศน์ในแต่ละกัณฑ์...” ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ยังมีบันทึกข้อความของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ ที่กราบบังคมทูลถามสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่องที่เคยเสด็จมาสดับพระธรรมเทศนามหาชาติวัดโพธิ์อีกด้วย

เป็นที่น่าเสียดายว่าถ้ามีเวลามากกว่านี้สักหน่อย ก็จะได้ขอพระราชทานพระราชนุญาตเชิญบทพระราชนิพนธ์ ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “ว่าด้วยสำเภาในการเทศน์มหาชาติ” และ “เอาไม้มาประกอบปะกับเกล็ด” มาลงในหนังสือฉบับนี้บ้าง และยังเสียดายนักที่มิได้มีโอกาสเห็นรูปสำเภาของพระองค์ท่านเลย

“สมัยก่อนใช้กระจาดบรรจุเครื่องกัณฑ์เทศน์ กระจาดสานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปคุ่ม ๆ มีเป็นปีกยื่นออกไป ปากกระจาดทำเป็นกลีบ ๆ เหมือนกลีบบัว ประดับด้วยกระดาษสีและมักมีพู่ห้อยถวยตามกัณฑ์ต่าง ๆ รวม ๑๓ กระจาด ของที่ใส่ในกระจาดเป็นเครื่องกัณฑ์ที่มีขนมต่าง ๆ อาหารแห้ง เช่น ข้าวสาร ปลาแห้ง เนื้อเค็ม และส้มสุกลูกไม้ตามแต่จะหาได้ มักมีกล้วยทั้งเครือ มะพร้าวทั้งทะลาย อ้อยทั้งต้น ตามคตินิยมว่าเป็นของป่าดงที่มีในป่าเขาวงกต ส่วนวัตถุปัจจัยได้แก่ เงินเหรียญติดเทียนซึ่งปักบนเชิงรองพานตั้งไว้ หากมีผู้บริจาคเงินก็ใช้ไม้เล็ก ๆ คีบธนบัตรปักลงที่เทียนอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ก็ต้องจัดเตรียมเครื่องบูชา กัณฑ์เทศน์ มีเทียนประจำกัณฑ์หนึ่งเล่มขนาดใหญ่พอจุดได้จนเทศน์จบกัณฑ์ปักไว้ข้างอาสนะสงฆ์ เมื่อพระขึ้นธรรมาสัน เจ้าของกัณฑ์จะยกเครื่องกัณฑ์ขึ้นตั้ง กราบพระผู้จะแสดงเทศนาแล้วจึงจุดเทียนประจำ กัณฑ์นี้ เครื่องบูชาอื่น ๆ ที่เว้นไม่ได้ก็มีฉัตรธงรูปชายธง รูปเทียนพระคาถา ดอกไม้อย่างละพัน เท่าจำนวนพระคาถา มีผ้าเขียนภาพ ระบายสีหรือปักด้วยไหมเป็นรูปภาพประจำกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ที่เรียกว่า ‘ผ้าพระบฏ’ หรือ ‘ภาพพระบฏ’ มีพานหมากหรือขันใส่หมากพลูไว้ถวายพระด้วย พานหมากหรือ

ชั้นใส่หมากนี้บ้างแห่งประดับประดาสวยงามเรียกว่า ‘หมากพนม’ คือ เอาพานแว่นฟ้า ๒ ชั้น ใส่หมากพลู จัดเป็นรูปพุ่มประดับด้วยฟักทอง มะละกอ เครื่องสดแกะสลักประดับด้วยดอกไม้สดก็มีบ้าง สำหรับเทียน พระคาถาพันหนึ่งนั้นจะแบ่งปักบนปากขันสาครทำน้ำมันต่อจำนวนพระคาถาของแต่ละกัณฑ์มหาชาติ ทั้งสิบสามกัณฑ์”

เครื่องกัณฑ์เทศน์ที่ถือว่าถูกแบบแผนนั้น กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงนิพนธ์เรื่องประเพณี การเทศน์มหาชาติและกล่าวถึงเครื่องกัณฑ์เทศน์ไว้ว่า “เครื่องกัณฑ์นั้นมักมีเครื่องสรรพอาหาร ผลไม้ กับ วัตถุปัจจัยคือเงินตราเราตี ๆ นี้เองและผ้าไตร อันนี้เป็นธรรมเนียมไม่ว่าใครชาติ ที่มีเครื่องบริขารอื่นต่าง ๆ เพิ่มเติมอีกด้วยก็มีมาก บริขารสำหรับมหาชาติที่ถือว่าถูกแบบแผนนั้น มักจัดเป็นจตุปัจจัย เสื้อสาตอาสนะ และไม้กวาด เสื่อย สิว ขวาน อนุโลมในเสนาสนะปัจจัย ยา และเครื่องยาต่าง ๆ น้ำผึ้ง น้ำตาล อนุโลมใน ศิลาณปัจจัยบริขาร”

ในวรรณคดีเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” กล่าวถึงประเพณีเทศน์มหาชาติไว้อย่างชัดเจนที่สุด ถือเป็น การบันทึกหลักฐานสำคัญยิ่งด้านวัฒนธรรมและประเพณีไทยแบบชาวบ้าน ใช้ภาษาชาวบ้านซึ่งเข้าใจง่ายและ มีความไพเราะด้วยรูปแบบของคำประพันธ์ที่ใช้ เริ่มตั้งแต่บันทึกเกี่ยวกับช่วงเวลาในการจัดเทศน์มหาชาติ และวิธีการดำเนินการ คือ

“อยู่มาปีระกาสัปดาห์	หายกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน	คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า
ตะปาวชาวเฒ่าแก่แซ่กันมา	พร้อมกันนั่งปรกษาที่วัดนั้น”

การบริกษาหรือเริ่มตั้งแต่กำหนดวันจัดงาน การจัดเตรียมสถานที่ การจัดหาเจ้าภาพเพื่อเป็นเจ้าของ กัณฑ์แต่ละกัณฑ์ และการจัดเตรียมเครื่องกัณฑ์ไปร่วมกับเจ้าภาพคนอื่น ๆ เป็นต้น

บ้างก็รับศพพรหมพานต์	บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น
ที่ลูกตกรับชุกกัณฑ์กลางวัน	ให้ยายศรีประจันกัณฑ์มัทธิ
มหาราชพันชาติกัณฑ์กลางคืน	ฟังพระหัวเราะครีกครื้นกันอึ้งมี
ฉ้อกษัตริย์ล้งเจียบเซียบดี	ดาหมื่นศรีคนแก่แกรับไป
นางวันรับกัณฑ์จุลพน	เณรอันตถนิตหัดขึ้นใหม่
เทศน์กัณฑ์มหาพนชิตันใจ	ตาไทก็รับไปทันที
วนประเวศน์นั้นท่านวัดแค	เป็นกัณฑ์ของตาแพกับยายคลี
เออ!กัณฑ์หนึ่งใหญ่ให้ใครดี	ยากที่สัปบุรุษจะรับไป
ออเออ! จริงแล้วกัณฑ์กุมาร	ให้เจ้าขร้วหัวล้านบ้านร้วใหญ่
นายบุญคุ้มกันไปไวไว	ถึงขุนช้างยื่นให้ใบฎีกา
จะมีพระมหาชาติสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า....

การจัดงานเทศน์มหาชาตินั้นมีเป็นขั้นเป็นตอน ไม่เหมือนงานเทศน์ทั่วไปซึ่งมีธรรมาสน์ก็เทศน์ได้แล้ว แต่เทศน์มหาชาติต้องมีธรรมเนียมปฏิบัติอีกมากมาย ที่สำคัญประการหนึ่งคือผู้นิมนต์พระที่จะเทศน์นั้น ต้องรู้ว่าพระนักเทศน์องค์ใดถนัดหรือมีความชำนาญในการเทศน์กัณฑ์ไหน ซึ่งกว่าจะหาได้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ก็ต้องใช้เวลานานพอสมควร เพราะทำนองเทศน์ของแต่ละกัณฑ์นั้นไม่เหมือนกัน ผู้ฟังต้องสังเกตดูว่าเสียงที่ร้อง ทำนองที่ให้ ภาษาที่ใช้ถูกต้องหรือไม่ ทำนองมหาชาติแต่ละกัณฑ์มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับ ความแตกต่างของเพลงหน้าพาทย์ในแต่ละกัณฑ์ทั้ง ๑๓ เพลง ดังแหล่งประวัติมหาชาติเกี่ยวกับทำนองของแต่ละกัณฑ์ดังนี้

“ทั้งสิบสามกัณฑ์ สืบสานทำนอง	สำเนียงเสียงร้องให้เดินสามสาย
อักษรสามหมู่ ควบคู่กันไป	แต่ทำนองใน นั้นว่าต่างกัน
เสียงเล็กเสียงใหญ่ จัดไว้เป็นหมู่	กลอนคี่กลอนคู่ อุโฆษขาน
ฟังแล้วสำเร็จ เกิดความสำราญ	เสียงอ่อนเสียงหวาน ร้องให้มียา”

พระผู้เทศน์มหาชาติ

การเทศน์เวสสันดร มีวิธีเทศน์เป็นทำนองโดยเฉพาะ ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุดนอกจากพิธีกรรมแล้ว พระผู้เทศน์จะต้องได้รับการฝึกอบรมศึกษาต่อท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางนี้เป็นพิเศษ จะต้องมีความรู้และได้รับการฝึกฝนการเทศน์เป็นอย่างดี เพราะการเทศน์มหาชาติไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่ใครๆ ก็จะทำได้ ซึ่งต้องได้รับการอบรมบ่มเพาะจากแหล่งวิชาการเทศน์ที่มีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและประเพณี

พระเทพโสมภณ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร อธิบายเรื่องหลักสูตรวิชาการเทศน์ว่า มีตั้งแต่การให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศน์ หลักการและวิธีการเทศน์ จรรยานักเทศน์ การวิเคราะห์หลักธรรม พุทธศาสนสุภาษิต ปฏิญาณกับการเทศน์ ศิลปะการใช้อุปมาและสาธก ภาษาไทย-ภาษาธรรม เทศน์ได้-เทศน์เป็นธรรมประยุกต์ วิธีการสร้างอารมณ์ขึ้น สาธิตการเทศน์มหาชาติ และสาธิตการเทศน์ปฐมา ๒ ธรรมาสน์ ซึ่งหลักสูตรทั้งหมดใช้ระยะเวลาในการอบรม ๕๒ ชั่วโมงทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งนอกจากหลักสูตรต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ยังมีการสอนเทคนิคในการเทศน์ อาทิ การวางตัวเวลาขึ้นแสดงธรรม การขึ้นธรรมาสน์ การให้ศีล รวมทั้งคำถวายพระพรเทศนาแด่พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งพระนักเทศน์จะต้องเรียนรู้ทั้งหมดที่กล่าวมาขึ้นต้นเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่การที่จะเป็นพระนักเทศน์ที่มีฝีมือดีนั้นจะต้องผ่านการสั่งสมประสบการณ์และได้รับการอบรมอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการและตามหลักพระพุทธศาสนาด้วย

ด้านคุณสมบัติของพระนักเทศน์จะประกอบด้วย ๑. มีศาสตร์ คือ มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่จะเทศน์ ๒. มีศิลป์ คือมีศิลปะในการแสดง ๓. มีเสียง เพราะการเทศน์มหาชาติเป็นการ “ใช้อารมณ์ผสมภาษา” ผู้เทศน์จึงต้องมีพรสวรรค์ คือ เสียงต้องดีตลอดกัณฑ์ และต้องเข้าใจทำนองรวมทั้งจับทำนองการเทศน์ได้อย่างเหมาะสมด้วย

อย่างไรก็ตามการเทศน์มหาชาติ นับวันยิ่งจะหาฟังได้ยาก มีพระสนใจกันน้อย เนื่องจากการเทศน์ที่ยากและไม่มีหลักสูตรที่มีการเปิดสอนอย่างแพร่หลาย แหล่งที่ขึ้นชื่อว่าเป็นสถานที่ผลิตพระ นักเทศน์มากที่สุด ก็คือวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารซึ่งเป็นวัดที่มีการเปิดหลักสูตรวิชาการเทศน์ ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ ถึงปัจจุบัน มีการอบรมไปแล้วกว่า ๑๓ รุ่น ผลิตพระนักเทศน์ออกไปเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนแล้วถึง ๓,๖๓๒ รูป

วิธีการเทศน์มหาชาติ

เดิมการเทศน์มหาชาติเริ่มจากการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ รูปแบบวิธีการเทศน์อาจแบ่งได้ดังนี้

๑. การเทศน์คาถาพัน เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนปัจจุบันนิยมจัดให้มีขึ้นก่อนการเทศน์ในรูปแบบอื่นๆ เป็นการเทศน์ด้วยภาษาบาลีล้วนๆ เรียงกันไปทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ แต่มีทำนองแตกต่างกันไปตามลักษณะการวางครุ-ลหุนอกบังคับต่างกัน ทำให้มีลีลาทางฉันท์ทำนองสรภัญญะต่างกันไป

๒. การเทศน์แบบร่ายยาว เริ่มด้วยการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์กัณฑ์แรกคือกัณฑ์ทศพร เริ่มตั้งแต่ทำนองจุนฉียบท แล้วดำเนินเรื่องด้วยการเทศน์ทำนองขึ้นและทำนองเดินสลับไปจนจบกัณฑ์แล้วต่อด้วยกัณฑ์หิมพานต์เรื่อยไปจนครบ ๑๓ กัณฑ์ เรียงกันไป โดยแบ่งเวลาตามจำนวนความสั้นยาวของคาถาแต่ละกัณฑ์ว่าจะต้องใช้เวลามากน้อยเท่าใด ทำนองที่ใช้เทศน์มักใช้ทำนองหลวงหรือแหลใน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันทั้ง ๑๓ กัณฑ์ การเทศน์เรียงกันนี้มีพระธรรมกถึกเทศน์ประจำแต่ละกัณฑ์รวม ๑๓ รูป เท่ากับจำนวนกัณฑ์

๓. การเทศน์แบบประยุกต์ คือการนำเนื้อเรื่องทั้ง ๑๓ กัณฑ์ มาย่อรวมกันให้ใช้เวลาในการเทศน์น้อยที่สุด วิธีการเทศน์ใช้เล่าเรื่องเป็นหลัก ไม่นิยมใช้ทำนองจุนฉียบท ทำนองขึ้น หรือทำนองเดิน มีพระธรรมกถึก ๒-๓ รูป สลับกันเทศน์เนื้อเรื่องทั้งหมด ซึ่งประพันธ์ด้วยคำกลอน ทำนองที่ใช้เน้นทำนองราชฎีร์ หรือแหลนอก

๔. การเทศน์ทรงเครื่องหรือบุคลาธิษฐาน มีลักษณะรูปแบบเหมือนการเทศน์ประยุกต์ คือใช้เวลาในการเทศน์น้อย มีพระธรรมกถึกเป็นผู้เทศน์และมีตัวละครเช่น ชูชก กัณฑ์หา-ชาติ พระนางมัทรี เป็นต้น มาแสดงประกอบด้วย เช่น กัณฑ์กุมาริตอนกัณฑ์หา-ชาติ ถูกชูชกเสียนตี หรือ กัณฑ์มัทรี ตอนพระนางมัทรีตามหากัณฑ์หา-ชาติ และกัณฑ์มหाराชตอนเรียกค่าไถ่ตัวสองกุมาร เป็นต้น และมีการบรรเลงดนตรีประกอบเหมือนการแสดงลิเก

ในปัจจุบันนี้การเทศน์มหาชาติแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. มหาชาติประยุกต์ ใช้คำศัพท์ที่ฟังง่าย สนุกสนาน ผู้ฟังฟังรู้เรื่อง เข้าใจ ได้สาระ ไม่่วง ไม่น่าเบื่อหน่ายและประหยัดเวลาในการแสดง

๒. มหาชาติทรงเครื่อง มีลักษณะเป็นการถามตอบบูชา-วิสาขนา แบ่งเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่ มีการบูชา-วิสาขนา ถาม-ตอบ ในเรื่องที่เทศน์มีการสมมติหน้าที่ เช่น องค์โน้นเป็นพระเวสสันดร องค์นี้เป็นพระนางมัทรี เป็นต้น ในการเทศน์มีทั้งแหล่ นอก แหล่ใน มิใช่ว่าแต่ทำนองประจำกัณฑ์เท่านั้น

๓. มหาชาติทางเครื่อง ซึ่งเป็นการเทศน์ที่มีการแสดงประกอบ ที่เรียกว่าเป็นบุคลาธิษฐาน มีแต่ฆราวาสล้วน ๆ เช่น เอาชูชกมาออกฉาก แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมมหาภิเนษกาแสดง แล้วนิมนต์พระ มาเทศน์ประกอบ

เทศน์มหาชาติ มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ รวม ๑,๐๐๐ คาถา การเทศน์มหาชาติเป็นการเทศน์ที่น่าฟังมาก เพราะถ้อยคำที่เป็นทำนองคล้องจองกันและความไพเราะของปีพาทย์ที่บรรเลงประจำกัณฑ์ เป็นบุญพิธีที่นิยมกันทุกภาคของประเทศไทย การเทศน์ทุกกัณฑ์จะมีผู้เป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ถวาย เมื่อพระที่ตนรับกัณฑ์เทศน์ขึ้นเทศน์ เจ้าภาพจะจุดเทียนบูชาคาถา หวานข้าวตอกข้าวสาร การเทศน์ในสมัยก่อน พระเจ้าของกัณฑ์จะอ่านจากอักษรธรรม ซึ่งจารลงบนใบลานเป็นแผ่นยาว คำว่า “จาร” มาจากภาษาเขมร แปลว่าการเขียนด้วยเหล็กแหลมบนใบลาน แต่ปัจจุบันจะนิยมพิมพ์ลงบนใบลานเป็นตัวหนังสือไทยปัจจุบัน เป็นเรื่องราวในแต่ละกัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสำหรับพระรุ่นใหม่ เมื่อจบกัณฑ์จะตีสองเป็นสัญญาณการเป็นเจ้าของกัณฑ์ในหมู่บ้านในชนบทอาจแบ่งเจ้าภาพเป็นคุ้ม ก่อนเทศน์จะมีการบอกบุญและแจกกัณฑ์เทศน์ไปยังหมู่บ้านต่างที่ใกล้เคียงวัด ตามแต่จะมีใครต้องการเป็นเจ้าของบ้าง เจ้าภาพก็จะจัดการจอง และไปจับสลากกัณฑ์ที่ตนเองจะเป็นเจ้าภาพพร้อมทั้งบอกความประสงค์ว่าต้องการให้พระสงฆ์องค์ใดในวัดขึ้นเทศน์ (ซึ่งส่วนใหญ่ผู้จอง คือโยมอุปัฏฐากของพระที่บวชในขณะนั้นนั่นเอง)

เจ้าของกัณฑ์มักจะประกวดกันในการจัดเครื่องบูชา เมื่อเทศน์จบกัณฑ์หนึ่ง ๆ ระนาด ซ้อง กลอง จะบรรเลงเป็นการบอกกล่าวว่าจบแล้ว พระภิกษุที่ขึ้นเทศน์กัณฑ์นั้น ๆ ก็จะได้รับเครื่องกัณฑ์เทศน์ตามที่มีผู้เป็นเจ้าของกัณฑ์นำมาถวาย ผู้ใดรับกัณฑ์ไหนก็ถวายพานเครื่องกัณฑ์นั้น เครื่องกัณฑ์ประกอบด้วย ข้าวสาร (ชาวบ้านที่มาร่วมฟัง จะมาตักใส่ด้วย) อาหารแห้ง สารพัดโดยมีต้นกล้วย ตั้งกลางอ่างเครื่องกัณฑ์ ปีกธงสี่ซึ่งเรียกว่า “ธงพระคาถา” และ “ต้นธงติดกัณฑ์เทศน์” ซึ่งคือต้นกล้วยมีไม้เสียบเงิน (เหมือนต้นผ้าป่า) หรือเครื่องถวายต่าง ๆ ดอกไม้ธูปเทียนสำหรับถวายพระนั้นจัดเป็นชุดตามจำนวนพระคาถาในกัณฑ์ที่เป็นเจ้าของ การถวายเครื่องกัณฑ์ก็จะมีไปตามปกติ ยกเว้น “กัณฑ์หลอน” คือกัณฑ์ที่มีได้มีผู้จองไว้กับวัด ผู้ประสงค์จะเป็นเจ้าภาพมาทันกัณฑ์ใด พระภิกษุหรือสามเณรกำลังเทศน์ก็จะรับถวายกัณฑ์นั้น ชาวบ้านก็จะมาร่วมกันฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ตั้งแต่กัณฑ์แรก คือกัณฑ์ทศพร เรื่อยไปจนจบครบกัณฑ์สุดท้าย ซึ่งคนที่ไปเป็นเจ้าของกัณฑ์ต้น ๆ ก็จะฟังจนจบไม่ไปไหน

ในการฟังเทศน์มหาชาตินี้ องค์พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมจะใช้กระแสดเสียงเป็นทำนองอันไพเราะต่าง ๆ เป็นที่ครึกครื้นรื่นเริง ทำให้ผู้ที่สดับฟังเกิดศรัทธา เกิดความปิติซาบซึ้งใจ ได้ทั้งความรู้ความรื่นรมย์เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป จึงมักมีผู้ทำทานบริจาคเป็นอันมาก

ทำนองเทศน์มหาชาติ

ทำนองที่ใช้ในการเทศน์มี ๒ ลักษณะ คือ **เทศน์มหาชาติทำนองหลวงและเทศน์มหาชาติทำนองราษฎร์** ภาษาชาวบ้านเรียกทำนองหลวงว่า “ແລ່ໃນ” หมายถึงทำนองเทศน์ที่เป็นทำนองหลวงหรือทำนองในท้องเรื่องเทศน์อยู่ในหนังสือที่ยอมรับกัน เช่น เนื้อความในหนังสือมหาชาติฉบับวชิรญาณ หรือฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ และชาวบ้านเรียกทำนองราษฎร์หรือทำนองนอกว่า “ແລ່นอก” หมายถึงทำนองเทศน์ที่ใช้ไม่ใช่ทำนองของหลวง

คำว่า “ແລ່” มาจากคำว่า “ແລ นั่นแล นี่แล” เป็นคำที่กวีใช้เมื่อจบความหรือใช้เป็นคำลงท้ายของทุกกัณฑ์ และใช้ในความหมายว่า “เทศน์ กัณฑ์ ตอน และทำนอง” ด้วย เช่น แล่กัณฑ์ชุก หมายความว่า พระธรรมกถึกเทศน์กัณฑ์ชุก หรือถ้าพูดว่า แล่ชุก จะหมายถึงกัณฑ์ชุก ถ้าใช้ความหมายที่แปลว่า ตอน ซึ่งก็คือเนื้อเรื่องย่อที่แบ่งไว้แต่ละกัณฑ์ เช่นกัณฑ์มหาพนมี ๖ ตอน ก็เรียกว่า ๖ แล่ ได้แก่ ๑. แล่ต้น-ชุกพบพระอัจจุตฤณี ๒. แล่ฤชชีห่างให้ชุก ๓. แล่ฤชี่พรรณนาเขา ๔. แล่ฤชี่พรรณนาสระ ๕. แล่ฤชี่พรรณนาราชสีห์และสัตว์ป่า ๖. แล่ส่ง ส่วนแล่ในความหมายที่แปลว่าทำนองนั้นหมายถึงเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ สลับกันไป

ແລ່นอก เป็นการແລ່ที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติและนอกเรื่องมหาชาติ เป็นการเทศน์เพิ่มเติมเข้ามาตามบทที่แต่งเสริมในภายหลัง ทำนองที่แต่งขึ้นมาใหม่เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนหกหรือกลอนแปด แล่อกที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ແລ່เทียบเนื้อ” เช่น ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีແລ່หญิงหม้าย กัณฑ์วนปเวสน์ มีແລ่สี่กษัตริย์เดินดง กัณฑ์ชุกมีແລ่ขทานกัณฑ์มหาพน มีແລ่พาชมนก ชมเขา กัณฑ์มัทรี มีແລ่มัทรีสลบ กัณฑ์มหาธาต มีແລ่ขับกล่อม แล่ไถ่กัณฑ์มหาชาติ แล่บายศรีสู่ขวัญ ฯลฯ

ແລ່นอกที่มีเนื้อความนอกเรื่องมหาชาติ เป็นແລ່ที่พระผู้เทศน์เห็นว่าควรແລ່มีความถนัดต้องการสอดแทรกธรรมะสอนใจเข้าไปในเรื่องนั้นๆ เช่น แล่ลูกกตัญญู แล่กาเหว่า แล่สุวรรณสาม แล่พระเดมิย์ใบ ฯลฯ ทำนองແລ่งอก ดังกล่าวนี้นี้ เรียกกันทั่วไปในหมู่นักฟังเทศน์มหาชาติว่า “ແລ่ตลาด”

ท่าน**พระครูวินัยธร มาณพ กนตสีโล** ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เขียนหนังสือเรื่องเล่าความตามແລ่งในมหาเวสสันดรชาดกไว้ ทำให้รู้ว่ามีແລ่งชื่อต่าง ๆ เป็นจำนวนมากได้แก่

กัณฑ์ทศพร มี ๘ แล่ง คือ แล่งพระพุทธรูปารก เรื่องมหาเวสสันดรชาดก แล่งมูลเหตุที่พระองค์ทรงแสดงเทศนาเวสสันดร แล่งอดีตนิทานของเวสสันดรชาดก แล่งพระนางมูสดีเป็นมเหสีพระอินทร์ แล่งพระนางมูสดีจะจูดิจจากดาวดึงส์ แล่งพระนางมูสดีขอพระอินทร์ ๑๐ ประการ แล่งพระอินทร์ประสาทรบแก่พระนางมูสดี และແລ่งส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์หิมพานต์ มี ๑๔ แล่ง ได้แก่ แล่งพระนางมูสดีจูดิจมาเป็นมเหสีพระเจ้ากรุงสุยชัย แล่งพระนางมูสดีเสด็จประพาสพระนคร แล่งพระเวสสันดรประสูติ แล่งพระเวสสันดรตั้งใจบริจาคทาน แล่งพระเวสสันดรอภิเษกกับพระนางมัทรี แล่งเมืองกลิงคราษฎร์เกิดทุพภิกขภัย แล่งพระเวสสันดรเสด็จประพาสโรงงาน แล่งพราหมณ์แปดนายชาวเมืองกลิงคราษฎร์ทูลขอช้าง แล่งชาวเมืองกล่าวโทษพระเวสสันดร แล่งพระเจ้า

กรุงสญชัยสั่งให้เนรเทศพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรลาพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีขอตามเสด็จ
พระเวสสันดร แห่พระนางมัทรีทูลพรรณนาป่าหิมพานต์ แห่ส่งท้ายกัณฑ์หิมพานต์

กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๓ แห่ ได้แก่ แห่พระนางมุตติรำพึง แห่พระนางมุตติเยี่ยมพระเวสสันดร
แห่พระนางมุตติทูลขอโทษ แห่พระนางมุตติครวญแห่ลักสนมโคกเศรำ แห่พระเวสสันดรบำเพ็ญ
สัตตสดกมหาทาน แห่พระเวสสันดรทูลลาพระเจ้ากรุงสญชัย แห่พระเจ้ากรุงสญชัยห้ามพระนางมัทรี
แห่พระนางมัทรีพรรณนาโทษของหญิงม่าย แห่พระนางมัทรีตัดพ้อพระเจ้ากรุงสญชัย แห่พระเจ้า
กรุงสญชัยอาลัยพระชาติและพระกัณฑ์ แห่พระเวสสันดรทูลลาพระนางมุตติ แห่พระเวสสันดรสั่งเมือง

กัณฑ์วนประเวณี (วนประเวศน์) มี ๙ แห่ คือ แห่ต้น แห่พระเวสสันดรชวนสองกุมารชมดง
แห่ชาวเมืองเจตราชูร์ต้อนรับพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรไม่ยอมอยู่เมืองเจตราชูร์ แห่กษัตริย์
เจตราชูร์ส่งพระเวสสันดร แห่กษัตริย์เจตราชูร์ชี้ทางไปเขาวงกต แห่กษัตริย์เจตราชูร์ให้พราน
เจตบุตรรักษาด่าน แห่สี่กษัตริย์ผนวชที่เขาวงกต แห่ส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์ชุก มี ๑๗ แห่ ได้แก่ แห่ต้น แห่ชุกทวงทอง แห่ชุกชมโฉมนางอมิตตดา แห่นาง
อมิตตดาปฏิบัติชุก แห่พราหมณ์ตีเมีย แห่นางพราหมณ์คิดขับไล่นางอมิตตดา แห่เย้ยอมิตตดาทำน้ำ
แห่นางอมิตตดาตัดพ้อชุก แห่เทวดาคลใจ แห่ชุกรับอาสา แห่อมิตตดาจัดเสปียงให้ชุกซ่อมบ้าน
ชุกสอนนางอมิตตดา แห่ชุกแต่งตัวและสิ่งเรือน แห่ชุกพรรณาคุณพระเวสสันดร แห่พราณเจต
บุตรพบชุก แห่ชุกลงพราณเจตบุตร แห่พราณเจตบุตรต้อนรับชุก แห่ส่งท้ายกัณฑ์ชุก

กัณฑ์จุลพน มี ๖ แห่ คือ แห่เท้าความต้น แห่พราณเจตบุตรพรรณนาเขา แห่พราณเจตบุตร
พรรณนาไม้ แห่พราณเจตบุตรพรรณนาสระ แห่ชุกขอบใจพราณเจตบุตร แห่ส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์มหาพน มี ๖ แห่ ได้แก่ แห่ต้น แห่พระฤๅษีชี้ทางให้ชุก แห่พรรณนาเขาแห่พระฤๅษี
พรรณนาสระ แห่พระฤๅษีพรรณนาราชสีห์และสัตว์ป่า แห่ส่งท้ายกัณฑ์มหาพน

กัณฑ์กุมารมี ๒๒ แห่ คือ แห่ต้น แห่พระนางมัทรีฝัน แห่พระนางมัทรีขอให้พระเวสสันดร
ทำนายฝัน แห่พระเวสสันดรทำนายฝันและพระนางมัทรีปลุกสองกุมาร แห่ชุกเข้าพระอาศรม
แห่พระเวสสันดรต้อนรับชุก แห่ชุกทูลขอสองกุมาร แห่พระเวสสันดรขอให้ชุกรอท่าพระมัทรี
แห่พระเวสสันดรขอให้ชุกพาสองกุมารไปหาพระเจ้าปู่ แห่สองกุมารหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว แห่ชุก
ตัดพ้อพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรตามหาสองกุมาร แห่พระเวสสันดรเรียกสองกุมาร แห่พระเวสสันดร
บริจาคสองกุมารให้เป็นทาน แห่อัจฉรย์ในปิยบุตรทานของพระเวสสันดร แห่พระชาติวิงวอนพระเวสสันดร
แห่พระชาติปรับทุกข์กับพระกัณฑ์ แห่พระเวสสันดรหวนไหว้ด้วยวิตกกังสองกุมาร แห่พระชาติทูลลา
แห่พระกัณฑ์ทูลลา แห่พระเวสสันดรฟังทูลลาหรือแห่ลำดับสองกุมาร แห่ชาติกัณฑ์สั่งมัทรีหรือ
แห่ประกาศเทวดา

กัณฑ์มัทรีมี ๑๓ แห่ ได้แก่ แห่เท้าความต้น แห่เทวดาจำแลงมาขวางทางพระนางมัทรี แห่
พระนางมัทรีขอหนทาง แห่พระนางมัทรีกลับถึงพระอาศรม แห่พระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดร
แห่พระเวสสันดรตัดพ้อพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีทูลตอบการพ้อ แห่พระนางมัทรีครวญที่ต้นหว้า

แหล่งพระนางมัทรีสลบ แหล่งพระเวสสันดรกำสรดถึงพระนางมัทรี แหล่งพระนางมัทรีฟื้น แหล่งพระนางมัทรีอนุโมทนาทาน แหล่งส่งท้ายกัณฑ์มัทรี

กัณฑ์สักกบรรพ มี ๑๓ แหล่ง คือ แหล่งต้น ท้าวสักกรินทร์รำพึง แหล่งพระอินทร์แปลงร่างมาเฝ้าพระเวสสันดร แหล่งพระอินทร์แปลงทูลขอพระนางมัทรี แหล่งพระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้เป็นทาน แหล่งอัศจรรย์ในการบริจาทาน แหล่งพระนางมัทรีอนุโมทนาทาน แหล่งพระอินทร์แปลงอนุโมทนาทาน แหล่งพระอินทร์ดำริว่าจะคืนพระนางมัทรี แหล่งพระอินทร์ถวายพระนางมัทรีคืน แหล่งพระเวสสันดรดำริขอพรจากพระอินทร์ แหล่งพระเวสสันดรขอพร ๘ ประการ แหล่งพระอินทร์ประสาธ แหล่งส่งท้ายกัณฑ์สักกบรรพ

กัณฑ์มหาราช มี ๑๕ แหล่ง ได้แก่ แหล่งความตื่น แหล่งเข้าความ แหล่งสุริเยแหล่งล่อม แหล่งชุกชุกพากันหาขาลีหลงเข้าเมือง แหล่งประโคม แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชัยขมโหมสองกุมาร แหล่งสั่งอำมาตย์จับชุกชุก แหล่งชุกชุกทูลความ แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชัยไถ่สองกุมาร แหล่งแกะบายศรีหรือแหล่งสมโภชสองกุมาร แหล่งพระชาลีทูลสาร แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชัยสั่งให้จัดพล แหล่งชุกชุกตาย แหล่งยกพล

กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๖ แหล่ง คือ แหล่งความตื่น แหล่งพระเวสสันดรมองเห็นกองทัพ แหล่งพระนางมัทรีทูลให้พระเวสสันดรเบาพระทัยคลายวิตก แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชัยพบพระเวสสันดร แหล่งหกษัตริย์สลบ แหล่งชาวพระนครสี่พีเชิญพระเวสสันดรให้สึกจากเทศกัณฑ์

กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๑๐ แหล่ง ได้แก่ แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชัยและประชาชนเชิญให้พระเวสสันดรสึกจากเทศกัณฑ์ แหล่งพระเวสสันดรสั่งอาศรม แหล่งราชวิเชกพระเวสสันดร แหล่งพระนางมัทรีสโมสรมด้วยสองกุมาร แหล่งพระนางมุสตีประทานภูษาอาภรณ์และเครื่องประดับแก่พระนางมัทรี แหล่งสัตว์ครวญอาลัยพระเวสสันดร แหล่งกษัตริย์กลับจากเขาวงกต แหล่งหกษัตริย์เข้าพระนคร แหล่งที่สุดของเรื่องพระเวสสันดร และแหล่งประชุมชาดก

มหาชาติทำนองราษฎร์หรือแหล่งนอกนี้นิยมเทศน์ด้วยทำนองพรต และทำนองพา ทำนองพรตเป็นทำนองที่ปรับเข้าได้กับเนื้อเรื่องทุกประเภท เหมาะกับอารมณ์ของเรื่องและนิสัยของตัวละคร ทำให้ผู้ฟังมีอารมณ์คล้อยตามผู้แปลได้ทำนองพานิยมเทศน์เกี่ยวกับการชมสิ่งต่าง ๆ เช่น ชมนก ชมไม้ ชมภูเขา ชมธรรมชาติ ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นต้น เป็นเนื้อความที่แต่งขึ้นมาใหม่ ทำนองเทศน์ไม่เหมือนกับทำนองหลวงที่มีแบบแผนการเทศน์มาแต่สมัยโบราณ

การเทศน์มหาชาติทำนองหลวงมีระเบียบว่าทำนองประจำกัณฑ์ซึ่งแตกต่างกันทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น ในการเทศน์กัณฑ์หนึ่ง ๆ จะมีทำนองแม่บทที่ใช้ประจำอยู่ ๓ ทำนองคือ ทำนองจุมณียบท ทำนองเดิน และทำนองขึ้น แต่ยังมีทำนองอื่น ๆ ที่ใช้ในบางกัณฑ์ ได้แก่ทำนองธรรมวัตร ทำนองย้าย ทำนองเดิน เป็นต้น

ทำนองจุมณียบท เป็นบทบาลีเล็กน้อยที่ยกขึ้นแสดงก่อนเนื้อความ จุมณียบทในเทศน์มหาชาติเป็นบทบาลีนำอยู่ส่วนแรกของแต่ละกัณฑ์ และจะเทศน์เพียงครั้งเดียวในกัณฑ์หนึ่ง ๆ คือ เมื่อพระธรรมกถึกว่านโม ๓ จบแล้วก็จะเริ่มเทศน์จุมณียบทก่อน ส่วนทำนองเดินนั้นหมายถึงทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไปในเนื้อเรื่องแต่กัณฑ์ใช้เสียงธรรมดา เวลาเทศน์มีความกระชับ ทำนองเดินนี้ใช้เทศน์สลับอยู่กับ

ทำนองขึ้นตามแต่การดำเนินเรื่อง สำหรับทำนองขึ้นนั้นหมายถึงทำนองที่ตัวละครพูดเจรจาโต้ตอบกัน เช่น พระเวสสันดรกับพระนางมัทรี พระนางมัทรีตรัสกับกัณหา-ชาลี เป็นต้น การใช้เสียงจะมีระดับเสียงสูงกว่า ทำนองเดิน เวลาเทศน์จะเน้นเสียง ทำนองขึ้น จึงมีลีลาการเทศน์ที่ช้ากว่าทำนองเดินใช้เทศน์ทำนองขึ้นสลับกับทำนองเดินทั้งทำนองขึ้นและทำนองเดินมีลักษณะเป็นร่ายยาว เมื่อเปรียบเทียบกับกรพากย์และเจรจาของการแสดงโขนแล้ว พระมหาละเอียดยธิบายไว้ว่าทำนองเดินมีลักษณะเหมือนกับการพากย์โขนคือบรรยายเนื้อเรื่องต่างๆ ไป ในขณะที่ทำนองขึ้นมีลักษณะเหมือนการเจรจาของโขน

ทำนองอื่น ๆ ที่ใช้ก็มี ทำนองธรรมวัตร ซึ่งมีลักษณะเหมือนการพูดปกติทั่วไป เพียงแต่มีจังหวะและแบ่งวรรคตอนใช้ในการเล่าเนื้อเรื่องที่เกิดในอดีตและอนาคตพบอยู่เฉพาะกัณฑ์ทศพรตอนต้นและกัณฑ์นครกัณฑ์ตอนท้าย คือก่อนที่จะเทศน์มหาชาติพระพุทธเจ้าได้เล่าย้อนอดีตถึงมูลเหตุ และเมื่อเทศน์เรื่องมหาชาติจบก็จะกล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดของพระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา-ชาลี และบุคคลอื่น ๆ

ทำนองย้าย ใช้สำหรับพรรณนาการชมสิ่งต่างๆ เช่น ชมเครื่องแก้วแหวนเงินทอง ชมม้า ชมรถ ทำนองย้ายนี้ใช้ในกัณฑ์หิมพานต์ ส่วนทำนองเดิน เป็นทำนองที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาพรต ซึ่งหมายถึงทำนองขึ้นนั่นเอง แต่นิยมเรียกว่าทำนองเดิน

การบรรเลงปี่พาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ

การมีปี่พาทย์มาประกอบการเทศน์มหาชาตินั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท (๒๔๙๕:๓๕-๓๗) กล่าวว่า “ประเพณีการมีปี่พาทย์บรรเลงประกอบพิธีสงฆ์นี้ดูเหมือนว่าจะมีมาตั้งแต่ติกดาบรรพ์ พิธีกรรมใดที่ฆราวาสประกอบขึ้นโดยต้องมีพระสงฆ์ร่วมด้วย พิธีกรรมนั้นก็มักจะต้องมีดุริยางคดนตรีประโคมเป็นเครื่องประกอบด้วยเสมอและยังเป็นการมีเทศน์มหาชาติ อันถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการแสดงธรรม สิ่งใดที่จะถวายเป็นธรรมบูชาให้มโหฬารยิ่งขึ้นเพียงใด ก็พยายามที่จะนำมาเฉลิมฉลองสมโภชบูชาให้ครบถ้วนทุกประการ ดังนั้นปี่พาทย์จึงเป็นสิ่งที่จะมีประโคมเป็นเครื่องประกอบกุศลกรรมอันยิ่งใหญ่ แต่ที่จริงดุริยางค์เป็นเครื่องจรรโลงใจด้วยเสียงของศิลปะเพื่อสนับสนุนศรัทธาปสาทะให้โน้มน้อมบังเกิดความปิติซาบซ่านรวดเร็วขึ้นเท่านั้น...”

การบรรเลงปี่พาทย์นั้น นอกจากจะมีการโหมโรงอันเป็นประเพณีที่ต้องมีแล้วเมื่อพระขึ้นธรรมาสน์เทศน์ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงสาธุการ เพื่อบูชาพระรัตนตรัยและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมายังโรงพิธีเพื่อฟังพระธรรมเทศนา และเมื่อพระเทศน์จบเรื่องลำดับไปทุก ๆ กัณฑ์ ก็ต้องบรรเลงเพลงประจำกัณฑ์ตามจุดเด่นแห่งท้องเรื่องของกัณฑ์นั้น ๆ ประเพณีบรรเลงปี่พาทย์เรียงลำดับกัณฑ์เทศน์มหาชาตินี้น่าจะมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พร้อม ๆ กับการแต่งมหาชาติคำหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังโคลงบาทสามของผู้มีนาม “รัตน” ว่า “บทหนึ่งประโคมคำหนึ่ง นับนา” กับจดหมายเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้มีการเทศน์มหาชาติ และมีพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเจ้าของกัณฑ์มีความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ครั้งจบลงกัณฑ์ใด ก็ศรัทธาสมโภชบูชา เสียงก้องไกลาหล มโหรี

ปีพาทย์ กลองแขก แตรสังข์ทั้งพระคาถาพันและเรียงกัณฑ์” ซึ่งจะเห็นได้ว่าถ้าเป็นพระราชพิธีหลวง จะมีเครื่องประโคมจนถึงแตรสังข์อันถือเป็นเครื่องประโคมอย่างสูงด้วย ประเพณีประโคมเช่นนี้เข้าใจว่าได้สืบแบบแผนมาจากกรุงศรีอยุธยา

เพลงที่บรรเลงประกอบเทศน์มหาชาตินั้น โบราณจารย์ได้กำหนดเพลงที่เหมาะสมไว้เป็นแบบแผนเจ้าของกัณฑ์ เมื่อได้ย็นก็สามารถรู้ว่ถึงกัณฑ์ใด หรือจบกัณฑ์ใดแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ได้ทรงประทานเพลงปีพาทย์ (พินพาทย์) ประจำกัณฑ์อย่างแบบหลวงไว้ครบ ๑๓ กัณฑ์ คือ

๑. กัณฑ์ทศพร เพลงสาธุการ
พระนางมุสดีพระมเหสีพระอินทร์ทูลขอพร ๑๐ ประการ
๒. กัณฑ์หิมพานต์ เพลงดวงพระธาตุ
โศภนพราหมณ์เฝ้าทูลพระธาตุแจกจ่ายกษัตริย์ เป็นเพลงฉิ่งบรรเลงโดยใช้ตะโพนกลองประกอบจังหวะจุดเด่นของกัณฑ์อยู่ที่การประทานช้างปิงจัญนาเคนทร์
๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ เพลงพญาโศก
พระนางมุสดีเข้าไปกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษก็ไม่โปรดให้ พระนางและพระสนมคร่ำครวญ
๔. กัณฑ์วนปเวสน์ เพลงพญาเดิน
สี่กษัตริย์เสด็จดำเนินไปเขาวงกต
๕. กัณฑ์ชูชก เพลงเช่นเหล่า
ใช้ประกอบอากัปกริยากินเลี้ยงและมีการดื่มสุรามาย หรืออาการเดินโซเซ
๖. กัณฑ์จุลพน เพลงร่ำสามลา หรือคูกพาทย์
ใช้ประกอบการแผลงฤทธิ์หรือการกระทำพิลึกพิลั่นต่าง ๆ
๗. กัณฑ์มหาพน เพลงเชิดกลอง
พระอัจจุตฤษีชี้ทางให้ชูชกเดินทาง
๘. กัณฑ์กุมาร เพลงโอด สลับกับ เชิดฉิ่ง
ชูชกเมียนต์สองกุมารขณะพาเดินทาง
๙. กัณฑ์มัทรี เพลงทยอยโอด
พระนางมัทรีตามหาสองกุมารจนสลบลง
๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ เพลงกลม
ประกอบการเหาะของพระอินทร์
๑๑. กัณฑ์มหाराช เพลงกราวนอก
การยกทัพของฝ่ายมนุษย์

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ เพลงตระนอน

ทกษัตริย์พบกัณฑ์ทรงพระกันแสงจนสลบไปทั้งหมด

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ เพลงทะเลแยกกลองโยน

ใช้เปิงมางประกอบจังหวัดเป็นเสียง เปิง-พรวด

เมื่อพระลงจากธรรมาสน์ก็จะมีปีพาทย์รับเช่นกัน การที่ต้องใช้วงปีพาทย์ก็เพราะเพลงที่บรรเลงล้วนเป็นเพลงหน้าพาทย์ทั้งนั้น จำเป็นต้องใช้ตะโพนและกลอง เป็นเครื่องให้จังหวะ

เมื่อสิ้นสดงาน หากไม่มีงานอื่น ๆ อีก ปีพาทย์จะบรรเลงเพลงกราวรำต่อ เป็นการอนุโมทนาบุญแก่ผู้ร่วมในการกุศล พระภิกษุสวดยถาสัพพีแล้วเป็นอันเสร็จสิ้นงาน

ความเชื่อในการบูชาเทศน์มหาชาติ

เชื่อกันว่าคัมภีร์มหาชาตินั้นเป็นพุทธวจนะซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสประทานเทศนาแก่พระภิกษุสงฆ์พุทธบริษัท ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ หากผู้ใดได้สดับย่อมเกิดสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล เป็นกุศลบุญราศีสืบไป ดังนั้นการเทศน์มหาชาติคือมหากุศลที่เตือนบุคคลให้น้อมรำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยังขาดอันมีการสละความเห็นแก่ตัว เพื่อผลประโยชน์สูงอันไพศาลของมวลมนุษยชาติ อันเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเทศกาลที่คงความหมายอย่างแท้จริง เทศน์มหาชาติ สอนให้คนรู้จักทำความดี ประกอบกรรมดี รู้จักการบำเพ็ญบุญ บริจาคทาน สละความเห็นแก่ตัว สละทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นการลดความตระหนี่ในใจ ลดความเห็นแก่ตัว หรือการทำใจไม่ยึดติดกับสิ่งที่ เป็น รูป รส กลิ่น เสียง ที่เป็น อนิจจัง เพราะเวลาตายไปแล้วไม่มีใครเอาเงินทองไปได้ มีแต่ความดีและความชั่วเท่านั้นที่สามารถเอาไปได้ในภพหน้านั้นเอง

ชาวไทยพุทธจะนิยมฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนทุกคนต่างมีความเชื่อว่า เป็นพุทธวจนะ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสประทานแก่พระภิกษุและพุทธบริษัท การได้ฟังพุทธวจนะย่อมเกิดอานิสงส์และกุศลราศีแก่ตน นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องศาสนอันตรธาน คือความเสื่อมของพระศาสนา ด้วยเหตุ ๕ ประการ ที่เรียกว่าปัญจอันตรธาน ได้แก่ ประยัตอันตรธานคือความสูญสิ้นผู้ศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติอันตรธานคือความสูญสิ้นของการปฏิบัติธรรม ปฏิเวธอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นการตรัสรู้หรือริยมรรค อริยมผล สังฆอันตรธานคือความสูญสิ้นพระภิกษุสงฆ์ และชาติอันตรธานคือ ความสูญสิ้นของพระสาวริกธาตุของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการฟังเทศน์มหาชาติจึงเป็นการสนับสนุนให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมและเป็นการสืบพระศาสนาอีกด้วย จึงเชื่อกันว่า ผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกครบ ๑๓ กัณฑ์หนึ่งพันพระคาถา จบภายในหนึ่งวัน และบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนแต่ละอย่างให้ครบถ้วน นิยมว่าเป็นสิริมงคล แม้น้ำที่ตั้งไว้ในมณฑลพิธีก็ถือกันว่าเป็นน้ำมนต์ อาจจะทำบำบัดเสนียดจัญไรได้ และจะได้ผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ ถึง ๕ ประการ คือ

๑. จะได้เกิดมาในยุคศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในอนาคต
  ๒. เมื่อดับขันธจะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร
  ๓. จะไม่เกิดในอบาย (ไม่ตกนรก) เมื่อตายไปแล้ว
  ๔. จะเป็นผู้มั่งมีลาภยศ สรรเสริญ ไฉตริ และมีความสุข
- และ ๕. เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา จะได้รับมรรคผล นิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา และถึงความพ้นทุกข์

ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก

ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดกมีดังนี้

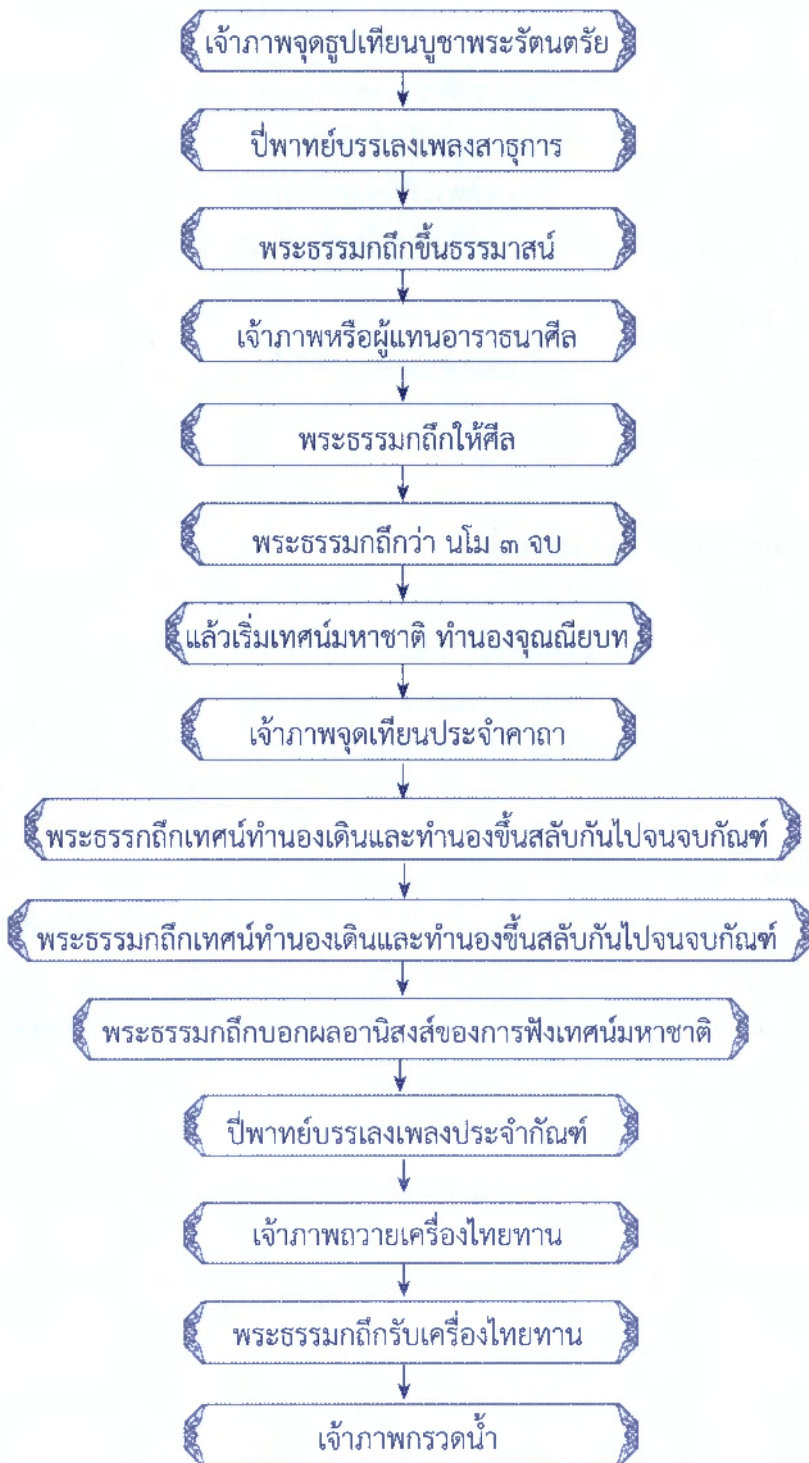
๑. กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส
กัณฑ์ทศพร ๑๙ พระคาถา คาถาพันทศวรรคาถา
๒. กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส
กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา คาถาพันหิมวัต
๓. ความสำนักวัดถนนวน
กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา คาถาพันทานกณช
๔. กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส
/พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กัณฑ์วนปเวสน์ ๕๗ พระคาถา คาถาพันวนปเวสน
๕. ความพระเทพมุนี (ดั่ง) วัดสังข์กระจาย
กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา คาถาพันชูชกปพพ
๖. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส
กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา คาถาพันจุพนวณณา
๗. ความพระเทพโมฬี (โมลี) (กลั่น)
กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา คาถาพันมหาวนณณา
๘. ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา คาถาพันทารถปพพ
๙. ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา คาถาพันมัทรีปพพ
๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส
/พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา คาถาพันสักกปพพ

๑๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กัณฑ์มหาราช ๖๙ พระคาถา คาถาพันมหาราชปพพ
๑๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา คาถาพันฉกษัตติยปพพ
๑๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา คาถาพันนครกณท

รูปแบบและขั้นตอนการเทศน์มหาชาติ

บุพกรรมของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระชาลี ชุชก และนางอมิตตดา

บุพกรรมของพระเวสสันดร

ทรงหวาดกลัวเสียงไพร่พลข้างม้าที่พระเจ้ากรุงสญชัยยกทัพมารับกลับยังกรุงพระนคร ก็เป็นเพราะว่า ครั้งหนึ่งพระเวสสันดรเสวยพระชาติเป็นมหาชาติเป็นมหากษัตริย์ พระองค์ทรงยกกองทัพออกจากพระนคร เป็นกองทัพที่ใหญ่โตมโหฬารและได้มีพระภิกษุองค์หนึ่งเดินผ่านมา พระมหากษัตริย์ทรงเกรงว่าพระภิกษุองค์นั้นจะได้รับอันตรายจึงให้อำมาตย์ไปนิมนต์พระภิกษุหลบไปก่อน... พระภิกษุองค์นั้นตกใจกลัวก็หนีไป.. ด้วยผลกรรมอันนี้มาในพระเวสสันดรพระองค์ก็เลยตกใจกลัวเสียงกองทัพด้วยประการฉะนี้..

บุพกรรมของพระนางมัทรี

บุพกรรมของพระนางมัทรีที่ถูกพระเวสสันดรทรงตัดพ้อให้เจ็บช้ำพระทัยนั้น ก็เพราะในพระชาติที่ทรงเกิดเป็นนกกระจาบได้ต่อว่าต่อขานสามีซึ่งเป็นพ่อนกติดอยู่ในดอกบัวไม่สามารถกลับรังได้จึงเป็นเหตุให้ลูกน้อยต้องตายไปในกองไฟป่าทั้งหมด...

บุพกรรมของพระกัณหา พระชาลี

ในอดีตชาตินั้นเกิดเป็นกุมารแลกุมารีของชาวนา บิดามารดาใช้ให้กุลบุตรทั้งสองดูแลควายมิให้เข้ากัดกินข้าวกล้าในนาข้าว ควายแก่นั้นคือด้านทานจีน ก้าวลงสู่ท้องนาเพื่อกัดกินข้าวกล้า กุลบุตรทั้ง ๒ จึงเขียนตีควายนั้นให้เข็ดหลาบด้วยบุพกรรมนั้นแลควายนั้นกำเนิดเกิดเป็นดาพรหมณ์ชูชกในชาตินี้ กุลบุตรทั้งสองเกิดเป็นพระกัณหาชาลีร่วมภพชาติ ด้วยบุพกรรมอันนั้นส่งผลให้สองพระกุมารต้องมาถูกชูชกผูกมัดมือเขียนตีดังกล่าว

บุพกรรมของชูชก

บุพกรรมของชูชกที่ได้ภรรยาสาวสวยวัยรุ่มนั้นเป็นเพราะในชาติหนึ่งได้บูชาพระด้วยดอกไม้สด แรกแย้มมาในชาตินี้ จึงมีภรรยาสาวสวยวัยรุ่มดังกล่าวบุพกรรมของนางอมิตตดา บุพกรรมของนางอมิตตดา นั้นที่มีสามีแก่ เพราะในชาติหนึ่งนางได้บูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยวแห้ง... ส่วนดอกไม้สดนางก็นำมาประดับตัวเอง.. จนกระทั่งนางได้นึกขึ้นว่าไม่ตั้งมานางจึงได้กลับใจบูชาพระด้วยดอกไม้สดดูสวย...และต่อจากนั้น ดาชูชกจากไปไม่นานนางก็มีชายหนุ่มรูปงามมาเกี่ยวพาราสี...นางจึงได้หลบหนีไปอยู่ด้วยกันจึงเป็นอันว่า ตอนหลังนางก็มีสามีหนุ่มไม่ใช่ตาเต่าแก่เช่นดาชูชก..ดังนี้แล..

ประชุมชาติกกลับชาติ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจธรรม ๔ คือ ทุกข์ นิโรธ สมุทัย และมรรค ต่อท้ายมหาเวสสันดรชาดกแล้ว พระองค์ได้ตรัสให้ความหลังให้ภิกษุทั้งหลายฟังอีกครั้งหนึ่งว่า ผู้มีนามปรากฏในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั้น เมื่อกลับชาติมาในปัจจุบันมีใครบ้าง แว่นแคว้นนครสีพีในสมัยพุทธกาลเปลี่ยนเป็นสักกชนบท นครพิชัยเขตอุดรเปลี่ยนเป็นกรุงกบิลพัสดุ์ ราชวงศ์สีพีราชเปลี่ยนเป็นศักราชส่วนบุคคลต่าง ๆ นั้นกลับชาติมาดังนี้

๑. พระเจ้ากรุงสญชัย กลับชาติมาเกิดเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ (พุทธบิดา)
๒. พระนางผุสดี กลับชาติมาเป็นพระนางสิริมหามายา (พุทธมารดา)
๓. พระนางมัทรี กลับชาติมาเป็นพระนางพิมพาโยโสธรา พระชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) มารดา พระราहुล ออกบวชบรรลอรหันตผล ได้เป็นเอตทัคคะทางด้านระลึกชาติ
๔. พระชาติลี กลับชาติมาเป็นพระราहुล ได้บวชตั้งแต่วัย ๗ ขวบ จนสำเร็จบรรลอรหันต์ และปรินิพพานเมื่ออายุ ๓๒ ปี
๕. พระกัณหา กลับชาติมาเป็นนางอุบลวรรณาเถรี ออกบวชได้เป็นอัครสาวิกายฝ่ายซ้าย เป็นเอตทัคคะด้านอิทธิฤทธิ์
๖. พระอัจจุตฤณี กลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา
๗. ท้าวสักกะ (พระอินทร์) กลับชาติมาเป็นพระมหากัสสปะ (บางหนังสือว่าเป็นพระอนุรุทธเถระ)
๘. วิสสุกรรมเทพบุตร กลับชาติมาเป็นพระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย
๙. พรานเจตบุตร กลับชาติมาเป็นนายฉันทะ/พระฉันทะเถระ
๑๐. พรานหมณชูชก กลับชาติมาเป็นพระเทวทัต
๑๑. นางอมิตตดา กลับชาติมาเป็นนางจิญจมาณวิกา สาวิกาเดียรถีย์
๑๒. เหวดดาที่แปลงเป็นพระยาพยัคฆราช (เสือโคร่ง) กลับชาติมาเป็นพระสิมพลีเถระ
๑๓. เหวดดาที่แปลงเป็นพระยาที่ปรีราช (เสือเหลือง) กลับชาติมาเป็นพระจุลนาถเถระ
๑๔. เหวดดาที่แปลงเป็นพระยาไกรสรราช (ราชสีห์) กลับชาติมาเป็นพระอุบาลีเถระ
๑๕. เหวดดาที่มาดูแลกัณหาชาติลี กลับชาติมาเป็นพระมหากัจจายนะเถระ
๑๖. เทพธิดาที่ดูแลกัณหาชาติลี กลับชาติมาเป็นนางวิสาขาอุบลิกา
๑๗. ช้างปัจจัยนาค กลับชาติมาเป็นพระมหากัสสปะเถระ
๑๘. แม่ช้างปัจจัยนาค กลับชาติมาเป็นนางกัสา โคตมี
๑๙. กษัตริย์มัทราช กลับชาติมาเป็นพระยามหานามศากยราช
๒๐. กษัตริย์ที่ทูลข่าวเนรเทศ กลับชาติมาเป็นพระอานนทเถระ
๒๑. เสนาคุตตอำมาตย์ กลับชาติมาเป็นอนาถปิณฑิกเศรษฐี
๒๒. สหชาติโยธิตั้งหกหมื่น กลับชาติมาเป็นพุทธบริษัททั้งหลาย
๒๓. พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ กลับชาติมาเป็นองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

เนื้อเรื่องย่อมหาเวสสันดรชาดก*

พระนางมยุรีเทพอัปสรสิ้นบุญจะต้องจติ ท้าวสักกะพระสวามีจึงพาพระนางไปประทับยังสวนนันทวัน ในเทวโลก แล้วตรัสบอกให้พระนางเลือกขอพรได้ ๑๐ ประการ พระนางจึงขอประทานพรคือ ขอให้พระนางประทับในปราสาทพระเจ้าสีวิราช ขอให้ดวงเนตรทั้งสองมีสีดำประดุจตาลูกเนื้อทราย ขอให้มิมีพระขงเขี้ยว ดุจสร้อยคอนกยูง ขอให้มิมีพระนามว่ามยุรี ขอให้มิมีพระโอรสทรงพระเกียรติยิ่งกว่ากษัตริย์ทั้งหลายและมีพระราชศรัทธาในการกุศล ในเวลาทรงพระครรภ์ขออย่าให้ครรภ์นูนปรากฏดังสตรีสามัญ ขอให้พระถันหึ่งคู้งามในเวลาทรงครรภ์ และเมื่อประสูติแล้วขออย่าให้หย่อนยาน ขอให้เส้นพระเกศาดำเป็นมันดุจสีปีกแมลงค่อมทอง ขอให้พระฉวีละเอียดดุจดังทองคำธรรมชาติ และขอให้ทรงมีอำนาจปลดปล่อยนักรโหษประหารชีวิตให้พ้นโทษ ซึ่งสมเด็จพระอมรินทราบาราชกิติ์ทรงประสาทพรให้ได้ดังประสงค์ พระนางจึงมาปฏิสนธิเป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราช มีสิริรูปงดงามสมตามที่ปรากฏไว้ พอพระชนมายุ ๑๖ พรรษาได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัยแห่งสีวิราชนคร เมื่อพระนางทรงครรภ์ ถ้วนทศมาสได้เสด็จประพาสพระนคร และประสูติพระราชโอรสที่ตรอกพ้อคำ พระประยูรญาติจึงถวายพระนามว่า “เวสสันดร” พระกุมารเมื่อแรกประสูติก็ทูลขอเงินพระมารดาเพื่อบริจาคทาน เป็นการอัศจรรย์ที่ปรากฏแก่ชุมชน ในวันเดียวกันนี้ได้มีนางช่างชาติฉัททันต์เชือกหนึ่งนำลูกช่างเผือกชาวบริสุทธ์ีมาไว้ในโรงช่างต้น ส่วนตนเอง กลับไปสู่ป่าตามเดิม ประชาชนจึงให้ชื่อช่างนั้นว่า “ปัจจัยนาเคนทร์” ถือเป็นบุญนิมิตมงคลของพระนครสี่พิ

เมื่อพระเวสสันดรพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็ทรงมอบราชสมบัติให้และได้อภิเษกกับพระนางมัทรีราชธิดาแห่งมาตุลราชวงศ์ พระองค์ได้สร้างศาลา ๖ แห่ง สำหรับบริจาคทานแก่ยากต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงพระนามว่าพระชาลีและพระกัณหา

ครั้งนั้นเมืองกลิงคราชภูร์เกิดข้าวยากหมากแพงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ภูมิภาคแห้งแล้งไปทุกที่ แม้พระเจ้ากลิงคราชภูร์จะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนด ๗ วัน ก็ยังไม่มีฝนตกลงมา ประชาชนได้กราบทูลให้มาขอพระราชทานช่างปัจจัยนาเคนทร์อันเป็นช่างแก้วมหายาจลจากพระเวสสันดร พระเจ้ากลิงคราชภูร์จึงแต่งพราหมณ์ ๘ คนให้มาทูลขอพระเวสสันดรก็พระราชทานให้ ประชาชนชาวพระนครสี่พิไม่พอใจและโกรธแค้นมาก ทูลขอให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยเนรเทศพระเวสสันดรเสียจากพระนคร พระองค์จึงขอเวลา ๓ วัน เพื่อจัดการทรัพย์สินของ ลาพระนางมัทรี และบำเพ็ญสัจตศกมหาทาน แต่พระนางมัทรีทูลขอตามเสด็จด้วย

เมื่อพระนางมยุรีทรงทราบว่าพระเวสสันดรถูกเนรเทศจึงเสด็จไปเยี่ยม และไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสุโขทัยเพื่อทูลขอโทษแต่ไม่สำเร็จ พระนางจึงเสด็จกลับมาที่ตำหนักของพระเวสสันดรและทรงรำพันถึงความลำบากต่าง ๆ ที่พระเวสสันดรจะได้รับ รุ่งขึ้นพระเวสสันดรก็ทรงบริจาคสัจตศกมหาทาน แล้วเสด็จนำพระนางมัทรีและพระโอรสธิดาไปทูลลาพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสทัดทานพระนางมัทรีว่าไม่ควรจะไปให้ลำบากแต่พระนางไม่ทรงยินยอม พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสขอพระนัดดาทั้งสองไว้ก็ไม่สำเร็จ พระเวสสันดรเสด็จไปทูลลาพระมารดาที่ตำหนัก รุ่งเช้าทรงให้เบิกแก้วแหวนเงินทองบรรทุกรถเสด็จออกนอกเมือง ทรงไปรยแก้วแหวนเงินทองนั้นตลอดทาง จากนั้นจึงสั่งให้โยธากลับ ขณะนั้นมีพราหมณ์ ๔ คน วิ่งตามมา

ขอมา พระองค์ก็พระราชทานให้ เทวดาจึงบันดาลเป็นละมั่งทองมารองรับรถไว้ พราหมณ์อีกคนหนึ่งมา ขอรถก็พระราชทานให้ ละมั่งทองก็อันตรธานหายไป พระเวสสันดรจึงทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีทรงอุ้ม พระกัณหาเสด็จพระราชดำเนินไปตามทางยังเขาวงกต ผ่านตำบลต่าง ๆ มาโดยลำดับ คือจากพระนครสี่ที่ มาถึงภูเขาดาลบรรพต แม่น้ำโกติมารา เขาอัญชัน และมาตุลนครแห่งแคว้นเจตราชฎร์ รวมระยะทางถึง ๓๐ โยชน์ แต่เทพดาช่วยย่นหนทางให้เสด็จมาถึงมาตุลนครได้ในเวลาวันเดียว เสด็จเข้าประทับแรมอยู่ ณ ศาลาใกล้ประตูเมือง ความทราบถึงกษัตริย์เจตราชฎร์ต่างก็รีบไปเฝ้าไต่ถามถึงเหตุการณ์ พระเวสสันดร ตรัสเล่าความจริงให้ทราบทุกประการและขอให้ช่วยชี้ทางที่จะไปเขาวงกต บรรดากษัตริย์เจตราชฎร์จึง ทูลเชิญให้เสด็จเข้าไปประทับในพระนครก่อน พระเวสสันดรก็ทรงปฏิเสธอีกและทรงประทับแรมในศาลานั้น คืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นกษัตริย์เจตราชฎร์ก็ตามส่งเสด็จถึงกษัตริย์จนสุดแดน พร้อมทั้งทูลชี้ทางที่จะเสด็จต่อไป แล้วตั้งให้พราหมณ์หนึ่งชื่อเจตบุตรเป็นผู้พิทักษ์ระแวงระวังมิให้ใครเข้าไปรบกวนได้

ครั้งนั้นเวสสุกรรมเทพบุตร ได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้มานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลัง พร้อมด้วยเครื่องบรรพชิตบริวารทุกประการ แล้วเขียนหนังสืออนุญาตให้ผู้ใคร่ประสงค์จะบรรพชาพึงถือเอาอาศรมสถานและบริวารเหล่านี้เป็นของตน ทั้งยังบันดาลให้สัตว์ร้ายและนกอันมีเสียงไม่ไพเราะหนีไป อยู่เสียที่อื่น และกำชับให้เจ้าป่าดูแลรักษาพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเมื่อเสด็จถึงศาลาก็บรรพชา เป็นดาบสและดาบสินีพร้อมทั้งพระโอรสและพระธิดา พระนางมัทรีรับอาสาหาผลไม้ถวาย พระเวสสันดร ได้ขอมิให้พระนางเข้ามาหาในเวลากลางคืนขณะที่ลับตาสองกุมาร พระนางมัทรีก็ทรงปฏิบัติตาม สีกษัตริย์ ผนวชเป็นฤๅษีอยู่ ณ เขาวงกตเป็นเวลา ๗ เดือน ต่างก็ปฏิบัติกิจวัตรตามหน้าที่โดยไม่บกพร่อง ด้วยอำนาจ บุญกุศลของพระองค์ทำให้ฝูงสัตว์ที่อยู่ในระยะ ๑ โยชน์โดยรอบเขาวงกตมีความเมตตาปราณีซึ่งกันและกัน

ยังมีพราหมณ์เชื้อใจไว้ญาติผู้หนึ่ง ชื่อชุกก เกิดในตระกูลโภวาทิกชาติ อาศัยอยู่ในละแวกบ้าน ทุนนวิฐิตติดเนื่องกับเมืองกลิงคราชฎร์ แยกเที่ยวขอทานรวบรวมเงินไว้ได้ ๑๐๐ กษาปณ์นำไปฝากไว้กับเพื่อน พราหมณ์อีกผู้หนึ่งและเที่ยวขอทานต่อไปเป็นเวลานานก็มีได้กลับ ฝ่ายพราหมณ์ที่ได้รับเงินฝากไว้ นั้น ครั้นยากจนลงก็เอาทรัพย์ของชุกกที่ฝากไว้มาใช้หมด เมื่อชุกกกลับมาทวงเงินคืน พราหมณ์ผิวเมี้ยไม่มี จะให้จึงยกนางอมิตตดาบุตรสาวให้เป็นภรรยา เมื่อชุกกพานางมาสู่ที่อยู่ นางอมิตตดาได้ปฏิบัติชุกกเป็นอย่างดี จนทำให้พราหมณ์หนุ่ม ๆ ในแถบนั้นไม่พอใจภรรยาของตนเพราะปฏิบัติสู้นางอมิตตดาไม่ได้ นางพราหมณ์ ทั้งหลายถูกผัวตำหนิก็โกรธพากันไปรุมตำว่าเยาะเย้ยนางอมิตตดาขณะที่นางลงไปตักน้ำเพื่อให้นางไปเสียนางอมิตตดาอับอายและเสียใจจึงกลับมาบอกชุกกว่าต่อไปจะไม่ทำงานและเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ฟัง ชุกกก็รับ จะทำงานเอง แต่นางอมิตตดาไม่ยอมที่จะใช้สามีต่างทาสขอให้ชุกกไปหาทาสมาให้ใช้มิฉะนั้นจะไม่อยู่ด้วย เทพดาซึ่งเคยอนุเคราะห์พระเวสสันดรคราวยกสัตว์สดกมหาทานคิดจะช่วยพระเวสสันดรให้ได้บำเพ็ญ ปิยบุตรทานบริจาคเพิ่มบารมีขึ้นอีก จึงคล้อยใจให้นางอมิตตดาให้ทราบเรื่องราวของพระเวสสันดรและบันดาล ให้นางแนะนำชุกกให้ไปขอพระชาลีและพระกัณหา ชุกกไม่ยอมไป แต่ครั้งจะไม่ไปก็กลัวนางจะหนีไปเสีย จึงจำใจรับคำ นางก็จัดเสบียงกรังให้ ชุกกจัดการซ่อมแซมดูแลที่อยู่และให้โอวาทแก่นาง จากนั้นจึงทำ ประทักษ์นิมรรยา ๓ รอบ แล้วก็แต่งตัวเป็นตาปะขาวดาบสเดินทางไปถึงแดนป่าเจตบุตรรักษา ชุกกหนี

สุนัขของเจตบุตรขึ้นต้นไม้พลากรำพึงถึงคุณของพระเวสสันดร เจตบุตรมาพบเข้าก็ตั้งใจจะยิงเสียให้ตาย แต่ชุกกลับหลอกเจตบุตรว่าตนเป็นทูตถือพระราชสาสน์ของพระเจ้ากรุงสยชัยเพื่อไปทูลเชิญพระเวสสันดร ให้เสด็จกลับพระนคร เจตบุตรเชื่อจึงให้อาหารและที่พักแก่ชุก รุ่งขึ้นก็จัดหาเสบียงกรังให้และชี้หนทางที่จะไปเขาวงกตว่า เขาก็แลเห็นนั่นเป็นต้นทางชื่อเขาคันธมาทน์ ถัดไปเป็นเขาอัญชัน เดินต่อไปอีกสักครู่ก็จะถึง ป่ามะม่วง ป่าตาล และมะพร้าวกับต้นเป้งแล้วถึงป่าไม้ดอกต่าง ๆ มีกลิ่นหอมตลบไปทั้งป่า เจตบุตรแนะทางที่จะไปถึงอาศรมพระอัจจุตฤพีเท่านั้นและให้แวะถามหนทางที่จะไปเขาวงกตต่อไป ชุกก็จำไว้และอำลาเจตบุตร ทำประทักษิณ ๓ รอบ แล้วเดินทางต่อไปจนมาถึงอาศรมพระอัจจุตฤพีก็กล่าวมูสาวว่าตนเคยสมาคมคบหากับพระเวสสันดรมาแต่ก่อน พระองค์จากตมมานานจึงใคร่จะได้พบพระอัจจุตฤพีหลงเชื่อจึงให้ชุกพักนอนคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นก็ชี้ทางให้ชุกไปหาพระเวสสันดรโดยกล่าวว่าภูเขาคันธมาทน์ต่อไปจะถึงสระมัจฉลินทีใกล้พระอาศรมของพระเวสสันดรซึ่งมีดอกบัวและปลาต่างๆ หลายน้อย รอบบริเวณพระอาศรมมีพันธุ์ไม้และผลไม้ชนิดต่าง ๆ ต่อนั้นไปก็ถึงป่าหิมพานต์ มีสัตว์ต่าง ๆ เหลือที่จะประมาณ ถ้าชุกไปตามคำแนะนำก็จะถึงอาศรมของพระเวสสันดร ชุกทำประทักษิณพระอัจจุตฤพี ๓ รอบ กล่าวคำอำลาแล้วเดินทางต่อไปจนถึงสระโบกขรณีเมื่อเวลาจวนค่ำก็คิดว่า ถ้าจะเข้าไปทูลขอภัณฑาชาลีในเวลาทีพระนางมัทรีอยู่เห็นจะไม่สำเร็จ ควรรอไว้วันรุ่งขึ้นให้พระนางออกไปป่าเสียก่อนดีกว่า เพราะธรรมดาสตรีมันจะมีนิสัยตระหนี่เหนียวแน่น เมื่อสามีจะทำทานมักขัดขวาง คิดเช่นนั้นแล้วชุกจึงปีนขึ้นไปนอนบนชะง่อนเขาเพื่อให้พ้นภัยจากสัตว์ร้าย ครั้นรุ่งเช้าก็เดินทางไปยังพระอาศรมของพระเวสสันดรและทูลขอสองกุมารพระเวสสันดร ก็ประทานให้แต่ขอให้รอพระนางมัทรีก่อน ชุกไม่ยอมเพราะเชื่อว่าวิสัยสตรีย่อมมีความเสียดายที่ไหนจะยอมให้ พระเวสสันดรจึงขอให้ชุกนำสองกุมารไปสู่สำนักพระเจ้ากรุงสยชัยเพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติไถ่ตัว แต่ชุกไม่ยอมอ้างว่าเกรงพระเจ้ากรุงสยชัยจะหาว่าล่อลวงเอาพระราชชนัดดาไปและอาจจะต้องโทษ จึงขอพาสองกุมารไปสู่เมืองกลิงคราชภูริเสียในวันนี้ เมื่อภัณฑาชาลีได้ทราบดังนั้นก็กลัวจึงพากันหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว เวลาถึงถอยหลังลงไปแล้วเอาใบบัวมาบังตัวเสียเพื่อมิให้เห็น เมื่อชุกไม่เห็นสองกุมารก็ตัดพ้อพระเวสสันดรว่าพูดจาตลบตะแลงแก้งพังกหน้าให้ลูกหนี พระเวสสันดรจึงออกตามรอยเท้าไปถึงสระก็ทรงทราบว่สองกุมารอยู่ในสระบัวนั้นจึงตรัสเรียกให้ขึ้นมาโดยรำพันว่า ลูกกษัตริย์ไม่ควรให้ใครมาตีเตียนได้ และกล่าวเปรียบเทียบสองกุมารเป็นสำเภาซึ่งจะนำพระองค์ให้ไปถึงพระนิพพาน ขอให้ขึ้นมาช่วยยกปิยบุตรทานด้วย พระชาลีและพระภัณฑาก็ขึ้นมา สองกุมารกอดพระบาทพระบิดาแล้วก็ทรงกันแสง พระเวสสันดรจึงคาดคำสองกุมารและมอบให้เป็นทานแก่ชุกไป เมื่อชุกได้รับพระราชทานสองกุมารแล้วก็เสียนตต่อหน้าพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงนั่งเสียแต่เมื่อถูกชุกเสียนตมาก ๆ เข้า สองพระกุมารก็ทรงรำพันปรับทุกข์กัน ครั้นพระเวสสันดรได้ยินคำรำพันประจวบกับเห็นเหตุการณ์ที่รุนแรงเช่นนั้นก็เกิดโทสะคิดจะฆ่าชุกเสียเพราะชุกตีสองกุมารต่อหน้าพระองค์โดยมิได้ยำเกรง และเปรียบชุกเหมือนกับพราณเบ็ดมาตีปลาหน้าไซกระพุ่มน้ำให้ปลาตื่น คือไม่ให้พระองค์อันเป็นเสมือนปลาเข้าไปยังไซ คือพระโพธิญาณ แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงระงับโทสะเสียได้ ชุกจึงพาสองกุมารออกเดินทางและเสียนตเรื่อยไปจนพลบค่ำก็ล่องพ้นประตูป่า

เมื่อซุชกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันก็จะเที่ยวติดตามสองกุมารและอาจติดตามไปทัน จึงให้เทวดา ๓ องค์จำแลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้ พอพระนางมัทรีไปหาผลไม้ก็เกิดอาเพศเก็บผลไม้ไม่ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่มาพบสัตว์ทั้งสามนอนขวางอยู่ จนพลบค่ำพระนางได้กล่าวขอทางต่อสัตว์ทั้งสาม เทวดาจึงเปิดหนทางให้ เมื่อพระนางเสด็จกลับมาถึงพระอาศรมก็ไม่เห็นสองพระกุมารจึงอ้อนวอนถามพระเวสสันดร แต่ถามเท่าไร ๆ พระองค์ก็ไม่ยอมบอกเพราะเห็นว่าพระนางกำลังเหน็ดเหนื่อยจะมีความเศร้าโศกถึงลูกมากอาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ จึงแกล้งกล่าวเป็นที่หึงหวงเพื่อให้พระนางคลายความโศกว่า พระนางมัทรีมีวโปหลงรื่นรมย์กับชายชู้ในกลางป่าจึงกลับมาค้า พระนางทูลขอโทษเท่าไร ๆ พระเวสสันดรก็นิ่งเสียไม่เจรจาด้วย พระนางมัทรีจึงออกเที่ยวตามหาสองกุมารอยู่จนตลอดคืน พอใกล้รุ่งก็กลับมายังพระอาศรมด้วยความอดโรยอ่อนพระทัยถึงกับสลบไป พระเวสสันดรตกพระทัยสำคัญว่าพระนางสิ้นพระชนม์จึงรำพันถึงด้วยความเศร้าโศก ครั้นสร้างโศกจึงพิจารณาทราบว่าเป็นแต่สลบไป พระองค์ยกพระเศียรพระนางขึ้นวางบนพระเพลาแล้วเอาน้ำรดที่พระอุระพระนางก็ฟื้นคืนสมปกติและทูลถามถึงพระชาติพระกนิษฐา พระองค์ก็ทรงบอกความจริง เมื่อพระนางอนุโมทนาในปิยบุตรทานแล้ว พระองค์ก็ทรงเล่าถึงความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นในตอนที่ยังทรงให้ทาน

รุ่งขึ้น ท้าวสักกมะหาราชทรงดำริว่าสองกุมารนั้น พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ซุชกไปแล้ว ภายหลังหากมีผู้มาขอพระนางมัทรีพระองค์คงจะประทานให้อีก พระเวสสันดรก็ต้องลำบากในเรื่องการหาอาหารบริโภค จึงแปลงพระองค์เป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ทรงอนุญาตและหลั่งน้ำเป็นสิทธิ์ขาดแก่พราหมณ์ ครั้นนั้นได้เกิดความมหัศจรรย์แผ่นดินไหวไปทั่วเหมือนครั้งก่อน ส่วนพระนางมัทรีก็ได้มีความรังเกียจแต่ประการใดเพราะเชื่อในความเป็นปราชญ์ของพระสามี เมื่อพระเวสสันดรได้สังเกตดูอาการของพระนาง พระนางก็ทรงทราบจึงกล่าวว่าพระนางเป็นข้าของพระองค์ พระองค์จะให้แก่ผู้ใดหรือชาย หรือจะลงโทษประการใดก็มีสิทธิ์ที่จะกระทำได้ เพราะฉะนั้นการที่จะยกพระนางให้แก่พราหมณ์ครั้งนี้พระนางยินดีมิได้ขัดขวางพระราชกุศล สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มหาราชทรงทราบในพระทัยของสองกษัตริย์จึงตรัสอำนวยการช่วยเหลือพระนางคืน พลาญเสด็จเหาะลอยอยู่บนอากาศสำแดงตนให้ปรากฏว่าเป็นท้าวสักกรินทร์ ทั้งทรงอนุญาตให้พระเวสสันดรขอพรได้ ๘ ประการ ซึ่งพรที่พระเวสสันดรขอ ได้แก่ ขอให้พระเจ้ากรุงสุทนต์ช่วยเหลือในความประพฤติกษัตริย์และเชิญกลับพระนคร ขอให้มีโอกาสก่อนผู้ที่ได้รับโทษประหารชีวิตให้รอดชีวิต ขอให้พระองค์เป็นที่พึ่งพำนักของชนทั่วหน้าทั้ง ๓ วย คือ ปฐมว้ย มัชฌิมว้ย ปัจฉิมว้ย ขอให้มีความสันโดษเฉพาะภรรยาของตนไม่ยินดีด้วยภรรยาผู้อื่น ขอให้มบุตรสืบราชอิสริยยศตระกูลวงศ์มีอายุยืน มีอำนาจและอยู่ในธรรมปฏิบัติ เมื่อกลับเข้าพระนครรุ่งขึ้นเข้าให้มีภักษาหารเกิดด้วยเทพฤทธิ์พอกแก่การบริจาคตาน เมื่อทำทานไปเท่าใดขออย่าให้พระราชทรัพย์ที่มีอยู่หมดไป เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วขอให้ไปสู่สวรรค์และให้ได้สถิตสูงขึ้นไปจนถึงชั้นยอดอย่าให้ตกต่ำเลย สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มหาราชก็ทรงประสาทรให้แล้วอันตรายถนกลับไปยังทิพยพิมาน

ชูชกได้พาสองกุมารมาในป่าเป็นหนทาง ๖๐ โยชน์ ในระหว่างทางเทพเจ้าได้คอยบำรุงมิให้เป็นอันตราย ครั้นเพลาค่ำชูชกก็ผูกพระพาหาสองพระกุมารไว้กับกอไม้แล้วตนเองปีนขึ้นไปนอนบนคาคบไม้ เทพเจ้ามีความสงสารจึงนิรมิตกายคล้ายพระเวสสันดรและพระนางมัทรีคอยดูแลรักษาพระกัณหาพระชาติตลอด ๑๕ ราตรี จนมาถึงทางสองแพร่งที่จะแยกไปกลิงคราษฎร์ เทพเจ้าก็ตั้งใจให้เดินมาทางนครสีพีรุ่งขึ้นเมื่อพระเจ้ากรุงสุยชัยเสด็จออกหน้าพระลาน เทพเจ้าก็ตั้งใจให้ชูชกพาสองกุมารผ่านหน้าพระที่นั่ง โดยหมู่อำมาตย์ข้าราชการมิได้ทักท้วงห้ามปรามแต่ประการใด พระเจ้ากรุงสุยชัยทอดพระเนตรเห็นจึงตรัสใช้ให้อำมาตย์นำชูชกและสองกุมารมาเฝ้าถามถึงเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับกรณาสองพระกุมารมา ชูชกก็ทูลตามความจริง พระเจ้ากรุงสุยชัยเห็นพระชาติพระกัณหาที่นั่งอยู่กับพราหมณ์อย่างนายกับทาสจึงตรัสตบพอพระชาติจึงทูลว่าตนเป็นทาสของพราหมณ์ไม่กล้าที่จะนั่งร่วมอาสน์กับสมเด็จพระอัยกา พระเจ้ากรุงสุยชัยจึงได้ตรัสถามค่าไถ่ของสองพระกุมาร พระชาติทูลว่าพระเวสสันดรได้ไถ่ค่าไว้สำหรับชาติ ๑,๐๐๐ ตำลึงทอง ส่วนพระกัณหาค่าเท่ากับทรัพย์สิ่งของสิ่งละร้อยกับทอง ๑๐๐ ตำลึง พระเจ้ากรุงสุยชัยก็ให้เบิกพระราชทรัพย์และสวัญญาณทรัพย์มาพระราชทานแก่พราหมณ์ชูชก และสมโภชพระราชนัดดาทั้งสอง ต่อจากนั้นพระองค์ก็ขอให้พระชาติไปทูลเชิญพระเวสสันดรกลับ แต่พระชาติทูลว่าเกรงพระบิดาจะไม่ทรงเชื่อควรที่พระเจ้ากรุงสุยชัยจะยกพลโยธาออกไปเอง พระองค์จึงได้ยกกองทัพออกไปปรับพระเวสสันดร ระหว่างนั้นพราหมณ์ชูชกได้บริโภคอาหารเกินขนาดจนไฟธาตุไม่อาจเผาผลาญให้ย่อยได้ก็ถึงแก่ความตาย พระเจ้ากรุงสุยชัยให้ป่าวร้องหาญาติมารับเงินของพราหมณ์ก็ไม่มีผู้ใดมารับ จึงรับสั่งให้รับทรัพย์เหล่านั้นเข้าพระคลังหลวง หลังจากนั้น ๗ วัน ขณะที่เสด็จออกยังภैयाเพื่อจะยกพลโยธาไปรับพระเวสสันดร พราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ ๘ คน ได้นำช้างปัจจัยนาเคนทร์มาถวายคืน พระองค์ก็รับสั่งให้พระชาติทรงช้างนั้นเป็นทัพหน้ายกพลออกจากกรุง ประทับแรมอยู่หลายราตรีจึงลุล่วงสมมุขลินีท์ พระชาติได้สั่งให้สร้างพลับพลาไว้เสด็จสมเด็จพระอัยกา

พระเวสสันดรเมื่อได้ยินเสียงกองทัพก็ก้องก็ตกพระทัยสำคัญว่าข้าศึกคงจะตี พระนครสีพีแตกและปลงพระชนม์พระราชบิดาเสียแล้วจึงยกกองทัพมาเพื่อจะตามประหารพระองค์เสียด้วย จึงทรงพาพระนางมัทรีไปแอบซ่อนดูกองทัพ เมื่อพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงแค้นพระทัยว่าเป็นทัพพระเจ้ากรุงสุยชัยยกมารับพระเวสสันดรสมดังพรที่ท้าวสักกรินทร์ประสาธน์ให้ จึงทรงเตือนพระราชสามีให้ทรงได้พระสติและเสด็จกลับมายังพระอาศรมดังเดิม

ส่วนสมเด็จพระเจ้ากรุงสุยชัยได้ตรัสปรึกษากับพระมเหสีว่าพระองค์จะเสด็จไปยังพระอาศรมก่อนต่อจากนั้นพระมเหสีและพระนัดดาจึงค่อยเสด็จตามไปเป็นลำดับเพราะเกรงว่าถ้าเสด็จเข้าไปพร้อมกันจะเศร้าโศกมาก ครั้นเมื่อพระเจ้ากรุงสุยชัยเสด็จไปถึงและตรัสถามถึงทุกซุขแล้ว พระราชมารดา ก็เสด็จไปถึงสองกษัตริย์ก็ทรงทำปฏิสันถารด้วยดี แต่เมื่อสองพระกุมารเสด็จไปถึงพระอาศรมพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงกันแสงร่ำไห้สองพระกุมารก็ทรงวิ่งเข้าสวมกอดพระชนนีพิโรราพันจนสลบลงไปด้วยกันทั้งสามพระองค์เมื่อพระเวสสันดรและพระชนกชนนีทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็ทรงกันแสงล้มสลบไปด้วย เหล่าพระสนม

และข้าราชการต่างก็สลับตามกันไปหมดสิ้น ครั้งนั้นแผ่นดินไหวทั่วพื้นพิภพ สมเด็จพระอมรินทราบราธิราช ทรงทราบเหตุอันเศร้าโศกของหกกษัตริย์ก็บันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมาในที่ชุมนุมนั้น กษัตริย์ทั้งหก และเหล่าข้าราชการต่างพื้นดินสมบัติทั่วกัน หมู่อำมาตย์ต่างก็ชวนกันน้อมเกล้า ๆ ขอพระราชทาน อภัยโทษที่ได้มีมาแต่หนหลัง และขออัญเชิญเสด็จคืนสู่พระนคร

เมื่อพระเวสสันดรได้ฟังข่าวสิพินทุลเชิญเช่นนั้น ครั้นจะรับเชิญก็เกรงชาวประชาราษฎร์จะหาว่า พระองค์พระทัยเบา จึงทูลถามพระราชบิดาว่า ครึ่งก่อนพระองค์ได้ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วย ทศพิธราชธรรมก็ยิ่งถูกขบไล่เนรเทศเสียจากพระนคร พระเจ้ากรุงสุยชัยก็ปลอมโยนขอโทษและอ้อนวอน ถึง ๒ ครั้ง จึงทรงรับ รวมเวลาที่พระองค์บำเพ็ญพรตอยู่ ณ เขาเวงกตนานถึง ๙ เดือน ๑๕ วัน ครั้นลาผนวช แล้วก็ทำพิธีราชาภิเษกกลับขึ้นครองราชสมบัติดั้งเดิมโดยโปรดให้จัดกรุงเสนาเล่นมหรสพตลอด ๓ วัน

ครั้งนั้น ผูกสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเขตเขาวงกตต่างก็มีความเศร้าโศกมากที่พระเวสสันดรจะจาก ไปเสีย ด้วยพระองค์เคยแผ่พรหมวิหารไปทั่วถึง สัตว์เหล่านี้ได้อาศัยพระบารมีคุ้มสรรพอุบัติเหตุตลอด เวลา

พระเจ้ากรุงสุยชัยให้ปราบหนทางที่พระเวสสันดรจะเสด็จกลับให้ดังงาม ประดับราชวัติฉัตรธง ตั้งแต่เขาวงกตจนถึงพระนครสี่ปี พระเวสสันดรทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์นำขบวนแวดล้อมไปด้วยหมู่สหชาติ โยธาและพระประยูรญาติเสด็จรอนแรมไปเป็นระยะทาง ๖๐ โยชน์ จึงถึงนครสี่ปีและขึ้นครองราชสมบัติ รวมเวลาที่พระเวสสันดรจากพระนคร ๑ ปี ๑๕ วัน

ครั้นพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงเมือง พระอินทร์ก็บันดาลให้มีท่าฝนสัตว์รัตน์ คือ สุวรรณ หิรัญ มุกดา มณี ประพาฬ ไพฑูรย์ วิเชียรตกไปทั่วพระนครเป็นมหัศจรรย์ เพื่อเป็นทานแก่ชนทั้งหลาย พระเวสสันดร ครองราชสมบัติและตั้งตนอยู่ในทศพิธราชธรรมจนพระชนมายุ ๑๒๐ พรรษา จึงสิ้นพระชนม์

* จากหนังสือเล่าความตามแหล่ง โนมหาเวสสันดรชาดก โดยพระครูวินัยธร มานพ ณ วัดโพธิ์ท่าเตียน

คติความเชื่อในการบูชาภัณฑ์และข้อคิดประจำภัณฑ์

ภัณฑ์ที่ ๑ ทศพร พระนางมุสตีทูลขอพรพระอินทร์ ๑๐ ประการ

คติความเชื่อในการบูชาภัณฑ์ทศพร

ผู้บูชาภัณฑ์ทศพรจะได้รับทรัพย์สินสมบัติตั้งปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อใจริใจ ถ้าเป็นบุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์อีกเช่นกัน จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่านอนสอนง่ายมีรูปกายงดงาม มีความประพฤติดีกิริยาเรียบร้อยทุกประการ

ข้อคิดประจำภัณฑ์ทศพร

๑. พร มีความสำคัญต่อกำลังใจ หรือความปรารถนาทุกอย่างจะสำเร็จได้อยู่ที่การกระทำ (กรรม) แม้ได้รับพรแต่ถ้ามิได้ทำก็ย่อมไม่สำเร็จได้
๒. พร ๑๐ ประการ เป็นสิ่งที่ปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน ที่จะขอให้รูปร่างนามเพราะ มีทรัพย์สินสมบัติ และมีเกียรตินิยม การขอพรใดๆ ผู้ขอพรควรพิจารณาว่า พรนั้นเหมาะสม หรือสมควรแก่ตนหรือไม่ขอในสิ่งที่ควรขอ ถ้าขอในสิ่งที่ไม่ควรขอ และให้ในสิ่งที่ไม่ควรให้ก็ย่อมเกิดโทษด้วยกันทั้งสองฝ่าย
๓. การเตรียมตัว เมื่อจะทำการใดๆ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมจะได้ไม่มีอุปสรรค
๔. การขอพรมงคลควรพิจารณาจากจิตที่คิดดี ประพฤติดีย่อมส่งผลดี

ภัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์ พระเวสสันดรบริจาคว้างปัจจัยนาเคนทร์

คติความเชื่อในการบูชาภัณฑ์หิมพานต์

ผู้บูชาภัณฑ์หิมพานต์ ย่อมได้สิ่งปรารถนาทุกประการ ครั้งตายแล้วได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันโอฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิจ จุตจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูล ขัตติยะมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาลอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินศฤงคารบริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะ จะนับจะประมาณมิได้ ประกอบด้วย สุขกายสบายใจ ทุกอริยาบถ

ข้อคิดประจำภัณฑ์หิมพานต์

๑. แบบอย่างของการเสียสละ พระเวสสันดรทรงตัดสินพระทัยเสียสละประโยชน์ส่วนตัว โดยให้ช้างมงคลกแก่เมืองกลิงคราชภูริ เพื่อมิให้ประเทศชาติและประชาชนลำบากจากการเกิดศึกสงคราม แม้พระองค์ต้องถูกเนรเทศได้รับความลำบากก็ตาม เป็นการเสียสละส่วนน้อย (ช้างมงคลก) เพื่อรักษาส่วนใหญ่ (ประเทศชาติ)
๒. จุดอ่อนของประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตย ดังเช่นสีฟันคร ประชาชนไม่พอใจ โกรธแค้นพระเวสสันดรพากันมาเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทนต์ให้ขับไล่ออกจากเมือง เป็นจุดอ่อนของการปกครอง บ้านเมืองอ่อนแอเกิดความวุ่นวายเพราะผู้มีปัญญา และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีจำนวนน้อยย่อมจะแพ้คนที่ มีปัญญาน้อยแต่มีจำนวนมาก

๓. อารมณ์และความเชื่อ เป็นสัจธรรมว่าหากรักมาก และเชื่อมั่นในบุคคลหรือสิ่งใด เมื่อไม่พอใจ มีความโกรธมากก็ขาดสติยังคิด ไม่ไตร่ตรองฟังเหตุและผล ดังที่ชาวสีพีเชื่อว่าช่างมวงคลทำให้ฝนตกพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ช้างจึงมีคุณค่ากว่าพระเวสสันดร เมื่อชาวกลิงคราชฎริได้ช่างมวงคลไปก็โกรธแค้นเป็นทุกข์เสียใจ

กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรบริจาคสัตว์ตถกมมหาทาน

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์สองเท้า สี่เท้า ครั้นตายแล้วจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมายเสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

๑. แบบอย่างภรรยา พระนางมัทรีเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามียอมติดตามไปกับพระเวสสันดร โดยไม่เกรงกลัวความทุกข์ยากลำบากใดๆ

๒. การบริจาคมหาทาน พระเวสสันดรบำเพ็ญปรมาตบารมีทาน แม้แต่การให้สุราเป็นทาน สำหรับคนทั่วไป ควรพิจารณาว่าควรให้ทานในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่บุคคลที่เขาต้องการ

๓. ความรักของบิดามารดา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ยากจะหาความรักอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ แต่พระเจ้ากรุงสมุทัยก็จำเป็นต้องเนรเทศพระเวสสันดรไป ตามประเพณีการปกครองจึงต้องเสียใจ และอึดอัดใจ

กัณฑ์ที่ ๔ วนปเวสน์ พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเดินชมป่า

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์วณปเวสน์

ผู้บูชากัณฑ์วณปเวสน์ จะได้รับความสุขทั้งทางโลกนี้และโลกหน้าจะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีป เป็นผู้ทรงปรีชา เฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไป

ข้อคิดประจำกัณฑ์วณปเวสน์

๑. มิตรแท้ แม้ในยามลำบากทุกข์ยาก มิตรแท้ย่อมช่วยเหลือดังที่พระเจ้าเจตราชูทูลเชิญให้พระเวสสันดรเสวยราชย์

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง (ผู้บริหาร) ผู้ปกครองที่ดีจะใช้ปัญญาพิจารณาทั้งกฎหมายประเพณี และหลักการปกครอง (รัฐศาสตร์) ในภาวะเดือดร้อนจะใช้หลักรัฐศาสตร์ เพื่อให้บ้านเมืองสงบสุขไม่เกิดความขัดแย้งและเกิดสงคราม นอกจากนี้ยังทรงมองการณ์ไกลว่าถ้าอยู่ที่เมืองเจตราชู ก็เกิดความขัดเคืองใจกัน ไม่เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย จึงยอมทุกข์เพียงเฉพาะพระองค์ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากใด ๆ

กัณฑ์ที่ ๕ ชุชก นางอมิตตาให้ชุชกไปทูลขอพระกัณหาและพระชาติลี

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ชุชก

ผู้บูชากัณฑ์ชุชกจะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลายจะเจรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามีภรรยาและบุตรธิดาก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงาม ว่านอนสอนง่าย

ข้อคิดประจำกัณฑ์ชูชก

๑. ความมีธัญญ์และรู้จักเก็บออม แม้ชูชกจะเป็นขอทานก็รู้จักเก็บออมทรัพย์
๒. ชายแก่กับภรรยาสาว อรรถกถาอธิบายว่าเป็นเรื่องของผลบุญที่เกิดจากอธิษฐานจิต และการบูชาพระด้วยดอกไม้เทียน การมีสามีหรือภรรยาต่างวัยกันมาเรื่อยๆ จัดเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง
๓. ความเกียจคร้านและคนพาล คนที่ไม่เอาใจใส่ทำงานเอาแต่เที่ยว เมื่อถูกตำหนิไม่ปรับปรุงแก้ไข กลับโกรธคนอื่นและอีกหลายคน เป็นลักษณะของคนพาลที่โทษคนอื่น ไม่พิจารณาตัวเองตรงกันข้ามกับบัณฑิตที่จะพิจารณาเหตุผลและพร้อมจะแก้ไขตนเองเสมอ
๔. ดี-ชั่ว ในโลกนี้มีทั้งดีและชั่วจะทำให้เข้าใจดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ควรพิจารณาให้เป็นธรรมะ ไม่ควรตำหนิชั่วจนเกินเหตุ ควรเห็นคุณค่าของชั้วด้วย
๕. ความเห็นผิด ชูชกเป็นตัวแทนของคนที่มีความเห็นผิดพูดหลอกลวงอวดฤทธิผู้ปฏิบัติธรรม เป็นคนกล้าไม่หวาดกลัวแม้ภัยมา แต่เป็นผู้กล้าที่มีความโลภมากเป็นความเสื่อมของชูชก ซึ่งยังประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ

กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน ชูชกหลอกพรานเจตบุตร

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์จุลพน

ผู้บูชากัณฑ์จุลพน แม้จะบังเกิดในภพใด ๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ บริวารจะมีอุทยานอันคารดาษด้วยดอกไม้หอมตลบไป แล้วจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพย์สมบัติในโลกหน้าสืบไป

ข้อคิดประจำกัณฑ์จุลพน

๑. ปฏิภาณและวาทศิลป์ เป็นคุณสมบัติที่ช่วยแก้ไขสถานการณ์จากร้ายกลายเป็นดีได้รับการไว้วางใจและยังโน้มน้าวใจคนอื่นได้อีกด้วย ฉะนั้นเราต้องรู้เท่าทันคนจำพวกนี้ ที่ใช้คำพูดมาหลอกล่อให้หลงเชื่อดังเช่นพรานเจตบุตรถูกชูชกใช้เล่ห์พูดหลอกลวงว่าเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสยชัย
๒. การรู้เท่าทัน ถ้าคนเราไม่รู้เท่าทันคนที่เห็นแก่ตัว พูดจาหลอกล่อก็จะเสียรู้แม้พรานเจตบุตรจะหวังดีแต่ไม่รู้เท่าทันคนเจ้าเล่ห์ เช่น ชูชกจึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้ร้าย ผู้ไม่หวังดี จนเกิดความเสียหายได้
๓. การรอบรู้กิจการงาน ผู้ที่ไม่รู้จักกิจการงานที่ทำ แม้จะเป็นคนฉลาดเฉลียวก็ทำให้เกิดความเสียหายได้ดังเช่นพรานเจตบุตรถึงแม้เป็นคนฉลาดแต่ก็ไม่รู้ราชกิจว่าราชบุตรเป็นใคร หลงเชื่อแล้วยังชี้ทางให้ชูชกอย่างไรก็ตามถ้าคนฉลาดได้เรียนรู้ก็จะทำการกิจได้ดี ตรงกันข้ามกับคนโง่ ที่เรียนเท่าใด ก็ทำกิจการงานไม่ดี
๔. ธรรมชาติ ป่าหิมพานต์เป็นตัวแทนของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์จรโลงใจและทำให้มนุษย์เบิกบานใจ เพราะป่าไม้ภูเขา พฤษชชาตินานาพรรณ ทั้งดงาม สร้างความยินดีและให้กำลังใจแก่ผู้เดินทางให้คลายความหวาดกลัวภัยอันตรายต่าง ๆ

กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน ชูชกหลอกพระอัจจุตฤทธิ

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาพน

ผู้บูชากัณฑ์มหาพน จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลกนั้นแล้ว จะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคาร บริวารมากมาย มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดิ์านุภาพ เฟื่องฟูไปทั่วชมพูทวีปอีกจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิจนรันดร

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาพน

๑. การวางแผน คนฉลาดต้องรู้จักวางแผนว่าจะทำอะไร เช่น จะเข้าหาผู้ใหญ่อย่างไร ดังเช่น กรณี ชุชกเข้าไปหาพระอัจจุตฤณี
๒. เทคนิคการจูงใจ เกริ่นนำโดยถามสุข ทุกข์ ความเป็นอยู่ก่อน เมื่อมีบรรยากาศดี จึงเริ่มพูดสิ่งที่ต้องการ ดังที่ชุชกเข้าไปพบพระอัจจุตฤณี นอกจากนี้ยังใช้เหตุผลให้หลงเชื่อ ดังนั้นจึงต้องมีสติไตร่ตรอง และรู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของคนอื่น
๓. คนชั่ว ชุชกเป็นตัวแทนของคนชั่วที่ทำชั่วได้ทุกอย่าง ทุสิลพูดปิด ปากกับใจไม่ตรงกัน คดโกง ใช้กลอุบายหลอกล่อให้หลงเชื่อด้วย ความโลภอยากได้เราควรหลีกเลี่ยงให้ไกลจากคนชั่ว
๔. คนฉลาด ชุชกมีส่วนดีคือ เป็นคนฉลาดในการเข้าสมาคมกับบุคคล (มนุษย์สัมพันธ์) หากใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ก็จะเป็นการดี

กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร ชุชกทูลขอพระกัณหาและพระขาลีต่อพระเวสสันดร

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์กุมาร

ผู้บูชากัณฑ์กุมาร ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนา ครั้นตายไปจะได้ไปเกิดในภพงามพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอริยเมตไตรยมานอุบัติ ก็จะได้พบศาสนาของพระองค์จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์แล้วบรรลุประอรหันตผล พร้อมด้วยปฏิบัติสัมภาทา ทั้ง ๔ ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้

ข้อคิดประจำกัณฑ์กุมาร

๑. รู้กาลควรไม่ควร ชุชกเฉลียวฉลาดรู้กาลควรไม่ควรว่าจะเข้าไปทูลขอสองกุมารตอนที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า จึงรอเวลาจนถึงตอนเช้า
๒. ความเชื่อเรื่องฝัน คนไทยมีความเชื่อเรื่องความฝัน จะรู้ว่าเป็นความฝันแบบใด และทำนายเหตุการณ์ได้ล่วงหน้า เช่น ความฝันแบบเทพสังหรณ์ของพระนางมัทรี
๓. ผลแห่งกรรม แม้จะรู้เหตุล่วงหน้า แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ควรรักษาน้ำใจให้ไม่เป็นทุกข์ ถ้ารู้ก่อนก็เป็นทุกข์ไม่มีประโยชน์ เพราะกรรมย่อมให้ผลแน่นอนไม่มีใครห้ามได้ พระเวสสันดรพิจารณาว่า ทำนายฝันไปพระนางมัทรีก็จะเป็นทุกข์เพิ่มขึ้นก่อน ๓ วัน จึงนิ่งและบ้ายเบี่ยงว่าพระนางมัทรีได้รับความลำบากจึงทำให้ฝันร้าย

กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี พระอินทร์ถ่วงเวลาพระนางมัทรีไม่ให้ไปทันเวลา

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มัทรี

ผู้บูชากัณฑ์มัทรี เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะไปในที่ใด ๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหน

ข้อคิดประจำกัณฑ์มัทรี

๑. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่า คนเราเมื่อมีเคราะห์กรรมภูติผีก็พลอยเข้าเติม พระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้ นานกว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผล พญาราชสีห์ (เทพบุตรแปลง) ออกมาขวางทางเดิน

๒. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่คำตักสองกุมาร ก็กำหนดไว้ไม่ให้คนอื่นมาไถ่ไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสุโขทัย

๓. การวางตัวให้ยำเกรง โดยใช้ความนิ่ง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิ่งและความมีดีพระเวสสันดรจึงใช้ความนิ่งกับพระนางมัทรี

๔. การใช้อุทฺธลให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศกเรื่องสองกุมาร ดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่พระนางมัทรีไปยุ่งเกี่ยวกับพราน ดาบส วิทยากรจนกลับมาเย็นค่ำ

๕. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยาก ที่มนุษย์ปุถุชน ซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้ เพื่อบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยให้คนจำนวนมากหายมหาศาลได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้พระเวสสันดรทรงมั่นใจพระทัยว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็น และเมื่อทำถึงที่สุดแล้ว ทุกคนจะยอมรับได้

กัณฑ์ที่ ๑๐ สັกกบรพ พระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรี

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์สັกกบรพ

ผู้บูชากัณฑ์สັกกบรพ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภ ยศ ตลอดจนจตุรพิธพรทั้ง ๔ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์สັกกบรพ

๑. การทำงานหรือการทํากิจใด ๆ การทำงานได้สำเร็จ ผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจเฉลียวฉลาดที่จะช่วยหาทางออกได้อย่างดี ดังที่พระอินทร์ แปลงกายมาขอพระนางมัทรี และฝากพระองค์ไว้ เป็นอุบายที่แยบยลป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริง แม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายยอมเป็นผลดีในระยะยาว ทั้งต่อประชาชน สรรพสัตว์จำนวนมาก เป็นการบำเพ็ญบารมีดังประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ที่เสียสละแม้อวัยวะร่างกาย และชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือบริวารมิให้ทุกข์ยากดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ และสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช พระเจ้ากรุงสุโขทัยไถ่สองกุมารและจะไปรับพระเวสสันดร

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาราช

ผู้บูชากัณฑ์มหาราชจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในภพมาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะพ้นจากโอฆะ ทั้งสามมีการโมฆะเป็นต้น ๆ

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาราช

๑. คนดียอมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตรเทพธิดามาดูแลสองกุมารเป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีสุขได้

๒. คนโลก ผู้มีความโลภเช่น ชูชก ย่อมไม่อ้อมในทรัพย์สมบัติจะละโมบบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อ้อมด้วยเชื้อ คนโลกไม่อ้อมด้วยทรัพย์สมบัติ”

กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์ กษัตริย์ ๖ พระองค์พบกันดีใจและทรงพระกันแสงจนสลบ พระอินทร์บันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตก

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ฉกษัตริย์

ผู้บูชากัณฑ์ฉกษัตริย์จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร ๔ ประการ คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุก ๆ ชาติ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์

๑. ความรอบคอบ เมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า ชาวเมืองสีพีแตกความสามัคคีแบ่งเป็นสองฝ่าย เมื่อได้ยินเสียงกองทัพยกมา พระเวทสันดรยังทรงหวาดระแวงอยู่จึงชวนพระนางมัทรีไปซ่อนเร้นดูให้รอบคอบก่อน

๒. การข่มใจ เป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ที่ควรมี แม้ว่าพระเวทสันดรจะยินดีว่าพระราชบิดารับกลับพระนครแต่พระองค์ก็ข่มจิตใจให้สงบได้

๓. ความสุขในหมู่ญาติ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่พระเจ้าวิทูทกะว่า “ร่มเงาของญาติ เย็นกว่าร่มเงาไม้” เมื่อกษัตริย์ทั้งหกได้พบกันจึงเป็นปิตุสขุยังยวด โดยเฉพาะเมื่อมาเห็นว่าพระเวทสันดรมีความลำบากพระบิดาพระมารดาจึงเวทนาสงสารยิ่งขึ้น

กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์ พระเวทสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเสด็จกลับนคร

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์นครกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศ์ญาติ ข้าทาสชายหญิง ภรรยาสามีหรือบิดามารดา จะอยู่พร้อมหน้ากันด้วยความผาสุกปราศจากโรคภัยทั้งปวงจะทำการใด ๆ ก็พร้อมเพรียงกัน ยังการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ข้อคิดประจำกัณฑ์นครกัณฑ์

การร้องรอแต่พองาม ไม่ให้คนอื่นมางอนง้อจนเกินงาม และไม่ผลีผลาม ใจร้อนจนจนน่ารังเกียจ พระเวทสันดรทรงประวิงเวลาจนกระทั่งพระเจ้ากรุงสยูชัยทรงยอมรับผิดว่าหลงเชื่อคนยุยง พระเวทสันดรจึงทรงลาผนวชและครองราชสมบัติ

*****

ตัวละครในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก*

เรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ เมือง ๔ เมือง มีเมืองสีพีเป็นเมืองหลัก ที่ได้กล่าวถึงตั้งแต่ต้นเรื่องไปจนจบ ส่วนเมืองกสิงคราชภูร์ เมืองเจตราชภูร์ และเมืองมัทธาชนัน จิตว่าเป็นเมืองรอง เพราะบางเมืองในเรื่องกล่าวถึงเพียงครั้งหรือสองครั้งเท่านั้นเพื่อประกอบการดำเนินเรื่อง เช่น เป็นเมืองที่ใช้กำเนิดตัวละคร เป็นเมืองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในเรื่อง หรือเป็นเมืองที่เสริมเนื้อเรื่องหลักเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย เป็นต้น

นอกเหนือจากสถานที่ที่เป็นบ้านเมืองอันมีพระมหากษัตริย์ทรงปกครองแล้ว ในเรื่องยังได้กล่าวถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ คือหมู่บ้านทุนนวิฐ กล่าวถึงภูเขา ๓ ลูก ได้แก่ เขาวงกต เขาคันธมาถน์ และเขาอัญชัน โดยมีเขาวงกตเป็นสถานที่หลักเพราะพระเวสสันดรและพระมัทรีต่างก็ทรงบำเพ็ญพรตอยู่ในอาศรมบริเวณระหว่างเขานี้

ส่วนตัวละครที่มีบทบาทในเรื่องนั้น มีทั้งหมด ๒๓ ตัวละคร โดยยึดตัวละครที่พระพุทธองค์ทรงแสดงการกลับชาติไว้ ที่มีบทบาทมากได้แก่ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชालี และพระกัณหา

บทบาทรองลงมาได้แก่ ชูชก และนางอมิตตดา ส่วนที่เหลือนอกจากนั้นเป็นเพียงตัวประกอบในเรื่อง เช่น นายพรานเจตบุตร พระอัจจุตฤช ทั้วสักกะ วิสสุกรรมเทพบุตร มารดาข้างปัจฉยานาค ข้างปัจฉยานาค เทวดาที่แปลงเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง ราชสีห์ นอกจากนั้นก็มิกษัตริย์มัทธาชนัน อำมาตย์ที่ทูลข่าวเนรเทศเสนาอำมาตย์ที่จัดสัตตสดกมหาทาน และสหชาติทั้งหมดหมื่น นี่คือนักแสดงทั้งหมดรวมกันแสดงในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พระเวสสันดร

พระเวสสันดร เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น หน่อพระชินศรีโมลีโลก สมเด็จพระบรมนราพิสุทธิพุทธางกูร พระบรมราชพุทธพงศ์หน่อพระชินศรี สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์บรมนราธิบดีนรินทร์ปิ่นสกกลอณาจักรจอมพิภพสีพี สมเด็จพระบาท บรมพิตรพิชิตโมลี หน่อพระพิชิตमार สมเด็จพระวิสุทธิพงศ์ภูวนาถ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์บุรุษรัตนพิเศษเพสสันดร สมเด็จพระปุริโสดมบรมโพธิสัตว์ สมเด็จพระมหาวิสุทธิสมมุติเทพพงศ์ สมเด็จพระบรมหน่อรรารัตน์ภิเชก สมเด็จพระบรมปิ่นเกล้าเจ้าธรณีธรรมมิกธิเบศ พระราชกฤษีสีวีวรรณเรศเวสสันดร บพิตรพุทธพงศ์ทีชากร สมเด็จพระบรมบาทพิตรพิชิตพิชัยเฉลิมชาวเชตุรราชธานี องค์สมเด็จพระชินวงศ์วรราชพระบรมราชกฤษี พระมหาบุรุษราชาชาติอาชาไนยเชื้อชินวงศ์ สมเด็จพระราชสมภาร สมเด็จพระมิ่งโมลีโลกุตมาภิเชกเอกอัครมกุฏวิสุทธิสรรเพชญพงศ์ สมเด็จพระบรมหน่อสรรเพชญ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ศรีวิสุทธิเทพวงศ์ พระบรมหน่อสรรเพชญโพธิพงศ์ สมเด็จพระขัตติยาธิบดีนรินทร์ อสัมภินวงศ์เวสสันดรมหाराช เป็นต้น

พระเวสสันดร เป็นพระโอรสของพระเจ้ากรุงสยชัยและพระนางผุสดีแห่งเมืองสีพี มีอุปนิสัยและพฤติกรรมที่สำคัญคือ การบริจาคทาน พระราชกุมารเวสสันดรทรงบริจาคทานตั้งแต่เกิด ครั้นพระชนมายุได้ ๔ - ๕ ชันษา ทรงปลดปิ่นทองคำและเครื่องประดับเงินทองแก้วเพชรให้แก่นางสนมกำนัลทั่วทุกคนถึง ๙ ครั้ง เพื่อมุ่งหวังพระโพธิญาณในภายภาคหน้า ครั้นเจริญชันษาได้ ๘ ปี ก็ทรงตั้งจิตอธิษฐานว่าจะบริจาคเลือดเนื้อและดวงหทัยเพื่อมุ่งพระโพธิญาณในกาลข้างหน้าอย่างแน่วแน่

เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ก็แตกฉานในศิลปวิทยา ๑๘ แขนง ได้เสวยราชสมบัติและอภิเชกกับพระมัทรีตระกูลมาตุลาราชวงศ์ มีพระราชโอรสและพระราชธิดาคือพระชาลิกรมและพระกัณหากุมารี พระองค์ยินดีในการให้ทาน ได้ตั้งโรงทานถึง ๖ แห่งในพระนครและเสด็จออกทอดพระเนตรการให้ทานอยู่เป็นเนืองนิจ

ครั้งหนึ่ง ทูตของกลิงคราษฎร์มาทูลขอช้างป้างัยนาเคนทร์ช้างเผือกคู่บารมี ซึ่งเป็นช้างมงคล ถ้าไปอยู่ที่ใด ที่นั่นฝนจะตกต้องตามฤดูกาล พระองค์ก็ทรงบริจาคให้ ชาวเมืองสีพีพากันโกรธเคืองต่างมาข่มขู่กันที่หน้าพระลานร้องทุกข์ต่อพระเจ้ากรุงสยชัยว่าพระเวสสันดรยกพระยาคชสารคู่บ้านคูเมืองให้คนอื่น ผิดราชประเพณี เกรงว่าต่อไปภายหน้าอาจยกเมืองให้คนอื่นก็ได้ ขอให้เนรเทศพระเวสสันดรออกไปเสียจากเมือง พระเจ้ากรุงสยชัยมีรัฐจะทำประการใดจึงต้องยอมทำตามคำเรียกร้องของประชาชน

ก่อนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลิ และพระกัณหาจะเดินทาง ก็ได้บริจาคสัตตสดกมหาทาน คือการให้ทาน ช้าง ม้า โคนม รถม้า นารี ทาส ทาสี รวม ๗ สิ่ง สิ่งละ ๗๐๐ แล้วทรงรถเทียมม้าเสด็จออกนอกเมือง ระหว่างทางมีพราหมณ์มาดักรอขอรชารถพระเวสสันดรก็บริจาคให้ แล้วทุกพระองค์ก็เสด็จโดยพระบาทเดินทางมุ่งเข้าป่า จนกระทั่งถึงสระบัวใหญ่เชิงเขาวงกตซึ่งเทวดาเนรมิตไว้แล้วผนวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่นั่น

เมื่อพระเวสสันดรบำเพ็ญพรตอยู่ที่เขาวงกต ชูชกได้เดินทางไปขอสองกุมารไปเป็นทาสี พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคให้ พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์ไปทูลขอพระมัทรี ก็ทรงบริจาคให้ ซึ่งนอกจากจะทรงบริจาคทานที่แสดงถึงการเสียสละอันเป็นพฤติกรรมสำคัญในเรื่องแล้ว พระองค์ยังมีความเมตตา มีความมานะอดทนต่อความยากลำบากต่างๆ ในที่สุดพระเจ้ากรุงสยูชัย พระนางมยุรี พระชาติ และพระกัณหา ก็เสด็จยกกองทัพมารับพระเวสสันดรและพระมัทรีกลับไปครอบครองบ้านเมืองดังเดิม

การที่พระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีโดยการบริจาคทานอยู่เป็นนิจ แสดงถึงความเป็นผู้มีจิตใจดีงาม มีความเมตตา กรุณา และการอดทนอดกลั้นอารมณ์โกรธได้ซึ่งส่งผลต่อตนเองคือทำให้ไม่ว่าวุ่นใจ แต่ถึงอย่างไรพระองค์ก็ยังคงมีความปรารถนาเหมือนกับบุคคลทั่วไปเช่นกัน

ตัวอย่างของความเป็นผู้มีจิตใจดีงามเปี่ยมด้วยเมตตา ได้แก่ การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มุ่งมั่นบริจาคทาน ทั้งทรัพย์สินสิ่งของมีค่า แม้กระทั่งบุตร ภรรยา และชีวิตหากมีผู้ใดต้องการ ด้วยปรารถนาพระโพธิญาณในภายภาคหน้า ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมของพระองค์ตั้งแต่ประสูติจนถึงคราวถูกเนรเทศก็มีได้ทรงหยุดหย่อนในการบริจาคทาน เช่น

- “หน่อพระชินศรีโมลีโลก พระทัยนั้นปรารถนาจะข้ามโอฆสงสาร มิได้ย่อหย่อนที่จะบริจาค มหาทาน เมื่อชนมานได้สืบทอดพระวรราชา โอมัญจิตวา จึงเปลื้องเครื่องปล้นธนาออกจากพระองค์ทรงประสาทให้แก่พระสนมกำนัลในถ้ำหน้าลิ้นวาระแก้ครั่ง ด้วยพระหฤทัยท้าวเธอหวังพระโพธิญาณในอนาคตกาล นั้นแล
- ทาน ปวดเตลี ท้าวเธอก็เปรมปรีดีจะบริจาคทานมิได้ขาด จึงให้อำมาตย์ทำทานศาลา ทาน ปวดเตตวา ให้จัดแจงทั้งเงินทองเสื้อผ้า ราชวัตถุศุภกาภรณ์ พรรณแพรม้วนม้วน สรรพภัณฑ์ เครื่องดีอันมีค่า ตามแต่จะปรารถนาแล้วยกให้แก่ยากเข็ญใจทุกถ้ำหน้า ท้าวเธอทรงพระราชศรัทธามิรู้สิ้น ดุจพื้นพระธรณินทร์อันหนาหนัก เป็นที่บำรุงรักแก่ไพร่ฟ้า
- กัมเม พาทริก ธานี อย่างว่าแต่เสวตคชาพาทริกทานอันยอดยากที่จะยกให้ ถ้ามียากผู้ใดๆ จะปรารถนาซึ่งพาทริกถุขนิยน์เนตรทั้งคู่ เราก็อาจจะเชือดชูออกบริจาคให้เป็นทาน จะแลกพระโพธิญาณในเบื้องหน้า อย่างว่าแต่จะต้องบัพพชาขนิยกรรมทำโทษ ถึงไพร่ฟ้าเขาจะพิโรธรอนรานประหารชีวิต เราก็มิได้คิดย่อท้อที่จะบำเพ็ญทาน

ตัวอย่างของการไม่ยึดติดอำนาจวาสนา และทรัพย์สินสมบัติ ยอมรับผิดชอบในสิ่งที่กระทำ แม้พระองค์จะถูกเนรเทศก็มีได้เหนียวรั้งพระนางมัทรีเอาไว้ ทรงอนุญาตให้อภิเษกกับชายอื่นที่มาสู่ขอได้ตามใจ

ตัวอย่างของความมีสติปัญญาฉลาดหลักแหลมสามารถคลี่คลายปัญหาได้โดยแยบคายสังเกตุได้จากพฤติกรรมดังนี้

- ทำนายฝันให้แก่พระนางมัทรี เพื่อมิให้มีความวิตกกังวลเกิดขึ้นกับพระนาง ซึ่งจะเป็นการขัดขวางการบริจาคปิยบุตรทานบารมี
- แม้ว่าอามะจะทำนายทางบุญนิมิตแต่ตามจริง ไทนางจะทอดทิ้งพระลูกแล้วด้วยอาลัย ก็จะเป็นพาทริกภัยแก่โพธิญาณ จำจะทำนายด้วยโวหารให้เหตุหาย

- ตั้งค่าไถ่ตัวพระกัณหาชาติไว้สูง เพื่อมีเพียงพระราชอัยกาอัยกีเท่านั้นที่จะสามารถไถ่ตัวทั้งสองพระองค์ได้
- เมื่อพระนางกลับมาแล้วไม่เห็นสองกุมาร พระองค์ก็นำอุบายหึงหวงมาใช้เพื่อหักความเศร้าโศกลง “**อถ มหาสตุโต** สมเด็จพระราชสมภาร เมื่อได้สดับสารพระมัทรี เธอแสนวิโยคโศกศัลย์สุดกำลัง ถึงแม้จะมีมิตรสแค้นางมั่งจะมีเป็นการ จำจะเอาไวยการการหึงเข้ามาหักโศกให้เสื่อมลง ตัวอย่างของการตั้งตนอยู่ในอุเบกขา มีความอดทนอดกลั้น แม้ชู้ชกจะโบยตีสองกุมารต่อหน้าพระที่นั่ง พระองค์ก็สามารถระงับอารมณ์ซึ่งโกรธนั้นได้ เช่น

“**ดูกร มหาเวสสันดร** อย่าอ้าวรณม์ไว้เว้ทำเนาเขา ชำกับเจ้าเขาจะตีกันไม่ต้องการให้ลูกเป็นทานแล้วยังมาสอดแค้นเมื่อภายหลัง ท้าวเธอก็ตั้งพระสมาธิระงับดับพระวิโยคกลั้นพระโศกสงบแล้ว พระพักตร์ก็ผ่องแผ้วแจ่มใส” ดังนี้

พระเวสสันดรทรงตั้งตนอยู่ในทศพิธราชธรรมตลอดพระชนม์ชีพ และบำเพ็ญบุญมหาบริจาคครบ ๕ ประการ ตามความปรารถนาทุกประการ

* จากหนังสือเล่าความตามแหล่ง ในมหาเวสสันดรชาดก โดยพระครูวินัยธร มาณพ ฌ วัดโพธิ์ท่าเตียน

พระนางมัทรี

พระนางมัทรี เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น พระสุณิสาศรีสะเกษ นางแก้วกัลยาณี พระยอดเขาวอนงค์องค์อัครราชานารี องค์สมเด็จพระชนนี ศรีสุนทรราชสุณิสา พระยุพียงเยาวดี เป็นต้น

พระนางมัทรีเป็นพระราชธิดาแห่งกษัตริย์มัททราชอภิเชกสมรสกับพระเวสสันดร มีพระโอรสชื่อ พระขาลีและมีพระธิดาชื่อพระกัณหา พระนางตามเสด็จพระเวสสันดรไปยังเขาวงกต แม้จะถูกพระเจ้ากรุงสุยชัยทัตทาน แต่ด้วยความจงรักภักดีต่อพระสวามีพระนางก็ไม่ทรงยินยอม

เมื่อพระนางมัทรีตามเสด็จไปเขาวงกต พระนางได้ปฏิบัติต่อพระสวามีและสองกุมาร คือ ลูกขึ้น แต่เข้ากวาดพื้นบริเวณอาศรม ตั้งน้ำดื่ม จัดน้ำสรงพระพักตร์ จัดสถานที่ให้เป็นระเบียบและเข้าป่าหาผลไม้ทุกวัน พระนางได้ปรนนิบัติรับใช้และทำตามหน้าที่อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

พระนางมัทรี เป็นแบบฉบับของนางในวรรณคดีที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ทั้งการเป็นแม่ที่ประเสริฐของลูก และการเป็นภรรยาที่ดีของสามี คือมีความอ่อนน้อม นอบน้อมและอดทน เป็นภรรยาแม่แบบผู้มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรของสามี สนับสนุนเป้าหมายชีวิตอันประเสริฐที่พระสวามีได้ตั้งไว้ เป็นแบบอย่างของภรรยาตามที่ศนะของคณตะวันออก เช่น ปฏิบัติดูแลเรื่องข้าวปลาอาหาร และมีคุณธรรมสำคัญคือ ซื่อตรง จงรัก และหนักแน่นต่อสามี

พระนางมีความนับถือ เชื่อฟัง และจงรักภักดี เมื่อพระเวสสันดรกล่าวเชิงบริภาษพระนาง พระนางก็ทูลชี้แจง

แม้พระเวสสันดรกล่าวเชิงบริภาษเชิงหึง พระนางมัทรีก็ได้ตอบด้วยถ้อยคำนิ่มนวล กล่าวชี้แจงความบริสุทธิ์และทูลขอประทานโทษต่อสามี แสดงถึงความมีวัฒนธรรมและจริยวัตรอันงดงามของนาง กษัตริย์ มิได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงผิดกุลสตรีและผิดธรรมเนียมแบบอย่างของภรรยาที่ดี แม้เมื่อพระเวสสันดรประทานสองกุมารแก่ชุกเป็นบุตรทาน พระนางมัทรีก็พลอยอนุโมทนาด้วยแสดงถึงความดีงามของพระนาง ที่ทรงมีน้ำพระทัยศรัทธาในการบริจาคตานเช่นเดียวกับพระเวสสันดร

เมื่อพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรีต่อพระเวสสันดร และพระเวสสันดรพระราชทานให้ พระนางก็อยู่ในพระอาการปกติเพราะทรงเชื่อพระทัยว่าพระเวสสันดรทรงเป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ทรงยอมตามพระราชอัธยาศัย และที่สุดพระอินทร์ก็ทรงคืนพระนางต่อพระเวสสันดรดังเดิม

เมื่อกองทัพของพระเจ้ากรุงสุยชัยไปถึงสระมุจลินท์ พระเวสสันดรคาดว่าเป็นกองทัพของศัตรูจะตามมาทำร้าย แต่พระมัทรีทรงสังเกตทราบว่าเป็นกองทัพของพระเจ้ากรุงสุยชัยและทูลให้พระเวสสันดรทราบ

พระนางมัทรีรักและเลียดลูกด้วยความทะนุถนอม ดูแลเอาใจใส่และให้ความอบอุ่นแก่ลูก เมื่อพระนางมัทรีพลัดพลากจากสองกุมารก็เที่ยวค้นหาพระลูกรักแต่ไม่พานพบได้แสดงถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูก

พระนางมัทรีกลับชาติมาเกิด คือพระนางยโสธราพิมพา พระมารดาพระราหู

พระชาติ

พระชาติ เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น พ่อสายใจ พ่อหน่อเนื้อ ภาคินโยนาค เป็นต้น

พระชาติเป็นพระราชโอรสของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี เป็นพระเชษฐาของพระกัณหา พระนั้ดดาของพระเจ้ากรุงสยชัยและพระนางผุสดี เมื่อเวลาประสูติ พระประยูรญาติได้ทรงนำตาข่ายทองคำมารองรับจึงได้รับพระราชทานนามว่า ชาติ แปลว่าผู้มีตาข่าย

เมื่อพระเวสสันดรทรงถูกเนรเทศออกจากเมือง พระกัณหาและพระชาติได้โดยเสด็จด้วย ขณะที่ถูกขังไปทูลขอพระกุมารทั้งสอง ชุชกได้ขู่พระกุมารตั้งแต่แรกเห็น พระกุมารทั้งสองจึงเกรงกลัวชูชกมาก ครั้นทรงทราบว่าพระบิดาประทานพระองค์ให้แก่ชูชก จึงหนีไปซ่อนองค์ในสระบัวเมื่อพระบิดาตรัสเรียกพระชาติก็ขึ้นจากสระโดยคิดว่าจักให้พระบิดาเรียกถึงสองครั้งมิบังควร

พระเวสสันดรทรงกำหนดค่าของพระชาติเท่ากับพันตำลึงทองและทรงหลั่งน้ำยกพระกุมารให้แก่ชูชก ชุชกนำพระกุมารทั้งสองออกจากเขาวงกต รอนแรมมาได้ประมาณ ๖๐ โยชน์ ครั้นตกกลางคืนก็เอาเถาวัลย์ผูกพระกุมารไว้ ส่วนชูชกขึ้นไปนอนบนคาคบไม้ ตลอดทางเหวดาก็ช่วยบำรุงรักษามิให้มีอันตรายมาแผ้วพานและดลใจให้ชูชกเดินทางไปทางกรุงสีพี ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยชัย เมื่อชูชกกราบทูลว่าพระเวสสันดรทรงประทานพระโอรสและพระธิดาให้หมู่อำมาตย์ก็พากันติเตียนพระเวสสันดรว่าน้ำพระทัยดีเกินไป เมื่อประทับในเมืองก็พระราชทานช้างแก้ว ครั้นประทับ ณ เขาวงกตก็ประทานโอรสธิดาอีก

พระชาติแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อพระบิดา ทรงแก้ข้อกล่าวหาของเหล่าอำมาตย์ที่ดูหมิ่นพระเวสสันดรในการบริจาทานพระราชมารทั้งสอง

พระชาติทรงมีความอ่อนน้อมถ่อมตน และมีคารมคมคาย เมื่อพระเจ้ากรุงสยชัยตรัสเรียกให้มาประทับร่วมพระอาสน์ พระชาติกราบทูลว่าเป็นข้าของชูชกมิบังอาจไปใกล้ชิดได้ด้วยเกรงว่าพระองค์จะมีหมอง พระเจ้ากรุงสยชัยเมื่อได้ยินคำตัดพ้อของพระชาติจึงทรงไถ่ถอนให้พ้นจากการเป็นทาสและยังพระราชทานปราสาท ๗ ชั้น ให้แก่ชูชกอีกด้วย และรับสั่งให้จัดพิธีสมโภชรับขวัญพระกุมารทั้งสอง

เมื่อพระเจ้ากรุงสยชัยตรัสถามถึงพระเวสสันดรและพระมัทรี พระชาติก็กราบทูลถึงความทุกข์ที่ทั้งสองพระองค์ทรงได้รับ และตัดพ้อพระอัยกาว่าพระโอรสพระองค์ยังไม่ทรงรักจะมารักพระนั้ดดาได้อย่างไร พระเจ้ากรุงสยชัยจึงตรัสขอโทษพระชาติและทรงยอมรับว่าเป็นความผิดของพระองค์เองที่ทรงเชื่อผู้อื่นขับไล่พระเวสสันดรไปและรับสั่งให้พระชาติไปทูลเชิญเสด็จกลับพระนคร พระชาติกราบทูลว่าพระองค์ยังเป็นพระกุมาร คำกล่าวจะไม่มีน้ำหนัก พระเวสสันดรอาจจะไม่ทรงเชื่อและไม่เสด็จกลับพระนคร พระเจ้ากรุงสยชัยจึงเสด็จไปรับพระเวสสันดรยังเขาวงกตโดยมีพระชาติทรงช้างปัจจัยนำคที่พราหมณ์เมืองกลิงราชภูร้นำมาถวายคืน

พระชาติทรงมีสถานะเป็นพระโอรสของพระเวสสันดร ทรงมีความกตัญญูเป็นเลิศทรงยอมเป็น
 บุตรทานให้พระบิดาทรงบริจาคแก่ชุกเพื่อให้พระบิดาได้สำเร็จพระโพธิญาณค้นพบทางหลุดพ้นจาก
 สังสารวัฏ และเมื่ออำมาตย์กล่าวดูแคลนพระบิดา ก็ทรงแก้ต่างแทนพระบิดาให้อำมาตย์เหล่านั้นได้เห็น
 กระจ่างถึงความจริงในตัวพระบิดา แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณบุพการีของพระชาติที่ไม่ยอมให้ใครมา
 ดูหมิ่นบิดามารดาของตนในทางที่ไม่เป็นจริง เป็นผู้ที่สามารถประพฤติตนได้เหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ
 รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ และรู้จักกาล รู้ว่าเวลาไหนควรปฏิบัติตนอย่างไร เป็นต้น

พระชาติกลับมาชาติมาเป็นพระราहुล เป็นสามเณรรูปแรกของพุทธศาสนาเมื่อบวชเป็นภิกษุแล้ว
 บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง
 ผู้ใคร่ในการศึกษา ท่านนิพพานก่อนพระพุทธองค์ ก่อนพระสารีบุตร ก่อนพระโมคคัลลานะ ดับขันธปรินิพพาน
 ที่บ้นทุกัมพลศิลาอาสน์ ณ ดาวดึงส์เทวโลก

พระกัณหา

พระกัณหา หรือ กัณหาชินานาถ เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร้อยยี่สิบห้ามหาเวสสันดรชาดก เป็นพระธิดาของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี เป็นพระนัดดาของพระเจ้ากรุงสุยชัยและพระนางผสuti และเป็นพระกนิษฐาของพระชาติ

พระกัณหา เป็นผู้ที่ทำให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญบุตรทานบารมีซึ่งเป็นทานอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ทั้งหลายไม่สามารถทำได้ นอกจากมหาบุรุษผู้ทรงหวังพระโพธิญาณเท่านั้น ดังที่พระเวสสันดรทรงตรัสว่า

“พระลูกเอ๋ย เจ้าไม่รู้หรือพระบิดุรงค์บรรจงรักพระโพธิญาณ หวังจะยังสัตว์ให้ข้ามห้วงมรรณพภพสงสารให้ถึงฟาก เป็นเยี่ยงอย่างยอดยากที่จะข้ามได้”

พระกัณหาเป็นผู้ที่มีความกตัญญู เชื่อฟังคำสั่งสอนและมีความเฉลียวฉลาด ได้ติดตามพระเวสสันดรและพระมัทรีไปยังเขาวงกต เมื่อถูกยกให้แก่ชูชกก็หาทางหลบหนี เช่น

“สองเจ้าก็วิงวอนถึงมวงคลสระศรี สองกุมารกุมารีทรงผ้าคากรองเข้าให้มันคง แล้วเสียรอยถอยหลังลงสู่สระศรี เอวาริมาบังองค์ เอาใบขบงมาบังพระเกศ หวังจะซ่อนพระบิดุเรศกับพราหมณ์ด้วยความกลัวอยู่ในสระบัว นั้นแล”

และเมื่อพระเวสสันดรตรัสเรียกโดยกล่าวว่า

“...โยเจ้าไม่เอ็งอาจยอมยอต่อทั้งพระบิดาให้พราหมณ์มันจ้วงจาบหยาบเข้าเจ้าเห็นชอบอยู่แล้วหรือหนาพ่อสายใจ...”

ทั้งสองกุมารก็ขึ้นจากสระมาแต่โดยดี

พระกัณหาเป็นผู้วางใจถึงคนคนนั้นจะดีหรือไม่ดีต่อตนก็ตามก็ยังเชื่อฟังคำสั่งโดยไม่ขัดขืน และยังม่มีน้ำใจคอยช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ เป็นผู้ที่เข้าใจในเจตนาของพระเวสสันดรที่เสียสละเพื่อประโยชน์ของชนหมู่มาก แม้การเสียสละนั้นจะทำให้ตนเองลำบากก็พร้อมที่จะเข้าใจเหตุผลความจำเป็นที่ตนต้องเสียสละ พระนางกัณหากลับชาติมาเป็นพระอุบลวรรณาเถรี ชำนาญในการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้รับตำแหน่งในทางเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่ายผู้มีฤทธิ์และเป็นอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย

ท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์)

ท้าวสักกเทวราช เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์มหาเวสสันดรชาดก เป็นพระราชสามีของพระนางผุสดีขณะสถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีนามเรียกต่าง ๆ เช่น โกสิย์ อมรินทร์ ศักรินทร์ วัชรินทร์ เทวราช จอมสิเนรุราช ตรีเนตร พัทธินทรเทวราช มัชฌวาน สมเด็จพระบรมสุรารถี เทวราชสุราธิบดี เพชรปาลี ทิพยจักขุเทเวศร์ ท้าวพันดา สหัสจักขุเทเวศร์ สหัตถ์สนัยน์ สหัตถ์เนตร สหัตถ์ภานุมาศ สหัตถ์มบัติ เป็นต้น

ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ เป็นตัวละครที่เป็นตัวเชื่อมเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกให้เนื้อหามีความต่อเนื่องกัน คอยช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ลุกล่วงไปได้ด้วยดี และยังเป็นผู้ตลบันดาลให้ตัวละครต่าง ๆ ได้มาพบกันด้วย

บทบาทของท้าวสักกเทวราช มีอยู่ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเกือบทุกกัณฑ์ ตั้งแต่

กัณฑ์ทศพร พระนางผุสดีจะจุติจากสวรรค์ได้ขอประทานพร ๑๐ ประการ

กัณฑ์หิมพานต์ ทรงรำพึงถึงพระพรที่ประสาธน์ให้แก่พระนางผุสดีว่า พระพรทั้งเก้าก็ได้สำเร็จ ยกเว้นแต่พระลูกแก้วที่พระนางปรารถนา พระองค์ก็เห็นควรจะประสิทธิ์ให้

กัณฑ์วนประเวศน์ ทรงสั่งให้พระเวสสุกรรมเทพบุตรมานิรมิตบรรณศาลา ๒ หลัง ที่จงกรม ๒ หลัง กับที่พักกลางวันและกลางคืนพร้อมด้วยเครื่องบรรพชิตบริวารทุกประการ

กัณฑ์มัทรี ทรงสั่งให้เทวดาจำแลงเป็นสัตว์ร้าย ๓ ชนิด นอนขวางทางพระนางมัทรีไม่ให้เสด็จตามไปทันสองกุมาร

กัณฑ์สักกบรรพ นิรมิตองค์เป็นพราหมณ์เข้าไปทูลขอพระนางมัทรี เพื่อว่าเมื่อประทานให้แล้วจะถวายคืนให้พระนางได้อยู่ปฏิบัติรับใช้ต่อไป

กัณฑ์ฉกษัตริย์ หกษัตริย์ทรงกันแสงจนสลบไป ทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา หกษัตริย์ก็ฟื้นคืนสมปกติ

พระอินทร์เป็นเทพที่มีจิตใจดี มีความเมตตากรุณา เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม ชอบช่วยเหลือคนดีมีคุณธรรมที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก และทรงเป็นผู้มองการณ์ไกล ทรงเล็งเห็นว่าพระเวสสันดรมิจิตปรารถนาพระโอรสในอนาคตกาลจึงทรงคอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้พระเวสสันดรทรงสมปรารถนาอยู่เสมอ

ตัวอย่างของความมีจิตใจดีมีเมตตากรุณาเช่น ในกัณฑ์ทศพรและกัณฑ์หิมพานต์ทรงเมตตาประทานพร ๑๐ ประการให้ตามที่พระนางผุสดีขอ และยังพรนั้นให้สำเร็จตามที่พระนางปรารถนา ส่วนในกัณฑ์ฉกษัตริย์ก็ทรงบันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมาประพรมให้กษัตริย์ทั้งหกฟื้นคืนสมปกติ

ความเป็นเทพที่คอยปกป้องคุ้มครอง คอยช่วยเหลือบุคคลที่ทำแต่ความดีที่เดือดร้อนในโลกมนุษย์ เช่นในกัณฑ์วนประเวศน์ ได้ช่วยเหลือพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหาและพระชาลีในระหว่างเดินทางไปยังเขาวงกต และเมื่อเสด็จถึงเขาวงกตก็พบพระอาศรมที่ได้ให้พระเวสสุกรรมมานิรมิตไว้ให้

ความเป็นเทพที่มีความคิดละเอียดรอบคอบ เช่นสั่งให้เทวดาจำแลงเป็นสัตว์ร้าย ๓ ชนิด คือราชสีห์ เสือเหลือง และเสือโคร่ง นอนขวางทางพระนางมัทรีเพื่อไม่ให้พระนางตามไปขัดขวางการบริจาคปุตตทาน ของพระเวสสันดรได้ในกัณฑ์มัทรี และในกัณฑ์สักกบรรพ พระองค์ก็ทรงเกรงว่าจะมีผู้อื่นมาขอพระนางมัทรี จึงแปลงองค์เป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางเสียก่อน เมื่อพระเวสสันดรประทานให้ พระอินทร์ทรงอนุโมทนา แล้วก็ถวายคืนพร้อมทั้งแสดงองค์ให้ปรากฏและพระราชทานพร ๘ ประการแก่พระเวสสันดรด้วย รวมความว่า พระอินทร์คอยช่วยเหลือพระเวสสันดรตลอดเรื่อง เช่น **ไม่ให้พระเวสสันดรวิบัติ ไม่ให้พระเวสสันดรขัดข้อง ไม่ให้พระเวสสันดรต้องกังวล ให้พระเวสสันดรบรรลุผลดังปรารถนา**

ท้าวสักกเทวราช กลับชาติมาเกิดเป็นพระอนูรุทธเถระเป็นผู้ไม่รู้จักคำว่า **ไม่มี** และเมื่อสำเร็จเป็น พระอรหันต์แล้วได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางผู้มีทิพยจักขุญาณ เป็นปฐมเหตุประเพณีทอดผ้าบังสุกุล หรือทอดผ้าป่า นิพพาน ณ ภายใต้ร่มกอไผ่ ในหมู่บ้าน เวฬุวะ แคว้นวัชชี

พระนางมุสตี

พระนางมุสตี เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร้ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เดิมเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพันธุรมราชชื่อสุธัมมา ต่อมาได้บังเกิดเป็นอัคมรเหสีของสมเด็จพระอมรินทราบหาราชชื่อมุสตี เมื่อจุติจากสวรรค์ได้ถือกำเนิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามัททราช ครั้นเจริญวัยก็ได้อภิเษกเป็นอัคมรเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัย และเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร

พระนางมุสตีธิดากษัตริย์มัททราชมเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัยแห่งกรุงศรีพราหมณ์ และพระมารดาของพระเวสสันดรนั้น เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพันธุรมราช แห่งพันธุรมดินนคร ทรงได้รับพระราชทานแก่นจันทร์แดงจากพระราชบิดาจึงได้นำไปบดใส่ผอบทองและถวายแด่พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งอธิษฐานว่าขอให้ได้เป็นพุทธมารดาในอนาคต ด้วยกุศลผลบุญนี้ทำให้พระนางได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ เป็นพระมเหสีของพระอินทร์ ครั้นเมื่อถึงกำหนดจะจุติจากสวรรค์ ก็ได้รับพระราชทานพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ด้วย

พระนางมุสตีมีอุปนิสัยรักสวยรักงาม เช่นในพรที่ขอจากพระอินทร์ส่วนมากก็จะยึดติดกับรูปร่างภายนอก เช่น ขอให้ดวงเนตรทั้งสองมีสีดำประดุจดวงตาลูกเนื้อทราย ขอให้มီးพระขนงเขียวดจสร้อยคองนกยูง ขอให้มီးพระครรภ์ปรากฏนูนดังสตรีสามัญ ขอให้มီးพระถันทั้งคู่ดำในเวลาทรงครรภ์และเมื่อประสูติแล้วขอให้หย่อนยาน ขอให้เส้นพระเกศเป็นมันดุจสีปีกแมลงค่อมทอง และขอให้พระฉวีละเอียดยดุดังทองคำธรรมชาติ ส่วนในข้อที่แสดงว่าพระนางเป็นผู้มีความเมตตากรุณา ก็คือ ได้ขอพระราชทานพรให้ทรงมีอำนาจปลดปล่อยนักโทษประหารชีวิตให้พ้นโทษ และในข้อที่แสดงความยึดมั่นในตำแหน่งฐานะ ก็คือ ขอให้ได้ประทับในปราสาทพระเจ้าสีวีราช

พระนางมุสตีในฐานะพระราชมารดา ทรงเป็นแม่ที่รักลูก ห่วงใยลูก เมื่อลูกมีปัญหาก็รีบหาทางช่วยแก้ไข แต่ในฐานะของผู้ปกครองประเทศก็จะออกเดินทางไปเยี่ยมเยียนประชาชน ดูแลทุกข์สุขของประชาชน และประทานเงินทองให้แก่ราษฎร ส่วนในฐานะของพระอัคมรเหสีก็สามารถเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้เป็นอย่างดี

พระนางมุสตีกลับชาติมาเกิดเป็นพระนางสิริมหามายา

ชูชก

ชูชก เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ เป็นผู้เกิดในตระกูลพราหมณ์โกวาทิกชาติซึ่งเป็นพราหมณ์พวกที่ถือตนว่ามีกำเนิดสูงกว่าผู้อื่น มักใช้คำว่า “โง” แปลว่า “ผู้เจริญ” เป็นคำร้องเรียก

แม้ชูชกจะเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ถือตนว่ามีกำเนิดสูงกว่าผู้อื่น แต่ชูชกก็ยากจนเฉยใจยิ่ง ต้องเที่ยวขอลานเขาเลี้ยงชีพ ชูชกมีบ้านอยู่ในหมู่บ้านทุนนวิฐติดกับเมืองกลิงคราชภูรี มีรูปร่างหน้าตา น่าเกลียด ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ

ลักษณะนิสัยของชูชก

๑. มีความตระหนี่เหนียวแน่น ขอลานได้มากเท่าไรก็เก็บไว้ไม่ยอมนำไปใช้จ่ายจนได้ถึง ๑๐๐ กษาปณ์

๒. มีความโลภ เที่ยวขอลานจนมีเงินมากมายก็ยังไม่ยอมหยุดเพื่อนำเงินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ แก่ตน ยังคงขอเรื่อยไป

๓. รักและหลงเมีย ยอมให้นางทุกอย่าง เช่น “ที่นี้งานการเจ้าอย่าได้ทำ ทั้งหุงต้ม ตักต้ำตามใจ เจ้าเถิดนะแม่ ขอแต่ว่ามานั่งให้พี่นี้แล ๆ พอให้ชื่นใจ พี่ก็จะรับรำกระทำไปไม่ละเลย” แม้รู้ว่าการเดินทางไปเฝ้าพระเวสสันดรนั้นแสนยากลำบากเพียงใด

๔. เป็นคนฉลาด มีเล่ห์เหลี่ยมมาก ฉลาดทั้งในด้านการพูดและกลอุบาย

• ฉลาดในการพูด เช่น ก่อนที่จะทูลขอสองกุมาร ได้ยกแม่น้ำทั้งห้าขึ้นมาเปรียบกับน้ำพระทัยของพระเวสสันดร เป็นการหว่านล้อมเสียก่อนแล้วจึงทูลขอว่า “เสมือนหนึ่งน้ำพระทัยทูลกระหม่อมแก้ว อันยากมาถึงแล้วไม่เลือกหน้า ตามแต่จะปรารถนาทุกวดยาน กาญจนอลงกตรถรัตน อัครสรรพสารพัด พิพิธโกโคย จนกระทั่งถึงภายในปัญจมหาบรีจาด อันเป็นยอดยากยิ่งไม่ทอดยอ ด้วยพระองค์หมายมั่น พระสร้อยสรเพชฌดาญาณ พระคุณเจ้าเอ๋ย ข้าพระราชสมภารนี้เป็นคนจนทุพพลภาพสุดเข็ญ จะหาเข้าได้ กินเย็นก็ทั้งยาก ครั้นนี้อุตส่าห์บ่ายบากบักป่าฝ่าดงพนัสแสนกัณดาร หวังจะรับพระราชทานพระชาลีกัณหา ไปเป็นทาสทาสี ขอพระองค์ทรงยกยอดบิษุบุตรทานบารมีแก่ข้าสขีนี้เถิด”

• ฉลาดในกลอุบาย คือเมื่อพบเจตบุตรถูกเจตบุตรชู่จะฆ่า ก็แก้งบอกว่าตนเป็นทูดจากพระเจ้ากรุงสญชัยถือพระราชสาส์นไปยังพระเวสสันดร โดยอ้างกลองใส่อาหารว่าเป็นกลองใส่พระราชสาส์นเจตบุตร จึงเข้าช่วยเหลือ

“เข้าประคับประคองแต่ค่อยค่อยพยุพยุงงยาม ได้ยินเสียงกรุกกรักก็ทักถามว่าอะไรนั่นเจ้าข้า ตาแกก็กลับกลักพริกกลักงว่าใส่สาส์นตราพระราชสีห์ เจตบุตรก็ยินดียกขึ้นทูนหัว เฒ่าก็ร้องล่ำทักว่ารับ แต่ค่อยค่อยของมันหนัก กลักนี้มีใช้ช่วยอย่าเหวี่ยงวางลงให้ราบเจตบุตรก็ปูล่างกราบกราบนึกว่าจริง”

๕. มีความละเอียดรอบคอบ เมื่อจะจากนางอมิตตดาไป ได้หาพื้น ตักน้ำ และซ่อมบ้านให้เรียบร้อย ทั้งยังสั่งสอนนางให้ระวังตัวเกรงจะถูกคนพาลมารังแก

๖. มีความยึดมั่นในพิธีทางไสยศาสตร์ เช่น

“แต่ถ้าก็ยังอมิตตดาครุณศ ให้นั่งนิ่งในทักษิณประเทศสืบสายสำเนียง แล้วกระทำประทักษิณวนเวียนวงได้สามรอบ ตามฉบับระบอบไสยศาสตร์เพท ว่าทั้งผู้ยู่ก็จะไม่มีภัยทั้งผู้ไปก็จะไม่มีเหตุ หากจะให้เจริญสุขสวัสดิ์วิเศษทั้งสองข้าง”

ชูชกเป็นตัวอย่างของคนที่ดีอยู่ในกาม ต้องมาตกระกำลำบากในยามชรา เข้าลักษณะว่า “วัวแก่กินหญ้าอ่อน” ในตำราหิโตปเทศกล่าววว่า “ความรู้เป็นพิษเพราะเหตุไม่ใช่ ปราสาทเป็นพิษเพราะคนเข็ญใจ อาหารเป็นพิษเพราะไฟธาตุไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่” ชูชกแสดงให้เห็นว่าเป็นจริงทุกประการ เช่น ปราสาทเป็นพิษเพราะคนเข็ญใจ เพราะชูชกอยู่บนปราสาทได้ไม่ถึงเจ็ดวันก็ตาย อาหารเป็นพิษเพราะไฟธาตุไม่ย่อย ชูชกกินอาหารจนเกินขนาดทำให้อาหารไม่ย่อยจึงตาย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่ ชูชกได้ความลำบากก็เพราะนางอมิตตดาใช้ให้ไปขอกัณหาขาลีจากพระเวสสันดร

ชูชกกลับชาติมาเป็นพระเทวทัต สุตท้ายถูกแผ่นดินสูบ

พระเจ้ากรุงสุยชัย

พระเจ้ากรุงสุยชัย เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น สมเด็จพระบรมกษัตริย์ พระปิ่นเกล้ามกุฎพิภพสิพี สมเด็จพระอัยกาธิบดีศรีสมมุติเทพวงศ์ เป็นต้น

พระเจ้ากรุงสุยชัย เป็นพระราชานแห่งกรุงสิพีราชภูร์ พระราชบิดาของพระเวสสันดร เมื่อพระโอรสมีพระชนมายุสมควรจะสืบราชสมบัติแล้วก็ทรงสละราชสมบัติให้ทรงปกครองต่อไป พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่เห็นแก่ประโยชน์ของบ้านเมืองมากกว่าประโยชน์ส่วนพระองค์เอง ทรงเนรเทศพระเวสสันดรออกจากเมืองพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระขาลี และพระกัณหา เมื่อชาวเมืองมาร้องทุกข์ว่าพระโอรสทรงกระทำผิดแม้พระมเหสีจะทูลขอร้องประการใดก็ได้คืนคำทั้งที่ทรงอาลัยรักในพระโอรส แต่ก็ทรงหักพระทัยได้เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง และยังได้ทรงไถ่ตัวพระขาลีและพระกัณหาคืนจากชูชกด้วย

พระเจ้ากรุงสุยชัยแม้จะเป็นพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อทราบว่าเป็นผู้ผิดก็หาได้ทรงมีทฐิไม่ทรงขอโทษพระขาลีซึ่งเป็นพระนัดดา

ตอนรับพระเวสสันดรกลับเข้าเมืองก็ได้ตรัสขอโทษพระเวสสันดร

พระเจ้ากรุงสุยชัยกลับชาติมาเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ

นางอมิตตดา

นางอมิตตดา เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่างกัน เช่น อมิตดา อมิตตดาปนา

ในกัณฑ์ชูชกได้กล่าวถึงนางอมิตตดาว่า เป็นบุตรสาวของพราหมณ์ซึ่งชูชกได้นำเงินไปฝากไว้เป็นเงิน ๑๐๐ กษาปณ์ แต่บิดาของนางได้นำเงินไปใช้จ่ายจนหมด เมื่อชูชกมาทวงจึงต้องจำใจยกนางอมิตตดาให้เป็นภรรยาของชูชก

นางอมิตตดาเป็นคนสวย และขยันในกิจการงานบ้านงานเรือน ประณีตพิถีพิถันเยี่ยงภรรยาที่ดีจนเป็นเหตุให้พราหมณ์ในละแวกนั้นโกรธเคืองภรรยาของตน เพราะเห็นว่าภรรยาของตนไม่ดีเท่าอมิตตดา บรรดาภรรยาพราหมณ์ทั้งหลายจึงพากันโกรธธรมด่าทอนางอมิตตดา เมื่อกลับมาถึงเรือนแม่ชูชกจะขอทำงานแทนนาง นางก็ไม่ยินยอมที่จะใช้สามี ได้ขอให้ชูชกไปขอสองกุมารมาเป็นทาสช่วงใช้

นางอมิตตดามีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ เป็นแบบอย่างของลูกที่เชื่อฟังและอยู่ในโอวาท เมื่อต้องไปเป็นภรรยาของแม่ชูชกเพราะพ่อแม่ของตนไม่มีเงินใช้หนี้ นางก็ได้ซัดขิ้นแต่อย่างใด

“ส่วนว่านางอมิตตดานั้นเป็นลูกเหล่าตระกูลไม่เสียชาติ ไม่คิดว่าตัวเป็นสาวได้ผัวแก่แล้วก็เป็นเมียทาส คิดว่าทุกข์ของพ่อแม่กรรมแล้วก็ตามกรรม”

นางเป็นภรรยาที่ดีปฏิบัติต่อสามีอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และเป็นผู้รักษาประเพณี ไม่ยอมให้สามีต้องทำหน้าที่แทนตนตามคตินิยมของคนในยุคนั้น

“...เป็นต้นว่าหาหุงต้มต้กตำทุกคำเช้าไม่ช่วยเงินละลายเพื่อน เวลาเช้าเจ้าก็ทำเวลาค่ำเจ้าก็ให้เดือนทั้งการเรือนเจ้าก็มิให้หัว ทั้งพินเจ้าก็หักทั้งผักเจ้าก็หาเผ้าปฏิบัติเดมาชราทุกเวลากาล นั้นแล”

ชูชกทั้งรักและหลงนางอมิตตดา เมื่อต้องจากนางเดินทางไปขอสองกุมาร จึงขอมแซมบ้านให้และสั่งสอนนางอมิตตดาให้อยู่กับบ้านอย่าไปไหน อย่าเที่ยวคบเพื่อนจะเสียตัวผู้ชายชั่วจะหยอกเอน ถ้ามีคนมาพูดเกี้ยวก็อย่าได้ต่อคำ ถ้าผู้ชายเข้ามาใกล้ก็อย่าได้หักทายนเพราะจะรู้ว่าชูชกไม่อยู่

ในขณะเดียวกันนางอมิตตดาก็เป็นตัวอย่างของคนที่ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ปล่อยชีวิตของตนให้เป็นไปตามกระแสของสังคมจนเกินควร จึงแสดงนิสัยพาล พุดจาไม่สุภาพโจรร้ายและข่มขู่สามี

“...ว่ากระไรหาอายเดมาจัญไรนี้จะไม่ไปหรือ ทำหน้าเป็นหน้างั่งห้อยเหงาโง่...”

นางอมิตตดาได้กลับชาติมาเกิดเป็นจัญจมาณวิกา ถูกแผ่นดินสูบหน้าวัดเซตวันมหาวิหารอยู่บริเวณใกล้ ๆ กับเทวทัตนั่นเอง

พระอัจจุตฤษี

พระอัจจุตฤษี เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก บางที่เรียกพระมุนี พระนักสิทธิ์ พระสิทธิอาจารย์ โยคี และพระฤษี

พระอัจจุตฤษี เป็นผู้บอกทางเข้าเขาวงกตให้ชูชกไปพบพระเวสสันดร โดยหลงกลเฒ่าชูชกที่หลอกลวงว่าเป็นกัลยาณมิตรของพระเวสสันดร จึงนอกจากจะให้ที่พักพิงและต้อนรับชูชกเป็นอย่างดีแล้วยังให้กินผลไม้และบอกทางไปยังอาศรมของพระเวสสันดรด้วย

พระอัจจุตฤษีเป็นผู้บำเพ็ญเพียรบำร้อมอย่างเคร่งครัด มีความเมตตากรุณามาก เช่น ให้ชูชกได้พักผ่อนตามอัธยาศัย ให้กินผลไม้ที่ตนเก็บไว้เป็นอาหารและยังให้อาหารสำหรับเดินทางไปหาพระเวสสันดร จะเห็นได้ว่าพระอัจจุตฤษีเป็นแบบอย่างของนักธรรมผู้ฉลาด แต่ขาดเฉลียว เพราะเป็นผู้มีเมตตามากจึงถูกลวงได้ง่าย

พระอัจจุตฤษีกลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร เป็นอัครสาวกฝ่ายขวา ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะว่าผู้เลิศด้วยปัญญา เทศน์โปรดโยมแม่แล้วนิพพาน

พรานเจตบุตร

พรานเจตบุตร เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก บางที่เรียกว่าพรานป่า เป็นพรานผู้ชำนาญป่าชาวเจตราชฎร์ ที่มีร่างกายกำยำล่ำสัน สูงใหญ่หนวดเคราดก วาจาหยาบ ใจกล้า ดุดันและเหี้ยมโหด ได้รับมอบหมายจากกษัตริย์เจตราชฎร์ให้ไปคอยรักษาต้นทางเพื่อมิให้ผู้ใดไปรบกวนพระเวสสันดร เช่น ชาวสีพีไซ้ให้คนมาทำร้ายหรือยาจกติดตามไปขอพระกุมาร ยกเว้นแต่ทูตของกรุงสีพีหรือผู้รับคำสั่งจากพระเจ้าเจตราชฎร์เท่านั้น

เมื่อชูชกเดินทางไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดรจนถึงถิ่นที่พรานเจตบุตรดูแล ก็ลวงเจตบุตรว่าชาวสีพีหายโกรธเคืองพระเวสสันดรแล้ว พระเจ้ากรุงสมุชชัยและพระนางมุสตีมีพระประสงค์จะพบพระโอรสจึงให้ชูชกเป็นทูตไปเชิญพระเวสสันดรกลับบ้านเมือง พรานเจตบุตรก็ตั้งใจต้อนรับเลี้ยงดูชูชกเป็นอย่างดี ให้พักอาศัยจัดเสวยอาหารให้ และแนะนำทางที่จะไปยังอาศรมของพระอัจจุตฤษี ต้นทางที่จะเข้าสู่อาศรมของพระเวสสันดร เพื่อให้แวะถามถึงหนทางที่จะไปยังเขาวงกตต่อไป

พรานเจตบุตร เป็นแบบอย่างของคนดีแต่ไม่ฉลาด จึงตกเป็นเหยื่อของคนหลอกลวงที่มากไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมอย่างชูชก

พรานเจตบุตรกลับชาติมาเป็นพระฉันทะเถระ

พระเจ้ามัททราช

พระเจ้ามัททราช เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นกษัตริย์ผู้ครองแคว้นมัททราช ในเรื่องกล่าวถึงพระเจ้ามัททราชสองพระองค์ พระองค์หนึ่งเป็นพระราชบิดาของพระนางมัทสดีผู้เป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัย และมีพระโอรสพระนามว่าเวสสันดร ส่วนอีกพระองค์หนึ่งคือพระราชบิดาของพระมัทรี มเหสีของพระเวสสันดร

พระเจ้ามัททราชที่เป็นพระราชบิดาของพระมัทรีนั้นอาจจะเป็นพระเชษฐาหรือพระอนุชาของพระนางมัทสดีก็ได้ เพราะในตอนทีกล่าวถึงพระเวสสันดรเมื่ออภิเษกกับพระมัทรีนั้นได้กล่าวไว้ว่า “พระมัทรีเป็นราชธิดาในมาตุลราชวงศ์” คำว่า “มาตุล” อาจหมายถึง “ลุง” หรือ “น้า” (ญาติฝ่ายแม่) ก็ได้

ตอนท้ายของเรื่องมหาเวสสันดรชาดกกล่าวว่า พระเจ้ามัททราช พระราชบิดาของพระมัทรีกลับชาติเป็นพระมหานามศากยราช ซึ่งพระมหานามศากยราชเดิมเป็นราชบุตรพระเจ้าอมิตตพรราชาผู้เป็นพระเจ้าอาของพระสิทธัตถะกุมาร

พระวิสสุกรรม

พระเวสสุกรรม เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า พระเวสสุกรรม พระวิศณุกรรม หรือพระวิศวกกรรม

บทบาทและพฤติกรรม ในกัณฑ์วนประเวศน์ พระวิสสุกรรมเป็นผู้ที่ได้รับคำสั่งจากพระอินทร์ให้มานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลัง หลังหนึ่งให้กับพระเวสสันดร อีกหลังหนึ่งให้กับพระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาติ พร้อมด้วยเครื่องบรรพชิตบริวารทุกประการ แล้วบันดาลให้สัตว์ร้ายและนกอันมีเสียงที่ไม่ไพเราะหนีไปอยู่ที่อื่นและกำชับให้เจ้าป่าดูแลทั้งสี่กษัตริย์เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์ พระวิสสุกรรม คือเทพบุตรผู้มีคุณธรรม ปฏิบัติดี เป็นผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของพระอินทร์ เป็นแบบอย่างลูกน้องที่ปฏิบัติตามคำสั่งเจ้านายอย่างดีไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระอินทร์สั่งให้พระวิสสุกรรมลงมาเนรมิตอาคารและคอยดูแลทั้งสี่กษัตริย์ พระวิสสุกรรมกลับชาติมาเกิดเป็นพระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีฤทธิ์มาก

ช่างปัจจัยนาค

ช่างปัจจัยนาค เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ปรากฏในกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์ เป็นช่างคู่พระบารมีของพระเวสสันดร มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ช่างปัจจัยนาคเคนทร์ ช่างต้นมงคลเศวตไอยรา เศวตคชาคเขนทรปัจจัย และพระคชินทเรศเศวตคชพิเชียรพิชัยปัจจัยนาค

ในกัณฑ์หิมพานต์ กล่าวถึงเมื่อพระนางผุสดีประสูติพระครุฑและประสูติพระราชกุมารกลางพระนคร ณ ตรอกพ่อค้า โดยได้รับการถวายพระนามว่า “เวสสันดร” ได้มีนางช่างตระกูลฉันทันต์ชื่อ “กเรณู” พาลูกช่างสี่ขวบบริสุทธ์มาไว้ในโรงช่างต้น ลูกช่างนี้มีชื่อว่า “ปัจจัยนาค” เป็นช่างแก้วอุดมด้วยมงคลลักษณะอันเลิศยิ่งนัก ไม่ว่าจะไปยังพื้นที่แห่งใด ก็จะมีบันดาลความอุดมสมบูรณ์มายังพื้นที่นั้น ๆ ขณะนั้นเมืองกลิงคราชภูร์เกิดวิบัติข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ประชาชนยากแค้นแสนสาหัส แม้ว่าเจ้าเมืองกลิงคราชภูร์จะพยายามบำเพ็ญพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้ฝนตกก็ไม่สำเร็จ จึงได้ให้พราหมณ์ ๘ คน มาขอพระราชทานช่างปัจจัยนาค พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ เป็นเหตุให้พระเวสสันดรถูกขับพหวนิยามออกจากเมือง และในกัณฑ์มหาราชกล่าวถึงเมื่อชูชกขอสองพระกุมารจากพระเวสสันดรและพาเดินทางผ่านเข้ามาหน้าพระที่นั่งพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระองค์จึงได้เฝ้าพระชาติและพระกัณฑ์แล้วรับสั่งให้เตรียมทัพเพื่อไปรับพระเวสสันดรกลับคืนพระนคร ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่พราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ทั้ง ๘ คน ได้นำช่างปัจจัยนาคเคนทร์มาถวายคืน พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงให้เป็นช่างทรงของพระชาติไปยังเขาวงกต และในนครกัณฑ์พระเวสสันดรก็ได้ทรงช่างปัจจัยนาคเคนทร์กลับคืนสู่พระนคร

ช่างปัจจัยนาคถือเป็นช่างที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวเมืองกลิงคราชภูร์เช่นเดียวกับชาวเมืองสีพีคือเมื่อเมืองกลิงคราชภูร์เกิดวิบัติ ข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ชาวเมืองยากแค้นไปทั่ว เจ้าเมืองกลิงคราชภูร์ก็ได้ให้พราหมณ์ ๘ คน มาขอพระราชทานช่างปัจจัยนาค โดยที่เชื่อว่า ไม่ว่าจะขับซีไปยังพื้นที่แห่งใด ก็จะมีบันดาลให้ฝนตกลงมา ทำให้พื้นที่นั้นอุดมสมบูรณ์ ข้าวปลาบริบูรณ์ทันที (คล้ายกับความเชื่อเกี่ยวกับพิธีแห่นางแมวของไทยที่เชื่อว่าทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล) อีกประการหนึ่ง ช่างปัจจัยนาคเป็นช่างที่มีความซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ จะเห็นได้จากตอนที่กลับมาพบพระเวสสันดร ได้แสดงอาการดีใจ

ช่างปัจจัยนาคกลับชาติมาเป็นพระมหากัสสปเถระ เป็นประธานในการปฐมสังคายนาหลังพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะว่าเป็นผู้เลิศในทางธุดงค์เป็นต้นแบบของพระป่ามีอายุยืน ๑๒๐ ปี นิพพานแล้วท่านยังอธิษฐานจิตให้สรีระของท่านยังคงสภาพเดิมไม่สูญสลาย จนกว่าจะถึงศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย

แม่ข้างเฝือก გრენუ (นางข้างอากาศจาริณี)

แม่ข้างเฝือก გრენუ เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นข้างตระกูลฉัททันต์ที่พาลูกข้างสีขาวบริสุทธ์มาไว้ในโรงข้างต้นแล้วก็กลับไปอยู่ป่าตามเดิม ลูกข้างตัวนั้นประชาชนขนานนามว่า “ปัจฉิยนาค”

แม่ข้างกรณู เป็นตัวละครประกอบที่สำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดเรื่องต่างๆ ตามมามากมายตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง โดยได้ให้กำเนิดลูกข้างชื่อปัจฉิยนาค และนำมามอบให้เป็นข้างคู่บารมีของพระเวสสันดร แม่ข้างกรณูนี้กลับชาติเป็นกิสาคอดมิ ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะผู้ทรงจิ๋วระเศร่าหมอง

เทวราชสุรารักษ์ (เทวดาผู้ชายที่ดูแลพระกัณหาและพระชาลีระหว่างเดินทาง)

เทวราชสุรารักษ์ เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกที่คอยดูแลพระกัณหาและพระชาลีระหว่างการเดินทางไปกับชูชก

เทวราชสุรารักษ์ เป็นเทวดาที่คอยรักษาป่า รู้สึกสงสารและห่วงใยพระกัณหาและพระชาลีที่ต้องเผชิญกับความลำบากต่างๆ นานา จึงเนรมิตกายคล้ายคลึงกับพระเวสสันดรสวมชุดฤๅษี มุ่นพระโมลีมาคอยดูแลสองพระกุมารระหว่างการเดินทางตลอดระยะเวลา ๑๕ ค่ำ พร้อมด้วยนางอัปสรที่เนรมิตกายคล้ายคลึงกับพระนางมัทรี โดยเทพบุตรและเทพธิดาทั้งสองได้ถวายการดูแลสองกุมาร ดังนี้

- เอาเถาวัลย์ที่ผูกข้อมือของสองกุมารออก
- นางอัปสรให้ตีมนมจากอกของนาง
- อาบน้ำชำระร่างกาย แต่งตัวให้ใหม่
- ให้บริโภคอาหารที่มีรสทิพย์
- ชับกล่อมให้บรรทม
- เนรมิตทิพย์รัตนไสยาอาสน์ให้สองกุมารทรงบรรทม
- อยู่ดูแลสองกุมารจนถึงเข้าก่อนที่จะหายตัวไป ตลอดระยะเวลาการเดินทาง ๑๕ ค่ำ

เมื่อชูชกพาสองกุมารมาถึงประตูป่า คือถึงทางแยกที่จะเลือกไประหว่างเมืองสีพีและเมืองกลิงคราชภูร์ เทพบุตรและเทพธิดาก็ตั้งใจให้ชูชกหลงไปทางเมืองเซตุดรนครสีพีและทำให้สองกุมารได้พบกับพระเจ้ากรุงสญชัย

เทวราชสุรารักษ์ เป็นแบบอย่างของความมีเมตตาที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมสังคมเดียวกันได้อย่างสงบสุข ทรงให้ความช่วยเหลือและให้ความอบอุ่นแก่สองกุมารแทนพระบิดา ช่วยดูแลอภิบาลพระกัณหาและพระชาลีในขณะที่เดินทางมากับชูชก

เทวดาผู้ชายที่ดูแลพระกัณหาและพระชาลีกลับชาติมาเกิดเป็นพระมหากัจจายนะเถระ มีรูปร่างงามมากเป็นที่ศรัทธาของคนทั่วไป ต่อมาแปลงร่างให้รูปร่างอ้วนไม่น่าดู ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางอธิบายความย่อให้พิสดาร

สหชาติโยธี

สหชาติโยธี เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องมหาเวสสันดรชาดก เป็นบรรดาทหารรักษาพระองค์ของพระเวสสันดรที่เกิดในวันเดียวกับที่พระเวสสันดรประสูติ มีจำนวนทั้งสิ้น หกหมื่นคน เดิมเป็นเทพดาบนสวรรค์ ได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้ลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของภรรยาอำมาตย์แห่งนครสีพี

ในกัณฑ์หิมพานต์ พระเจ้ากรุงสุยชัยได้รับเด็กทารกที่เกิดพร้อมกับพระเวสสันดรมาเลี้ยงไว้ให้กินนมจากนางนมในวัง และได้กลายเป็นเหล่าทหารของพระเวสสันดรในที่สุด

ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรรับสั่งให้สหชาติโยธีไปเบิกเงินตราเสื้อผ้าเครื่องประดับต่าง ๆ เพื่อนำมาบริจาคที่โรงทาน เมื่อพระเวสสันดรนั่งรถทรงออกทางท้ายวัง ก็มีเหล่าสหชาติโยธีพร้อมด้วยเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายมากอยส่งเสด็จ ทั้งยังมีพวกยาจกมาเฝ้ารอรอย่างเนืองแน่น พระเวสสันดรจึงโปรดแก้แหวงเงินทองให้และสั่งให้เหล่าสหชาติโยธีกลับเข้าพระนคร

ในกัณฑ์มหาราช เมื่อพระเจ้ากรุงสุยชัยให้เตรียมทัพไปรบพระเวสสันดรที่เขาวงกตนั้น มีรับสั่งให้เหล่าเสนาอำมาตย์ราชบุโรหิต เหล่าราษฎรทั้งหลาย รวมทั้งเหล่าสหชาติโยธีทั้งหกหมื่น ร่วมไปกับกองทัพด้วยให้เหล่าสหชาติโยธีถืออาวุธประจำตัวเพื่อให้ผู้คนที่พบเห็นเกรงกลัวไม่กล้าเข้าใกล้

ในการยกทัพนั้นเหล่าสหชาติโยธีได้แบ่งออกเป็นสี่เหล่า ได้แก่ เหล่าพลเดินเท้า เหล่าพลม้า เหล่าพลช้าง และเหล่าพลรถ

ในนครกัณฑ์ เหล่าเสนาอำมาตย์และสหชาติโยธีมีความปลาบปลื้มใจที่พระเวสสันดรจะได้กลับคืนสู่พระนคร พวกกันแต่งตัว ถืออาวุธประจำตัวเตรียมยกทัพกลับ

สหชาติหกหมื่น อาจมีความหมายเป็นนัยว่า บุคคลหรือสิ่งสำคัญจำนวนมากมายที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ซึ่งมีได้มีความหมายตรงพอดีหกหมื่น เพราะในสมัยโบราณตัวเลขจำนวนมากนั้นแทนความหมายว่า มากมายมหาศาล เช่น พญามารสี่หมื่นแปดพันมารายล้อมพระพุทธเจ้า ณ ต้นศรีมหาโพธิ์ ก็หมายถึงพญามารมากมายนั่นเอง

สหชาติหกหมื่น หรือบุคคลผู้ร่วมเกิด หรือร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้านั้นมีมากมายมหาศาล อาจเป็นเหล่าเสนาอำมาตย์ที่อยู่ในวัง หรือประชาชนผู้เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธเจ้าในสมัยนั้นซึ่งมีจำนวนมากมาย แต่สหชาติที่สำคัญและถูกบันทึกไว้ในพระพุทธประวัตินั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดของพระพุทธ และเป็นต้นเหตุให้เกิดเหตุการณ์สำคัญ ๗ สหชาติ

สหชาติโยธี ได้กลับชาติมาเป็นพุทธเวไนย

พระยาพัยคฆราช (เทวดาที่แปลงเป็นเสือโคร่ง)

เสือโคร่ง เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร้อยยวมหาเวสสันดรชาดก เป็นตัวละครประกอบสำคัญตัวหนึ่งซึ่งมีบทบาทร่วมกับเสือเหลือง และราชสีห์ ในกัณฑ์มัทรี

พระอินทร์ให้เทวดาแปลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลืองและราชสีห์ มาขวางทางพระมัทรีไว้ เพราะเกรงว่าหากพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันจะเที่ยวติดตามสองกุมารและอาจติดตามไปทันจะเป็นการขัดขวางการบริจาคนุตทานของพระเวสสันดรได้

ในเรื่องนั้นพระนางมัทรีได้ทูลฝากพระโอรสและพระธิดาทั้งสองพระองค์กับพระเวสสันดร เพราะหวาดกลัวภัยซึ่งพระนางเกิดนิมิตร้ายในคืนก่อนที่ซุชกจะนำตัวสองกุมารไปเป็นทาสนางอมิตตดาพอรุ่งเช้าพระนางก็ได้เข้าไปเก็บผลไม้เช่นทุกวัน แต่เกิดอาเพศทำให้พระนางเก็บผลไม้ได้แต่เพียงเล็กน้อย เมื่อจะกลับพระอาศรมก็ได้พบกับสัตว์ทั้งสามนอนขวางอยู่จึงไม่สามารถเดินผ่านไปได้ สัตว์ทั้งสามนั้นคือ พระอินทร์จงใจส่งเทวดา ๓ องค์ให้จำแลงกายลงมาเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางเอาไว้เพื่อมิให้พระนางเที่ยวติดตามสองกุมารได้ทัน

ตัวละครประกอบที่สำคัญทั้งสามนี้ ถือว่าเป็นตัวละครที่สำคัญตัวหนึ่งในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีเลยทีเดียว เพราะได้ช่วยให้พระเวสสันดรบริจาคนุตทานได้สำเร็จสมความมุ่งหมาย เทวดาที่เนรมิตเป็นเสือโคร่ง กลับชาติมาเกิดเป็นพระสิมพลีหรือพระสิวลี เป็นสาวกรูปร่างหนึ่งที่ได้ช่วยกิจการพระศาสนาเป็นอย่างมาก ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะผู้มีลาภมาก

พระยาพัยคฆราช (เทวดาที่แปลงเป็นเสือเหลือง)

เสือเหลือง เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร้อยยวมหาเวสสันดรชาดก เป็นตัวละครประกอบตัวสำคัญตัวหนึ่งซึ่งมีบทบาทร่วมกับราชสีห์ และเสือโคร่ง ในกัณฑ์มัทรี

เทวดาที่แปลงเป็นพระยาพัยคฆราช (เสือเหลือง) กลับชาติมาเกิดเป็นพระจุลนาคนเถระ พระจุลนาคนี่ไม่มีชื่อปรากฏโดยตรงในพระคัมภีร์ แต่มีปรากฏในพระสุตันตปิฎกเถรกถาเรียกชื่อว่า พระจุพกเถระ (ซึ่งอาจเป็นองค์เดียวกันก็ได้) เป็นสาวกที่มีคติธรรม มองทุกสิ่งทุกอย่างในแง่ดีงาม ถือเอาความดีงามมาเป็นหลักในการปฏิบัติตนจนได้มาณสมบัติบรรลุนิพพาน

พระยาไกรสรราชสีห์ (เทวดาที่แปลงเป็นราชสีห์)

ราชสีห์ เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่าง ๆ คือ พญาไกรสรราช พญาพามฤคราช ซึ่งหมายถึงสัตว์ร้าย ช้างร้าย สิงโต งู เสือ เป็นตัวละครประกอบสำคัญตัวหนึ่งซึ่งมีบทบาทร่วมกับเสือโคร่งและเสือเหลือง ในกัณฑ์มัทรี

เทวดาที่แปลงร่างเป็นราชสีห์ส่งเสียงร้องดั่งลั่นสนั่นป่าระหว่างทางที่พระนางมัทรีเดินทางเพื่อให้พระนางหวาดกลัวและเดินทางล่าช้า เพราะเกรงว่าหากพระนางมัทรีกลับทันเวลาจะเที่ยวติดตามสองกุมารได้ทันจะเป็นการขัดขวางการบริจาคนุเคราะห์ของพระเวสสันดรได้ ดังคำประพันธ์ว่า

“ตโย เทวปุตตา ส่วนเทพยเจ้าทั้งสามก็อำลาลีลาศผาดแผลง จำแลงเป็นพญาไกรสรราช ผาดแผลงเสียงสนั่น ดั่งสายอสนีลั่นตลอดป่า...”

เทวดาที่แปลงร่างเป็นราชสีห์กลับชาติมาเป็นพระอุบาลี ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ทรงพระวินัย ครั้งเมื่อทำปฐมสังคายนาเป็นผู้วิสันาพระวินัย

นางอัปสร (เทวดาผู้หญิงที่ดูแลพระกัณหาและพระชาลีระหว่างเดินทาง)

นางอัปสร เป็นตัวละครประกอบอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามายาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นเทพธิดาที่คอยดูแลพระกัณหาและพระชาลีระหว่างการเดินทางไปกับชูชก

นางอัปสรรู้สึกสงสารและห่วงใยพระกัณหาและพระชาลี ที่ต้องเผชิญกับความลำบากต่าง ๆ นานา จึงเนรมิตกายคล้ายคลึงพระมัทรี มีสิริโฉมงดงาม มีน้ำใจอันประเสริฐ มาคอยดูแลสองกุมารระหว่างการเดินทางตลอดระยะเวลา ๑๕ คืน พร้อมด้วยเทพบุตรที่เนรมิตกายคล้ายคลึงกับพระเวสสันดร

เมื่อชูชกพาสองกุมารมาถึงประตูป่า คือถึงทางแยกที่จะเลือกไประหว่างเมืองสีพีและเมืองกลิงคราษฎร์ เทพบุตรและเทพธิดาก็ตั้งใจให้ชูชกหลงไปทางเมืองเซตุนครสีพีและทำให้สองกุมารได้พบกับพระเจ้ากรุงสญชัย

นางเทพธิดา เป็นแบบอย่างของควมมีเมตตาที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมสังคมาด้วยกันได้อย่างสงบสุข ทรงให้ความช่วยเหลือและให้ความอบอุ่นแก่สองกุมารแทนพระมารดา ช่วยดูแลอภิบาลพระกัณหาและพระชาลีในขณะที่เดินทางมากับชูชก

เทวดาผู้หญิงที่ดูแลพระกัณหาและพระชาลีกลับชาติมาเกิดเป็น นางวิสาขา ผู้เป็นเบญจกัลยาณี มีลูกหลานเหลนทั้งหมด ๘,๔๒๐ คน มีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายิกาผู้มีศรัทธามาก

นายนักการ (อำมาตย์กราบทูลข่าวเนรเทศ)

นายนักการ เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีตำแหน่งเป็นอำมาตย์รับใช้อยู่ในราชสำนักแห่งนครสีพี ปรากฏบทบาทในกัณฑ์หิมพานต์ ตอนที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยต้องจำพระทัยขับไล่พระเวสสันดรตามเสียงเรียกร้องของชาวนครสีพี ด้วยพระเวสสันดรได้ประทานช้างปึงจัญนาดแก่พราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงทรงให้นายนักการนำความไปกราบทูลพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรทรงทราบก็ได้เสียพระทัยกลับรับสั่งว่าหากใครขอพระพาทหรือพระเนตรก็จะให้เพื่อแลกกับพระโพธิญาณในเบื้องหน้า ครั้นนั้นเทวดาตกลงให้นายนักการถวายคำแนะนำสถานที่ คือ เขาวกตให้แก่พระเวสสันดร พระองค์จึงทรงให้นายนักการไปทูลพระราชบิดาขอเลื่อนเวลาเพื่อทรงบำเพ็ญสัจตตสคมมหาทานก่อน

นายนักการเป็นอำมาตย์ผู้มีความจงรักภักดีต่อพระเวสสันดร ในขณะที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยกล่าวเนรเทศพระเวสสันดรนั้น นายนักการก็รีบรับรับสั่งแล้วนำความไปกราบทูลพระเวสสันดรให้ทรงทราบ และยังได้ถวายคำแนะนำสถานที่ที่กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ คือ พระเวสสันดร พระมัทรี พระขาลี และพระกัณหา จะทรงพระผนวชเป็นนักรบด้วย สถานที่เขาวกตนี้เองที่พระเวสสันดรทรงบริจาคพระขาลีและพระกัณหาให้แก่ชุก และพระราชทานพระมัทรี ให้แก่พระอินทร์ซึ่งจำแลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอ

นายนักการที่นำข่าวการเนรเทศมาทูลพระเวสสันดร กลับชาติมาเกิดเป็นพระอานนท์ได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งปวงถึง ๕ ประการ เป็นพหูสูตร เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคืด เป็นผู้มีความเพียร และเป็นพุทธอุปัฏฐาก เมื่อครั้งทำปฐมสังคายนาเป็น ผู้วิสันหาพระสูตร มีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี ปรีนิพพานกลางอากาศ

เสนาจตุตอำมาตย์

เสนาจตุตอำมาตย์ เป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นอำมาตย์ผู้จัดสัจตตสคมมหาทานให้แก่พระเวสสันดร ปรากฏในกัณฑ์ทานกัณฑ์

เสนาจตุตอำมาตย์ เป็นคนใจบุญ คอยช่วยเหลือในการบริจาคทานของพระเวสสันดร ซึ่งต่อมาได้เกิดเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้รับยกย่องในตำแหน่งทางเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายก

* จากหนังสือเล่าความตามแหล่ง ไนมหาเวสสันดรชาดก โดยพระครูวินัยธร มาณพ ฌ วัดโพธิ์ท่าเตียน

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. (๒๕๓๓). คู่มือหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๔
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

เทศน์มหาชาติ. (๒๕๕๕). วันที่ค้นข้อมูล ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ เข้าถึงได้จาก
<http://www.mahachat.com>

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๒). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

พระครูวินัยธร มาณพ กนต์สีโล. (๒๕๔๘). เล่าความตามแหล่ง ในมหาเวสสันดรชาดก. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

มนตรี ตราโมท. (๒๕๙๕). การบรรเลงปีพาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ. วารสารศิลปากร, ๖(๑๐), ๓๕-๓๗.

วศิน อินทสระ. (๒๕๓๐). แก่นพุทธศาสตร์ (อริยสัจ ๔): ชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม ๑๙.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

**ประมวลาภาพเทศน์มหาชาติ
วันพฤหัสบดีที่ ๗ และวันศุกร์ที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖**

